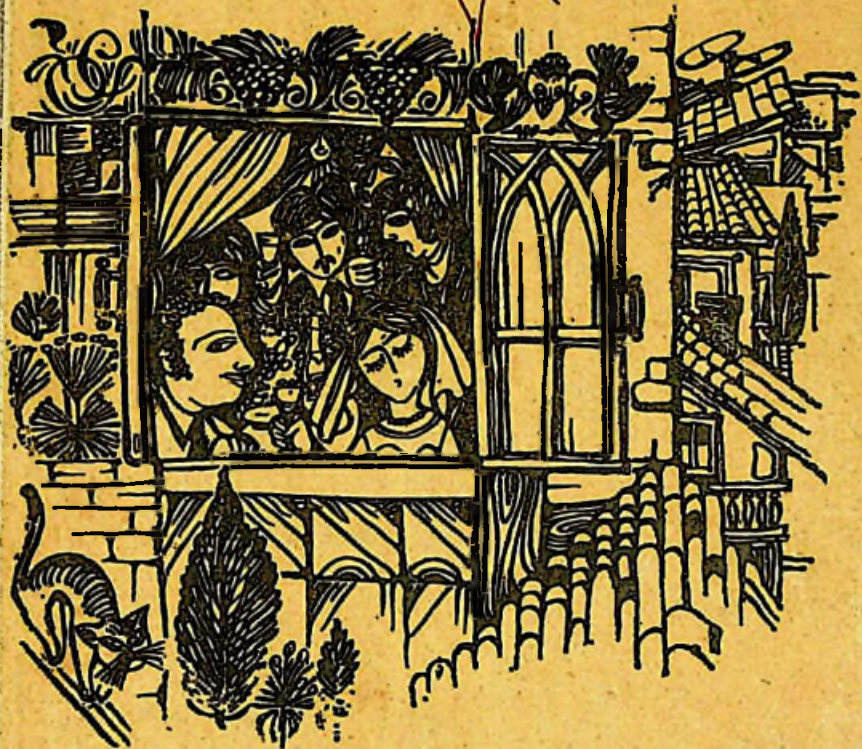

Иса Абдураман

ЙИГИТЛИК

Иса Абдураман

ЙИГИТЛИК

108. *Хашар*

Ташкент
Гъафур Гъулам адына
эдебият ва санъат нешрияты
1981

В. П. 6
Киевцева.

С (Крым-Тат.)
А 15

А $\frac{70303-10}{M 352 (04)-81}$ 93—81 4702057020

© Гяфур Гъулам адына адабият ве санъат нешрияты, 1981 с.

ЧЕШИТ АДАМЛАР ОЛА

Мен сабыкъ курсдашым Кемалны умуот этильмеген вакъытта шеэриниң меркез сокъагында расткетирдим. Селям-келямдан сонъ ондан ал-хатир сорадым.

— Сорама, достум, — деп кочъти о, — сен шеэрдесинъ. Ишинъ де сѣзсиз ериндедир. Лякин меним алым фена. Амма да ерге ёллагъан экенлер. Бу гузель дюньянынъ бу къадар джан сыкъысы ерини къайдан тапкъанлар, биль-мем. Андаки адамларны анъламакъ кучъ. Дюньядаки энъ саде адамлар олар олмалы. Балалары да худжур. Шеэр балаларына нч де ошамайлар. Сыныфкъа кирем. Эписи, бир адам киби, аякъ устюне турып, селям берелер. Дерс башлана. Ич бирн сес-солукъ чыкъармадан агъызыма бакъып отуралар. Дерсинъ, мен Марстаң энген бир махлюкъым. Чаяланмагъа да бильмейлер. Умумен, балагъа бенъземейлер. Къыркъ беш дакъкъа дсвामीнда сыныфта чибин учса биле эшитиле. Гуя, отуз баланынъ эписи тильсиз. Безем, юрегим сыкъыла. Оларны бирлей-бирлей турсатып, чешит суаллер берем. Текаран янъылгъан союны он беш-йигирми дакъкъа тенбиелемеге тутунам. Лякин олар пек сийрек янъылалар. Суаль-джеваптан да бсзем. Нерваланам.

Дерстен сонъ вазистим даа бетсрлеше. Озюнъ билесинъ, мен буюк, шаматалы шеэрде осьтим, окъудым. Шаматагъа алышкъан адамым. Шеэрдеки квартирамызны да билесинъ: буюк сокъакънынъ кенарындаки эвде. Сокъакътан чешит маркалы машиналар гедже-кунъдюз

зувул-зувул кечип туралар. Оларнын гурюльтиси ма-
нъа музыка киби эшитиле. Моторлы велосипедлер ты-
рылдагъанда, мотоцикллер «пат-пат-пат» этип кечкенде,
чешит сигналлар къарышып, бир оригинал эзгини ву-
джуткъа кетиргенде, ишимни де, токътатып динълей, ра-
атлана ве кейфлене эдим. Кимерде трактор ерни титре-
тип кечкенде севингенимден туруп ойнайджакъым келе
эди. Шунъа алышкъаным, иште. Я гедже? Гедже ма-
шиналар махсус меним ичюн айненни чалгъан киби ола
эди. Раат-раат юкълай эдим.

Я койде? Анда гедже-куньдюз тым-тырышлыкъ укум
сюре. Мен яшагъан эв машина юрген ёлдан баягъы
узакъ. Эвге кирсем, ич бир сес-шамата эшитилмей.
Джан сыкъысы. Эр кунъ иштен сонъ ве раатлыкъ куп-
леринде башымны къайда ураджагъымны билмейим.
Окъув-язувдан безген сонъ, телсвизор къаршысына
отурам.

— Телевизор?

— Э. Дейджем, телевизор бакъам. Ондан да без-
ген сонъ, ериме ятам. Лякин юкъум келекъоймай. Тю-
шонджелер, хаялларнен огърашам. Тымтырышлыкъ ол-
гъаны ичюн кимерде юрегимни къоркъу сара. Чекишем,
исрвалапам. Кечеплерде тюшонджеге далып яткъанда
башыма бир фикир кельди. Тап къувандым...

— О насыл фикир я?

— Аджайип фикир. Магнитофон алып, онынъ плён-
касына шеэрдеки шаматадан язып алмакъ ве эр гедже
магнитофондан шу шаматаны, яни эзгини динълеп ят-
макъ къарарына кельдим. Бойлеликнен, бельки бир
къач саат раат юкъларым. Ана шойле, достум, шесэрге
алышкъан адам анда бир къач йыл чалышаджакъ олса,
акъылыны чылдыра биле. Тек бу дегиль. Анда адамны
къыйпагъан шейлер чокъ. Меселя, телевизорда яхшы
шей олмаса киногъа барып эгленеджек олам. Анда исс
олгъаны-оладжакъ бир кинотеатр бар. Бир фильмини
эки-учь кунъ косътерелер. Дөмек, бир фильмини корьген

сонъ башкъасы кетирильгендже беклемек керексинъ. Шеэрде исе истеген кинотеатринъде джанынъ истеген фильмни бакъа билесинъ. Истесенъ, бир кунъде учъ-дёрт кере киногъа кир. Шеэрде кенъ форматлы фильм-лерни де бакъмакъ мумкюн. Мында исе тек адий ве кенъ экранлы сойларыны косътерелер. Эали колхоз идаресинден янъы, кенъ форматлы кинотеатр къур-дурылмасыны талап эте. Лякин бу меселе аля даа че-зильмей. Итибарсызлыкъ иште.

Театр ёкъ. Колхоз клубында халкъ ансамбли бар. О да чокъусы гастрольде ола. Кене яхшы, шеэр театр-лерининъ артистлери айда бир-эки кере барып, концерт берелер, спектакль костерелер. Бойлеликнен, адамлар-нынъ медений хызметке олгъан талапларыны ерине ке-тирмек мумкюнми? Ёкъ!

Мени бир шей даа раатсызлай. Озюнъе белли, шеэр-деки квартирамыз алты къатлы эвнинъ сонъки къатын-да. Эр кунъ саба еримден тургъанымнен балкондан эт-рафкъа бакъа эдим. Аджайип манзара корюне эди: кенъ сокъакълар, ишке, окъувгъа ашыкъаяткъан, транспорт токътагъан ерлерде машиналарны сабырсызлыкънен беклеп тургъан адамлар, трамвай ве троллейбусларнынъ артына тырмашкъан мектеп талебелери, чешит сес-шама-та... Меним киби яш адам пчюн эписи зевкълы, эписи аджайип. Я алтынджы къаттан тюшмеси, онъа котериль-меси не къадар файдалы! Эр кунъ энъ аздаи дёрт-беш ке-ре тюшмек-котерильмек керек ола. Адам не къадар чокъ юрсе, о къадар пшкшилеше, къуветлеше. Койде исе мен эки къатлы эвнинъ экинджи къатында янаим.

— Анда эки къатлы эвлер де бармы?

— Эбет. Сыранен къурабергенлер. Беш-алты къатлы-сыны къурмакъ кимсенинъ акъылына кельмси, гъалиба. Дейджегим, балкондан бакъсам, ешилликтен башкъа шей корьмейим. Къапудан чыкъкъан сонъ эки адым ат-ласанъ, азбарда оласынъ...

— Эвлерде шариант насыл?

— Насыл оладжакъ я? Земаневий эв олгъап сонъ газсыз, ваннасыз олмаз, эльбетте.

— Сыджакъ суву да бармы?

— Эбет. Кранларнынъ бирини бурсанъ, «шар-р» этип сувукъ сув акъа, дигерини бурсанъ, «шыр-р» этип сыджакъ сув келе. Сыджакъ сувда бир тюрлю мин ёкъ-къа ошай. Лякни сувукъ суву шеърдекиси киби дегиль. Пек салкъын. Тап адамнынъ тишлерини сызлата. Чокъ-ракътан келе. Сыджакъ куньде терлеп, бир стакан ичсенъ, ангина къазанмакъ бир шей дегиль...

— Эр дам олып турамы?

— Ис?

— Сув.

— Эбет. Даа кранда сув олмагъан кунь, саат, атта дакъкъаны расткетирмедим. Айтам да, анда ич бир шей шеърдекисине ошамай. Шеърдеки квартирамызда язда сыкъ-сыкъ сув олмай тургъан эди. Тек бизим дегиль, умумен, чокъусы эвлерини юкъарыдаки къатларына сув котериле къоймай. Эвимизде сув олмагъанда, анам ма-нъа, «огълум, ашадан эки къопкъа сув кетирчи», дей эди. Мен къопкъаларны алып, къувана-къувана сув кетире эдим. Чюнки, текрарлайым, инсан ичюн юрмек-пини, юккен юксекке котерильмескини файдасы буюк. Қойдеки квартирада исе къыбырмакънынъ чареси ёкъ, даа догърусы онъа итиядж ёкъ. Бутюн ишни эв ичинде беджересинъ. Ана шай, достум, бегенген киби бир шей ёкъ анда.

Транспорт месслеси де пек мартавал. Район меркезине бараджакъ олсанъ, мытлакъ автобускъа минмек керексинъ. Мына санъа иш: алий малюматлы бир адам олып, колхозджылар арасында юрмек керексинъ. Бизим киби адамлар ичюн эки-учъ такси айырсалар шеърде таксилер экиследжекми? Бу меселеге де кимсе итибар бермей. Шеърде бир тамам башкъа манзара: бир ерге бараджакъ олсанъ маршрут таксилер, къабыргъасына

шахмат орысклери ясалгъан «Волга»лар тизилип туралар. Ялынъыз джебниъ даянсын.

Койде пек кыйналдым. Даа бир йылгъа къадар къатланмакъ кереким. Бир йыл! Тюшюнсем, юрегим бите кете... Мектебимизниъ директоры Акимовгъа шашам. Тарих илимлери кандидаты. Шэрге, институткъа чыгыралар. Бармай. Ана шойле адамлар да бар экен дюньяда...

— Ксрчектен де дюньяда чешит адамлар ола. Лякин сенинъ киби союна пек сийрек расткелине, достум... Мен чаресини тапсам, шу койге кочип барып, чалышыр эдим...

ТУЗСЫЗ

Джун-эргеси куню эди. Анифе иштен чыккыян сонъ, багычадан кызычыгы Саниени алып, догру эвине кыйты. «Ярын эв ишлеринен огърашмам», деп, полларыны сипирди, чамашыр ювды. Сонъ акышамлыкъ аш азыр-ламагъа тутунды. Аш да пишти, лякин къорантанынъ башы Юнус аля даа ёкъ эди. «Дессе, бугунъ де ичип келджек?» деген фикир асыл да мийинден кетмей эди.

— Ана, мен ач олдым,— деди онынъ хаялларыны болип, Сание.

Ана-бала аш ашап, чай ичтилер. Юнус эп кельмей.

— Юкъум келе, ятайыкъ да энди,— деди Сание. Анифе дивар саатине бакъты: он бир олаятыр.

...Анифе сескенип уянды, башы уджунда Юнусны коръди. Сачлары козьлерине тюшкен. Аякъ устюнде зорнен тура.

— Не ичюн кельдинъ? Ичкен еринъде ятабергейдинъ даа,— деди Анифе юзюни диваргъа чевирип.

— Мус-Мустафа... мотоцикл алгъан... ювдыкъ...

— Дюнъяда ювмагъан шейинъ къалмады — эр кунъ ювасынъ.

— Демек, халкънынъ яшайышы яхшылаша,— деди Юнус ве шакъылдап кулды.— Аш бармы?

— Ашханеде. Къойып ашай бер.

Юнус саллана-саллана ашханеге чыккыты. Стол устюндеки лампаны якъты. Не ичюндир, лампанынъ ярыгы аз эди. Юнус къазанны огюне чекип, чанакъкъа

къойып отурмай, къазандан ашамагъа башлады. «Тузсыз, бир дамы ёкъ. Меним олмайджакъ апайым ашны я къарардан зияде тузлу, я да тузсыз эте», деп къаарленди. Сонъ даяналмай:

— Ашынъ не ичюн тузсыз? — деп къычырды.

— Озюнъ тузсызсынъ. Не къычырасынъ? Баланы къоркъутаджакъсынъ. Тузлукъ огюнъде тура.

Юнус къазангъа туз ташлап, къарыштырды ве кене ашап башлады. «Тузы яхшы олды амма, не ичюн бойле шинген бу аш?» деп тюшюнди. Къашыгъына къартп илишти. Оны ашады. Къазанны кене къарыштырды. Бир кемик чыкъты. Оны кемирди. Ачувланды. «Бу да шорба экен! Эки къартп парчасы, бир кемик... Мен къадынымны адам этемейджегим, гъалиба. Шорба пи-ширмеге бильмеген къадында...» Шу вакъыт къашыгъына бир шей даа илишти. Бакъса — согъан къабугъы. «Не демек мумкюн бойле къадынгъа?! Шорбагъа согъаннынъ къабугъы да къойылырмы? Ёкъ, олмайджакъ дедим де, олмайджакъ...» Юнус озюнен лаф этсе де, бу кересинде, не ичюндир, къадынына къычырмады. Сомурдана-сомурдана бир питенн ашап битирди ве къазаны бошатазды...

Анифе саба, эр кунъкиси киби, эрте уянды. Ашханеге кирди. Бирден стол устюндеки къазангъа козю тюшти. Онынъ къапагъы столнынъ о бир четинде ята. «Манъа ачувланып, шорба ашамагъан, гъалиба», деп тюшюнди. Анифе ве ашханенинъ къапусундан башыны чыкъарып:

— Юнус, акъшам ашынъны не ичюн ашамадынъ? — деди.

— Ашадым да, гъалиба? Пек лезетли экен, — деди Юнус къадынынынъ юзюне бакъмамагъа тырышып.

— Я ашамагъансынъ да.

— Ашадым деген сонъ, ашамагъансынъ дегенни не я?

Анифе ашханеге кирип, къырмызы къазанны алып чыкъты ве акъайына якъын барып:

— Мына, насыл кьойгъан олсам, ойле де тура,— деди.

Юнус бираз тюшюнди де, ашханеге кирди. Онынъ артындан Анифе де кирди.

— Мен мына бундаки ашны ашадым,— деди Юнус стол устюндеки къара къазанны косътерип.

— Я мен анда ювундыкъ тѣккен эдим де...

— А?! Ювундыкъ?!

ЧЫРЫШ

— Мумкюнми?

Янъы язаджакъ фельстоныма серлсва тапалмай тюшюнджеге далып отура эдим. Хаялым болюнди. Башымны котерип, къапу бстке бакъаджакъ олдым. О янымда тура, экен. Таныш тип. Кечкен афта учъ кере кельген эди. Биринджи кересинде оны яхшы къаршыламагъа тырыштым. Отургъан сонъ чай къойып бердим. Суаль бермезден эвель озю сёз башлады:

— Сиз мени танывадынъыз. Мен нсе сизни яхшы билем. Бабанъызны да таныйым. О аджайип адам. Онъа бирев насылдыр ишнен мураджаат этсе, элинден кельгени къадар ярдым этмеге тырышыр. Шундан себеп танышбиллшлерни оны пек саялар. Сизинъ бет сыманъыз бабанъызгъа пек ошай. Табиатынъыз да онынъ табнаты киби олмалы. Алма терегинден узакъкъа тюшмей, деген аталар сёзю бар. Бу пек догъру сёз. Яхшы бабанынъ баласы да яхшы ола.

— О тербнеге багълы,— дедим онынъ лекциясыны больмек ичюн.

— Эбет-эбет. Тербнеге де багълы. Лякин эписи бир «къуш ювасында корьгенини кутер». Мына меним бир огълум бар. Он яшында. Тыпкъы меним озюм. Эр кунъ мектептен дёрт ве беш ишарети алып келе. Лякин макътанмай, къопаймай. Тек бир «беш» ичюн менден бир кумюш акъча талап эте. Ойле алышты. Қимерде дёрт да не «беш» кетире. Бир сёзсиз дёрт кумюш чыкъарып бе-

рем. Пек мераметли бала. Кимсенинъ джаныны агъырт-маз. Лякин оны бир де-бир бала чертсе, о юмрукънен джевапланыр. Бу — баба тербнеси! Сизде де бала-чагъа бардыр э, къардашым?

— Бар.

— Пек яхшы, Балабан олсунлар... Мен макъсаддан бираз узакълаштым, гъалиба. Сизге бир риджанен кельген эдим.

— Динълейим.

— Башта яхшы таныш олайыкъ. Адым — Велл, фамилиям — Акъчалы. Бу лагъаптан келип чыкъкъан фамилия. Бабам пек варлыкълы, акъчалы адам олгъан. Алыш-веришнен огърашкъан. Мен де оныгъ изинден кетем. Ат изини тай баса, дейлер. Къыскъасы, бабама Акъчалы деген лагъап бергенлер. Сонъ лагъабы фамилиягъа дѣнген. Баба изинден кетем, дегенимнинъ себеби бар, эльбет. Ингирми йылдан берли тиджарет ишлеринде чалышам. Ингирми йыл! Айтмакъ къолай. Кечкен йылларда иш еримни он эки кере авуштырдылар. Торгнынъ ёлбашчылары къайда ёлласалар, анда бардым. Бинълернен муштерилерге хызмет эттим. Эр дам оларны севиндирмеге тырыштым. Айлыкъ планыны арткъачынен толдурмасам, гедже юкъум кельмей.

Озюм яхшы ишлемекнен берабер яшларгъа озь зенаатымны огретем, яни устазлыкъ этем. Озюмнинъ эки къардашым, эмджемнинъ эки огълу, аламынъ эки кызы меним бабаджасына къайгъырувларым ве ярдымларымнен яхшы сатыджы олдылар. Яхшы чалышкъан адам яхшы да къазана. Эписининъ яхшы эви ве азбарында автомобили бар.

— Сизде де бардыр?

— Эбет, «Москвич» бар эди. Якъында оны сатып, «Волга» алдым. Шимди шерифли зенаатымнынъ сырларыны даа бир яшкъа — огълума огретем. Экинджи огълум буюген сонъ, онъа да огретирим.

— Олар да баба изинден кетсиджеклер десентиз.

— Эбет. Тиджаретчилер суялеси девам этеджек. Сиз бу меселеге насыл бакъасыз?

— Насыл бакъаджам, эписини анъладым.

— Бу акъта газетагъа язылса, яхшы олур эди. Барсын, бойле анле олгъаныны областта эр кес билъсин. Бу чокъ адамлар ичюн нумюне олур... Не ичюн индемейсиз? Фактлар, ракъамлар керек олса, айтайым. Сиз язып алынъыз.

— Екъ, яхшысы озюнъиз язып къалдырынъыз,— дедим ондаи тездже къуртулмакъ ниетинен.

— Екъ, къардашым, сиз менн яхшы анъламадынъыз. Макъале язаджакъ олсам, редакциягъа келип юрмес эдим. Конвертке салып, ёллар эдим. Меним макъсадым башкъа. Гъазета окъугъан, меним эмек ёлумны козь огюне кетирмек, иш теджрибемни огренмек керек. Бунынъ ичюн очерк язмакъ керексинъиз. Ресиминен чыкъарсанъыз, да яхшы олур. Ресимини газетада коръген юзлернен таныш-билишлерим шу арада очеркни мсракънен окъумагъа тутунырлар. Сизге де яхшы. Эм гопорар алырсыз, эм адынъыз тиджарет хадимлерининъ арасында кениш дагъылыр...

Телефон чынъылдады. Трубкины алдым. Редактор экен. Бир тешкилятта ярым сааттен сонъ топлашув оладжакъыны айтты. Онъа мен бармакъ керек экеним...

Мен аджеле суретте топлашувгъа кетем,— дедим отургъан адамгъа.— Сиз не япар экенсинъиз?

— Чокъ эгленмейджек олсанъыз беклерим. Учъ кунъден берли чалышмайым. Бюллетеним бар.

— Екъ, яхшысы бутюн фактларны язып къалдырынъыз.

— Язып оламам, къардашым. Озиюм акъкъымда насыл язаджам. Бу макътанмакъ киби бир шей олып чыкъар. Мен озъ-озиюмни макътамам, башкъалар макътасынлар. Ярын саба, ёргъунлыгъынъыз савушкъанда келирим.

О одадан чыкъты. Сербест нефес алдым...

Саба мен ишке кельгенде о кѣпунынъ алдында беклей эди. Чарс ѳкѣ, кѣол берип корюштим вс ичериге теклиф эттим. Кене теренден кочѣти. Айткѣанларынынъ эписини блокнотыма яздым. Эки сааттен зияде вакъытымны хырсызлады.

— Фотографынъыз мында олса, ресимини чыкѣармазмы экен?— деди еринден тургѣан сонѣ.

Оны тездже озгѣармакѣ ве бир даа корѣмемек ичюн ресимджини чагѣырып келип, ресимини чыкѣарттым.

— Энди очеркни не вакъыт окѣурмыз?— деди о кѣпудан чыкѣаяткѣанда ырджайып.

— Бильмейим, бу ильхамгѣа ве редакторгѣа багѣы.

— Айды, ильхамынъыз кельсин. Редакторгѣа озюм кирерим...

Эртеси куню даа янѣычыкѣ одагѣа кирген эдим, о кене кельди.

— Тюневин бир муим деталини айтмагѣа унуткѣаным,— деди.— Кѣадынум кой хозяйѣствосы институтыннъ агрономлыкѣ факультетини битирген эди. Бу — кѣадын иши дегиль, дедим. Онѣа да озѣ зенаатымны огреттим. Шимди меним янымда чалыша. Махсус шуны айтмагѣа кельдим. Очеркниннъ бир еринс кѣошарсынъыз.

Бу «муим деталинѣ» де блокнотыма язып кѣойдым.

Мына, кене кельген. Кѣаршымда тура. Козюм ойнай эди! Даа оданынъ ортасына кельген сонѣ. «мумкюнми?» деп ырджая.

— Мумкюн. Киреберинъыз,— дедим мен де озюмни сыкѣмай.

— Очеркни язып битирдинъизми?— деди стулгѣа ерлешкен сонѣ.

— Яздым! Серлева тапамайым. Оригиналъ серлева кѣыдырам.

— Эбет, окѣуйджыны бир кереден джелѣп эткен

серлева олмакъ керек. «Баба изиңден» десенъиз насыл олур экен?

- Бу янъы дегиль. Кечмей... Таптым: «Чырыш»!
- Насыл чырыш?
- Серлевасы.
- Ненинъ серлевасы?!
- Очерк... фельетоннынъ!
- Не?!

ТЕРДЖИМАН

Иш одама кирип, янъычыкъ чалышмагъа башлагъан-да телефон чынъылдады. Трубканы алдым.

— Алло, бу редакциямы?

— Э.

— Магъа Керимов керек эди.

— Ишке кельгени ёкъ. О хаста.

— Ойле олса, сизден бир шейни сораيم. Итираз бильдирмезсинъиз, эльбетте.

— Я сиз ким оласынъыз?

— Пек яхшы суаль бердинъиз. Озиумни таныштырайым. Терджиманым. Фамилиям Акъыллыев. Терджимелеримни окъугъандырсынъыз. Рус, украин, кимерде атта франсыз тиллеринден терджиме этем.

— Окъумакъ сырасы тюшмеди.

— Языкъ. Окъумагъан олсанъыз, энди окъурсынъыз... Лугъатымны кеченлерде бир аркъадашым алып кеткен эди. Кетирип бермей. Умумен манъа лугъат керек ола къоймай. Лугъатсыз терджиме этем... Шимди бир сёз аяглашылмады. Шуну сораиджам.

— Насыл сёз?

— «Он мне мешал» деген джумледеки «мешал» сёзю асыл аяглашылмай. Шу бир сёз алтындан да паалы вакътымны хараплайята. «Мешал»-ны «къарыштырды» десем, джумленинъ терджимеси «О мени къарыштырды» оладжакъ. Қелишмей. «Қъозгъады» десем де олмайджакъ. Башкъа даа не демек мумкюн?

— «Мешал» — кедер этти, деген мананы бильдире.

— Ойле олса: «О мени кедер этти» оладжакъмы? Багъланмай да!

— «Мени дегиль, «манъа» дсмек керек.

— Мына бу догъру! Молодец, Акъыллыев!

Трубкины къойып, ишимни девам эттирдим. Илъхам кельгенде кене телефон фикиримни больди.

— Алло, бу сизсинъизми? Мен Акъыллыевим. Бана фамилиянъызыны сорамагъа унуткъаным.

— Абдурешидов, — дедим.

— Пек яхшы. Мына энди таныш олдыкъ. Адамнынъ досту, танышы не къадар чокъ олса, о къадар яхшы. «Он кумюшинъ олмасын, он достунъ олсун», дей эди раметли бабам. Достунъ, танышынъ не къадар чокъ олса, юкюнъ о къадар енгиль олур. Бу меним сёзюм. Насыл? Бегенесинъизми?

— Пек маналы сёз.

— Манасыз... Маналы олмамасы мумкюн дегиль. Чюнки авторы Акъыллыев!.. Эр бир адам кыйналса, достуна, танышына мураджаат этип, ярдым сорай. Мен де шимди кыйналдым. Шундан себеп сизге, яни танышыма, оладжакъ достума мураджаат этем. Кене бир сёз анылашылмады. «Умница» деген сёз.

— Акъыллы.

— Акъыллы — меним бабамнынъ ады. Буны сиз айтмасанъыз да билем. Манъа «умница»нынъ терджимеси керек.

— Шу сёзининъ терджимеси «акъыллы».

— Демек, меним фамилиямнынъ терджимеси «Умницаев» ола экен даа!

— Екъ, фамилиянъызынынъ терджимеси «Умников» ола.

— Я нечюн?..

Башым агъырды. Джебимден явлыгъымны алып, юзюмдеки терни сюрттим...

— Не пандемейсинъиз?

Бу суаль мийиме урса да, озюмни тынчландырмагъа тырыштым.

— «Акъяллы» деген сёз рус тилинде «умный» ола, «умница» исе шу сёзиниң женский роддакисидпр? Анъялашылдымы?

— Анъялашылды, гъалиба. Демек, «умница» ве «умный» сёзлериниң терджимеси «акъяллы», меним фамилиям исе «Умников» ола. Шаймы?

— Э!

— Яхшы. Молодец, Акъяллыев! Бир сёзиниң терджимесини сорап, эки сёзиниң, эм фамилиямныиң терджимесини билъдим. Яни бир окъиса учъ тавшанны урдым. Молодец!

Кене язмагъа тутундым. Арадан он дакъкъа къадар вакъыт кечти. Кимсе кедер этмей... Хаялымдан шу фикрлер кечейткъанда кене телефон чынъылдады. Сескенип еримден турдым. Уф-ф! Не япайым экен. Бу белядан пасыл къуртулмакъ мумкюн? Трубкины алмадым. Бир-раздан сонъ телефонныиң дешетли сеси тынды. Ишмни девам эттирдим. Арадан беш дакъкъа биле вакъыт кечмей телефон мени кене къоркъузды. Шу анде мийиме бир фикр кельди. «Токъта сен, санъа бир фокус косъ-терейим», деп трубкины алдым.

— Алло, бу Абдурсшидов аркъадашмы?

— Ёкъ. О ишнен чыкъып кетти,— дедим сесимни бутюнлей денъиштирмеге тырышып.

— Языкъ... Я сиз ким оласынъыз?

— Редакцияныиң хадими олам.

— Ойле олса, пек яхшы. Мен терджиманым. Фамилиям Акъяллыев. Терджимелеримни окъугъандырсынъыз. Рус, украин, кимерде атта франсыз тиллеринден терджиме этем.

— Окъумадым.

— Языкъ. Окъумагъан олсанъыз, энди окъурсынъыз... Лугъатымны кеченлерде бир аркъадашым алып кеткен эди. Кстирип бермей. Умумен манъа лугъат ке-

рек олакъоймай. Лугъатсыз терджиме этем... Шимди бир сёз анълашылмады. Шупы сизден сорайджам. Итираз бильдирмезсинъыз, эльбетте. Рус тилини яхшы билесинъызми?

— Бильмейим.

— Нени?

— Рус тилини.

— Редакцияда чалышкъан адамгъа рус тилини биль-мемек мумкюн дегиль. Бу — татарджасы акъылыма кельмей — скромность олмалы. Скромность адамнынъ гузеллигине гузеллик къоша. Яхшы адамгъа ошайсынъыз. Молодец! Сиз киби адамгъа мураджаат этеаткъаным ичюн гъурурланам. Анъламаяткъан сёзюм «түе... тунсядец».

— Арамтамакъ!

— Ким... арамтамакъ?!

— Сен! — дедим ачувнен. Сесимни къабалаштырып айтаткъанымны да унуткъаным.

— Мен?! Мени акъаретлемеге сенинъ не акъкъынъ бар?! Шимди редакторынъызгъа айтырым. Меним киби адамны акъаретлегенинъ ичюн сен закон огюнде джеван берирсинъ, Абдурешидов! Бундан гъайры сенинъни денъипитирим, меним киби земаневий адамны алдаттынъ. Бунынъ ичюн де джеван берирсинъ. Сен даа меним ким экенимни бильмей экесинъ. Мен сангъа косьтеририм где зимуют раки!..

Козюмнинъ огюни къаранлыкъ къаплады. Башым айланды. Трубка къолумдан тюшип кетти. Козюмни юмып, башымны столгъа къойдым. Юрегим кокиос къафесимни тешип чыкъаджакъ киби чапалана. Арадан бир къач дакъкъа кечкен сонъ къапу ачылды.

— Абдурешидов, юкълайсынъызмы шу? — деген сес эшитилди.

Башымны котерип бакътым. Туман ичинде секретарь къыз корюнди.

— Купе-куньдюз, иш вакътында юкълагъанынъыз не! Сизни редактор чагъыра.

— Мен бир шей айтмай зорнен еримден турдым. Яваш-яваш редакторнынъ одасына бардым.

— Сизге телефон эткен адамы нечюн акъаретлединъыз?— деди о джиддий аэнкнен.

— О мени... Мен оны... О... мени...

Шу арада редакторнынъ янындаки учъ телефондан бири чынъылдады. Янчыгъымда бомба патлагъан киби олды. «Телефон... т-т... терджима... а-а-а... арамтамакъ», деп бар къуветимнен къапу таба атылдым...

Козюмни ачсам, башымнынъ уджунда бсез халатлы адамлар туралар...

ПОРТФЕЛЬ

— Санне, портфелимни алып берчи,— деди галстугыны багълаяткъан Сеттар, къапу янындаки кузьгюге тиклипп.

— Қъайда къойгъан эдинъ?

— Эр вакъыттаки киби ериндедир даа.

— Еринде ёкъ да,— деди озъ-ишинен мешгъуль олгъан Санне.

— Я пачюн?

— Тюневин кельгенде къолунъда бир шей ёкъ эди де.

— Неужели!— Сеттарнынъ беденинден ток кечкен киби олды.— Ресторанда къалгъан олса. Дешет!..

— Янынъда кимлер бар эди?

— Мансурнен Халил.

— Бельки, олар...

— Неужели...— Сеттар аякъкъапыны да ташламадан телефон олгъан одагъа кирди.— Алло, Халил, сенсинъми? Тюневин меним сумкам... то есть портфелимни коръмединъми?... Ёкъ дейсинъми? Неужели... Шимди... Мансургъа телефон этерим... Алло, Мансурсынъмы? Тюневин ресторанда меним портфелиме козюнъ илишмеген эдимми?

— Насыл портфель?

— Эр вакъыт алып юрген портфелим.

— Қъара портфелинъми?

— Э!

— Ичинде бир шей бар эдимми?

— Тёвбе!.. «Бир шей бар эдими?» экен. Оныгъ ичинде меним учъ йыллыкъ эмегим, бахтым, келеджем бар эди.

— Агъламайым.

— Оныгъ ичинде меним кандидатлыкъ диссертациям бар эди, диссертациям, агъладыгъмы?! Тюневин машинисткагъа берсиджек олып, алып чыккъан эдим. Джарис къадын, «почеркигъи агъламайым», деп алмады. Андан кейфинм бозулып чыкъаяткъанда, сиз расткельдингиз... Сонъ, не дейджексинъ: коръдигъи, коръмедигъи?

— Нени?

— Беляны! Не гелезелелесинъ! Портфелгъи дейим де!

— Ресторанда отургъанда, стол тубюнде тургъаныны коръген эдим...

— Сонъ?

— Чыкъаяткъанда къолунгъа бир шей ёкъ эди, гъалиба?

— Нечюн айтмадыгъ?!

— Кимнинъ акъылына кельген о.

— Сенден оладжакъ досты да...

Сеттар эвинден чыккып, догъру ресторан таба ёл алды. Тюневин оларгъа хызмет косьтерген официантканы коръгенде ичи бир аз ярыкълашкъан киби олды. Онга дердини айтты.

— Ёкъ, мен сумка коръгеним ёкъ,— деди официантка.

— Неужели!.. Энди не япарым?

— Милициягъа мураджаат этерсингиз,— деди къадыгъ оны мыскыллаяткъан киби кулип.

— Нечюн кулесингиз? Мураджаат этерим. Эбет, мураджаат этерим! Я оныгъ ичинде меним келеджем, урьмет-итибарым, учъ йыллыкъ омюрим бар эди.

— Бир портфелгъингъ ичиндеми?

— Э, портфелгъингъ ичинде! Сиз нени агълайсынгыз! Мен учъ йыл девамында диссертация яздым. Буныгъ

ичюн не къадар китапларны къарыштырдым... Портфельнинъ ичинде диссертациям бар эди.

Сеттар милиция болюгине ашыкъты. Невбетчиге олгъан вакъяны айтты.

— Бизим сизинъ портфельнинъизни къыдырмагъа вакътымыз ёкъ. Бундан мунмдже ишлеримиз чокъ. Эгер бир де бир адам тапып кетирип берсе, сизге бильдиримиз.

— Неужели, меним... меним аятымда бойле фаджиалы вакъиа олып, сиз де ярдым косьтермесениз... Мен юкъарыгъа мураджаат этерим!..

Сеттарнынъ бармагъан сри къалмады. Лякинъ ич бир нетидже чыкъмады.

* * *

...Сеттар шишенинъ тюбюнде къалгъан бир ютум коньякны да ичип, хаялгъа далды. «Неужели, диссертациям тапылмайджакъ! Неужели, мен кеше китапханаларде юзлернен китапларны къарыштырып, цитата къыдыраджам!.. Озюмнинъ суаллеримнен оджаларнынъ башларыны айландыраджам! Уф-ф! Бу насыл дешет?! Бинъ лянет, бинъ лянет меним диссертациямны алгъан адамгъа!» О джебинден папирос къутусыны чыкъарды. Папиросы да биткен. «Бабамнынъ насындан алмасам, олмайджакъ, гъалиба», деп ойнап отургъан огъланчыгъы Энверни чагъырды.

— Не дейсинъиз, баба?

— Барып къартбабанънынъ насындан кетирчи.

— Янъычыкъ анам базалдан къалтбабама нас кетилген эди. Шуны кетилип белейимми?

— Кетир.

Энвер чапып барып, къагъыткъа сарылгъан насны кетирди ве бабасына берди. Сеттар насны алгъанынен козьлери фалташ киби олды:

— Ананъны чагъыр!

Бир шей анъламагъан Энвер чапып кетти. Санне кирди.

— Насны кимден алдынъ?!

— Базарда нас сатып отургъан бир къарттан. Не олды? Нечюн багъырасынъ?!

— Я бу меним диссертациям да! Юз сексеи алтын-джы санфеси! Чалт урбаларынъны кий! Базаргъа барайыкъ. О къартны манъа косътерирсинъ.

Къары-къоджа базаргъа бардылар. Къарт даа кетмеген экен. Санне акъайына къартны косътерди. Сеттар къартнынъ огюндеки кягъытларгъа япышты:

— Бу кягъытларны къайдан алдынъыз?!

— Не олды я, огълум? Тынчлан!

— Я булар меним ильмий ишлерим дс. Учъ юздсн зияде эди.

— Манъа къомшум Петро кстирип берди. «Санъа, бельки, керск олур», деди. Бир къач кунъден берли нас сарып сатам. Къалгъаны нсе, къолунъда.

— Неужели... Мында эписи олып он-он беш кягъыт... О Петроны къайдан тапмакъ мумкюн?

— Оны энди къайдан тападжакъсынъ, огълум. Кеченлерде яры геджеде саруш келип, азбар къапусынынъ янында бузлап къалгъан... Заваллы...

— Неужели...— деди Сеттар элиндеки кягъытларгъа тикилип. Онынъ козьлеринден яш чыкъты...

— Яман адам дегиль эди заваллы. Оны ракъы ольдюрди, — деди къарт къаршысындаки адамнынъ не пчюн агълаяткъаныны анъламай...

ЭСКИЛИК КЪАЛЫМТЫСЫ

Автобуста адам чокъ эди. Тюшеяткъанда козюме онынъ басамакълары устюнде яткъан къююн дефтери плишти. Эгилип оны къолума алдым.

— Ким блокнот джойды?— деп къычырдым. Джеваплангъан адам олмады. Ёлда оны козьден ксчирип башладым.

«Мен энди дёртюнджи курс студентим. Окъув-огренюв ишлеринде баягъы теджрибем бар. Шундан себеп мийимде бу хусуста янъы-янъы муим фикирлер догъа.

Оджалар студентлерге эр вакъыт, «чокъ бильмек ичюн чокъ окъумакъ», керек дейлер. Бу бир тамам янълыш фикир. Буны исбат этмек керек эмнш. Исбат этмейджек олсам, айтмаз эдим. Эр кеске белли ки, чокъ окъугъан адам, чокъ да унута. Къана, айтынъыз, чокъ окъуп, чокъ унуткъандже, аз окъуп, аз унутмакъ яхшы дегильми? Бизим ичюн, эльбетте, экинджиси эльверишли. Демек, чокъ унутмамакъ ичюн аз окъумакъ керек. Нетиджеде кино, театр, танец ве ресторангъа бармакъ ичюн чокъ вакъыт къалыр. Коресинъизми, меним усулым насыл айдалы!

«Йлериде, яни иш процессинде, къыйналмамакъ ичюн башынъызны шимдиден чокъча ишлетмек керексиз», дейлер оджалар. Узакъны тюшюнген адам ичюн бу фикирнинъ де янълыш экенини анъламасы къыйын дегиль. Мен исе эр даим узакъны тюшюпем. Эгер башымны шимдиден чокъ ишлетсем, бир месулиетли ишке баргъан

сонъ, анда ишлемек ичюн къувет къалырмы экен? Қалса да, пек аз къалыр. Демек, башны келеджекте махсулдар ишлетмек ичюн, оны шимдиден аз чалыштырмакъ керек. Башкъаларыны бильмейим, мен ойле де япам.

Эр бир оджа дерске киргенинен студентлерге оларнен китапныъ джедвелини яздырып: «Бу китапларны мытлакъа окъуныз!» дей.

Тааджип шей. Бу къадар китапны окъуйджакъ олсакъ, оджанынъ, онынъ лекцияда яздыргъан конспектлерининъ кимге кереги бар? Башкъа студентлерни бильмейим, мен исе конспектлерини окъумаздан эвель, озюм ичюн файдалы, яшыкъ девиримнинъ алтын дакъкъаларыны икътисад этмек ёлуны къыдырам. Конспектлерининъ ичинде биле файдасыз ерлерни чокъ ола. Мен ойле ерлерини ич де окъумайым.

Мени бир меселе даа тааджишлендире, догърусы зытыма тие, ачувландыра. Импан вакътында билетлерни стол устюне авдарып къоялар. Бу насыл шей?! Студент, эвель заманда насыл къызгъа эвленеяткъаныны бильмеген киев, я да насыл акъайгъа бараяткъаныны бильмеген къыз киби, насыл билетни алаяткъаныны озю де бильмей. Бу энъ чиркин бир эскилик къалымтысы дегильми? Атом, космос, кибернетика асырында бу усулны къулланып, бу девирининъ студентини къыйнамакъ айып дегильми? Айып! Языкълар олсун, бу меселе хусусында терендже тюшюнген адамлар ёкъ. Эльбет, эр бир ишининъ вакъты-саати бар. Вакъты келир, бу муим меселени де чезерлер. Сёзсиз чезерлер! Студентлер ичюн къайгъыргъан адамлар да тапылыр. Эм къайгъырмакъ кереклер. Студентлер де адам. Лякин бу проблеманен мен институтны битирмезден эвель огърашсалар, даа да яхшы олур эди».

БОШБОГЪАЗ

Автобус беклейим. Этрафымда адам чокъ дегилъ: буюк портфелли яш йигит, эки къадын ве гузель бир ян къыз. Мен ашыкъам: сабырсызлыкънен о якъ-бу якъкъа юрем. Къыз да ашыкъа, гъалиба: элиндеки саатине сыкъ-сыкъ бакъа.

Шу арада сачлары елькесине тюшкен мыйыкълы йигит пейда олды. Патлакъ козьлери прожектор киби яналар. Къызнынъ янында токъталды. Джебиден папирос чыкъарып якъты, сонъ папирос къутусыны къызгъа узатты:

— Буюрынъыз, гузеллер гузели,— деп мыскъылнен кульди.

Къыз бир шей айтмадан о бир тарафкъа черпирильди.

— Анълашылды: сен тютюн ичмей экисинъ. Бельки, конфет истейдирсинъ. Ойле олса, башта танышмакъ керъсимиз. Меним адым — Арслан. Я сенинъ адынъ не?

— ...
— Нечюн индемейсинъ? Адымны бегенмединъми ёкъса?! Бельки, лагъабымны бегенпрсинъ. Лагъабым — Тикен. Ачувлансам, адамларгъа санчылгъан адетим бар. Анъладынымы, къара козьлю къыз?!— деп къызнынъ къолуна узанды.

Къыз ачувнен элини чекип алды:

— Мен сени танымайым, бильмейим. Бильмеге де истемейим. Башымны кутъме!.. Этрафындаки адамлардан утангъайдынъ сен!..

Къызнынъ сонъки сѣзлери меним адресиме айтылган киби олды. Къаным къайнады. «Эй, патлакъ козы! Чекиль, о къызнынъ янындан! Яхшылыкънен джойылмасанъ, узун сачларынынъ бирлей-бирлей юлкъып, куф башыннынъ диваргъа уарым ве балабан бурныннынъ ерге окъаларым. Джойыл, дедим санъа!» деген фикирлер кечти хаялымдан. Лякин патлакъ козь, къызгъа даа зняде япышып башлады.

Бир автобус кельди. Къыз беклеген машина олмалы: чапып минеджек олды. Лякин хулиган онынъ элинден чекип токътатты. «Бир гунасы олмагъан къызгъа бу къадар зулум! Лянет олсун санъа!.. Кимсе де индемей. Къадындар бельки ондан сакъынадырлар. Я анавы портфелли йигит юмгъан агъызыны ничюн ачмай? Атта къызгъа тараф айланып биле бакъмай. Корюништен меним киби мазаллы, кенъ джавурынлы йигит. О да хулигандан къоркъа, гъалиба... Утангъайдынъ сен!— хаялымдан бу фикирлер кечкенде къызнынъ айткъан сѣзлери къулагъымда текрар янъгъырагъан киби олды.— Шимди мен бу патлакъ козьнинъ акъкъындан келир эдим. Лякин ашыкъам: йигирми дакъкъадан сонъ севгилимнен корюшмек кереким. Къолум да бош дегиль: газетагъа сарылгъан гульдестени тутып турам. Портфеллининъ еринде олсам, портфельни ерге къойып, хулигангъа эки юмрукъ яндырыр эдим. Мени шойле тюшонджелер раатсызлайткъанда къызнынъ агълаяткъаныны эшиттим. Бакъып оламайым. Хулиганларны корьмеге козюм ёкъ. Корьсем, къаным къайнай, вуджудума атеш тюше, оларны эзи ташламагъа истейим. Яваштан портфелли йигитке бакътым. О бир шейден хаберин олмагъан киби сельбидай къатып тура. Йигит адам бу къадар первасыз олурмы? Сенден олгъан йигитни!.. Йигитнинъ, акъыкый йигитнинъ насыл олгъаныны озюм косъ термесем олмайджакъ; деген тюшондженен къолумдаки гульдестени портфелли йигитке туттырып, хулигангъа таба адымладым. Башта юзюне тюкюрдим. О козьлери-

ни даа зняде акъыйтып, манъа арслан киби чапкъыладжакъ олды. Мен къулагъынынъ тюбюне бир юмрукъ салладым. О юварланып кетти. Еринден тураджакъ олаткъанда бир тепменси даа юварлаттым. О бар сесинен вайвалады. Сонъ къолуны артына къайырып, къызынынъ къаршысына кетирдим ве башыны эгдирдим.

— Яхшы къыз! Мени афу эт, деп ялвар! — дедим.

О бу сёзлерини текрарлап, къызгъа ялварды.

— Ёкъ, сенинъ бу зулумынъны бир вакъыт унутмам. Бунынъ ичюн сен джезалапмакъ керексинъ! — деди къыз козьашыны силлип.

— Анъладынъмы, патлакъ козь?! — дедим мен. — Шимди сени милициягъа теслим этмек кереким...

— Япма, достум! Мени текаран аджы! Эвде къадыным, балам бар. Япма! Ялварам! Энди бир вакъыт бойле ахмакълыкъ этмем!..

— Мен сенинъ достунъ дегилим! Юр, бу якъкъа!..»

Къулагъыма къызынынъ «...сен йигит дегиль экенсинынъ!..» деген сёзлери эшитилди. Хаялым болгонди. Хулгангъа ачувнен бакъкъанымны да сезмей къалдым. О манъа тикилди. Юрегиме къоркъу тюшти. Ачувлангъанымны дуйдурмайджакъ олып, кулюмсиридим. Патлакъ козь манъа таба адымлады. Аякъ-къолларым титреген киби олды.

— Не ичюн кулесинъ?! — деди о. — Шамар ашайджагъынъ кельдимми?!

— Ё-ёкъ...

— Не ёкъ?!

Сесим чыкъмады. Козьлеримнинъ огюни туман къаплады. Сонъ сагъ къулагъымнынъ тюбюне «шарт» этип бир шамар тийди. Қозюмдеп «ялкъ» этип атеш чыкъкъан киби олды. «Вай!» деп сагъ джакъыма япышаджакъ олгъанда, сол джакъыма даа бир шамар эндирилди. Йыкылдым.

— Япма шуны, аркъадаш! Меним... ич бир гунам ёкъ. Мен сени сёгмедим, урмадым!.. Тек хаялымда сенинъ...

адресинъе бир къач келишниксиз сѣз айттым, къол котердим... Бунуыъ ичюн мени афу эт! Ялварам! Урма... Мени севгилим беклей!..

— Шаймы? Мына санъа, мына санъа! Булар хаялыыъда меним адресиме ярамай сѣзлер айткъаныыъ, къол котергенниыъ ичюн!..

Козюмни ачып, яваш этрафыма бакътым. Хулиган джойылгъан. Кетмеген олса, турып ондап акъкъымны алыр эдим... Къыз да ёкъ. Бир чалбаш адам тура. Гульдестем бир четте чамургъа къарышып ята. Къолумнен бетимни сыйпадым. Къан: бурным къанагъан! Башым къабакъдай. Саатиме бакътым: севгилимнен корюшджек вакътым да кечип кеткен. «Лянет бойле хулигангъа! Къарап турып, манъа ярдым этмеген, мени къорчаламагъан адамларгъа да лянет!» Ачурдан кене къапым къайнады. Хулиганны тутуп, мени, бир гунасыз адамы бойле къыйнагъаны ичюн къолларыны къырмагъа истедим. Истедим дегиль — къырдым! Э, оныыъ къолуны къырдым... хаялымда.

ПИШКИНЛЕШКЕН ДОСТУМ

Иштен эр куньки киби эртедже чыккып, балалар багъчасына таба бараята эдим. Къаршымда шляпасыны манълайына бастырып келсюткъан адам козюме таныш киби корюнди. Дикъкъатнен бакътым. Э, таныш: бу Селим. Пек шакъый йигит. Бизде бир йылгъа къадар чалышкъан эди. О вакъытта да достлашкъан эдик. Сонъ о башкъа ишке авушты.

— Селям-м,— дедим онъа.

— Э, э, сенсинъми,— деп, къолуны узатты.

— Сонъ, ишлер насыл? Корюшмегеннимизге де баягъы вакъыт олды. Азгъансынъ. Сагълыгъынъ насыл?

— Сагълыгъым еринде. Пишкинлешем...

— Анъламадым? Спортпен огърашасынъмы?

— Спорт дегиль, менимки комплексли пишкинлешюв мектеби... Анъламадынъ... Буны бир-эки агъыз сёзнен ашълатмакъ кучъ. Эйиси, бир баштан сёйлейим.

Къушылерден биринде, кечкен айнынъ башында олмалы; бутюн гедже юкълап оламадым. Тишим агъырды. Эр куньки вакъыттаки киби истер-истемез еримден турдым. «Агъыргъан тишининъ пляджи кельпеден. Алдырмасам олмаз», деген фикирнен поликлиникагъа таба ашыкътым. Невбет беклеп отургъан адамлар баягъы экен.

— Ишке ашыкъам. Невбетсиз кирип чыкъмагъа рухсет берменъизни риджа этем!— деп ялвардым огде отургъанларгъа бирлей-бирлей бакъып.

— Я биз! Бизим ишимиз ёкмы?! Мында ишимиз олмагъанындан келип отурадырлар беллединъми?— деп мыдырданды башыны эгип отургъан адам.

— Урбанъызгъа бакъкъанда бир де бир идареде чалышадырсыз-э?— деп узун бойлу, къувурчыкъ сачлы йигит мангъа тикпльди.

— Э. Не олгъап?

— Мен заводда, тезьяда чалышам, яни мадний байлыкъ яратам. Меним ичюн эр бир санне алтын. Шимди тезьямны токътатып, ярым саатке рухсет алып кельдим. Беклеп отурам. Я сизинъ менден арткъач ерниъиз бармы?

— Коръмейсинъизми: алтын тиши бар, козю-къашы къара. Медениетнинъ къуббесине котерильген, — деди ченъгесини явлыкънен багълагъан адам.

— Пек пазикке ошай. Тишининъ агъырысына даяналмай бир шей олмасын. Рухсет берейик де...

Бу сёзлерден сонъ тишлериминиъ эписи агъырайткъан киби олды. Юрегим сыкъ-сыкъ урабашлады. Идаремизге телефон этип, вазнетимни анълаттым ве эки саатке рухсет сорадым. Ёлбашчымыз итираз билъдирмедди. Не айтаджакъ: я мен ойнап юреджеклерден дегиллим де. Невбетим кельгенине къадар эки сааттен зияде вакъыт кечти.

— Чыкъарынъыз, — дедим экимге креслогъа отургъанымнен. — Джаным янды!

— Анги тишинъиз раатсызлай! — деди о озюни сыкъмай.

Косьтердим.

— Бизим ичюн чыкъармакъ къолай. Лякин бу тишини тедавийлемек керек. Даа къавий.

— Яхшы, тедавийлесенъиз тедавийленъиз. Рпджа этем, чареси олса, тездже. Ишке бармакъ кереким.

— Ашыкъманъыз. Тиш дерди тез тюзеле къоймай. Бир афта-он кунъ къатнарышъыз.

— Не?! Я ишим?

— Мени ишинъыз дегиль, типинъыз меракъландыра, аркъадаш...

Къыскъасы, бир афтадан зияде вакъыт девамында ишке эр кунъ саат секиз ерине он-он бирде бардым.

Бундан къуртулдым дегенде даа бир иш чыкъты: паспортнымнъ муддети биткен. Авуштырмакъ керек. Эки саатке рухсет алып, паспорт столуна бардым. Ингирми-отуз адам невбетте тура экен. Шашмаладым. Сонъ эсимни башыма топлап, бир айнеджилик ямасам олмайджакъ, деген фикирнен бир шей айтмай озюмни къапугъа урдым. Кимдир костюмимниъ этегинден тутып арткъа чекти. Бакъсам, къап-къара юзлю бир адам.

— Сорамасы айып олмасын, сиз ким оласынъыз я?— деди о манъа ырджайып.

— Мен... мен... паспортнымн денъиштиреджек олам. Ишке ашыкъам.

— Шаймы! Я бу адамлар саат бештен берли неге туралар?

— Я...

— Кечинъыз о якъкъа! Бойле адам олурмы?

Бойлесликнен, бир афтадан зияде паспорт столуна къатнадым. Эр кунъ иш саатлеримниъ ярысыны джойгъаныма, яймайым, лякин татлы юкъумны болуп, саат бештен невбетте тургъаныма аджынам.

Янъы паспорт алгъан кунюмниъ сабасы эр кунъки вакъытта уяндым. Инает, бугунъ ишке кечикмей бараджагъым, деп тургъанда, балаларнынъ анасы:

— Унутаязгъаным, тюневни сапъа арбий комиссариаттап повестка кельген эди,— деди. Алып окъудым. Саат онда военкоматта олмакъ керек экеним. Ана сапъа иш! Не япайым, идареге телефон этип, ишке уйледен сонъ бараджагъымны айттым.

Кене яхшы кимсе: «Раатсызов аркъадаш! Сен кечкен айда бу къадар саат чалышмадынъ. Бунынъ ичюн айлыгъынъдан мына бу къадар кеседжекминз», демей. Тек мен

дегилмис де: иш вакътында эр хадимнишъ, шу джумледен ёлбашчыларнышъ да уфакъ-тюфек ишлерни чыктып тура. Шай олгъан сонъ, бу хусуста ким бир сёз айтаджакъ. Умумен, бойле олмасына манъа ошагъан адамларнышъ озълери гунахяр олмасалар керек.

Аят озю шойле: адамнышъ иши адамгъа багълы. Бир адам чокъ адамлар ичюн, чокъ адамлар исе бир адам ичюн чалыша, хызмет эте. Хызмет чешит тюрлю ола: турмуш хызмети, медений хызмет, медицина хызмети ве пляхри.

Инсан ичюн эписе керек. Шу хызмет косътериджилерге иши тюшмеген адам олмамалы. Хызмет косътериджилернишъ максадлары — кельген эр бир адамнышъ юрегине ёл тапмакътан, онышъ къуванчнен къайтып кетмесини теминлемектен ибарет. Эм ойле де ола. Мессея, мен кечкен ярым ай девамында ачувлангъанымны, мугъайгъанымны, агълагъанымны хатырлап оламайым. Шундан себеп ишим биткен сонъ, хызмет косътерген аркъадашларыма юректен тешеккюр бплъдирем. Бойле къуванчлы анлерде чокътан-чокъ къыйметли вакътым ботен кечкениши, чапкъалагъанларымны да унутам. Барын да, иш кейфнетсиз япылгъан олса биле, яман сёз айтмагъа тиль бармай. Эр алда о адам меним бир кунюме ярады да...

Сёзинишъ къыскасы, хызмет косътериджилернишъ ишинден нукъсанлыкъ къыдырмамакъ, оларнышъ адреслерине адджылы-экшпли лаф айтылмамакъ керек. Шеэримизде эалиге хызмет косътерген тешкиятлардаки иш тертибни, режимни тешкермекни кимсе, бу джумледен, халкъ контролиндеки аркъадашлар да актылла-рына кетирмегенинишъ себеби де бу олмалы.

Хызмет косътериджи идарелер, тешкиятлар эсасен саат 17—18-ге къадар, яни адамларнышъ чокъусы иште олгъанда иштей. Раатлыкъ кунълеринде оларнышъ къапулары килитленген ола. Я о ерлерде чалышкъан урьметли адамлар да эр кеснен берабер раатланмагъа ис-

тейлер коресинъ. Шай олгъан сонъ, бунъа ким итираз бильдиреджекъ?

Иши чыкъкъан адам меним киби, ёлбашчылардан бир бучукъ саатке къадар изни алып, ишине кетевере. Бунинъ песи ярамай. Эпъ мунми, о эм ишини битире, эм хызмет косътериджилернен муамеле этмекни огресе, эм нерваларыны пишкннлештирсе. Яни бир окънен учъ тавшан ата. Озь иши насыл ола дейсинъми? Башта мен де шай тюшуне эдим. Не оладжакъ... О бир-эки саат я да бир-эки купъ чалышы оламагъанынен онынъ тешкиляты я да ишхансеннде иш токътан къалмай да! Умумен, иш къашктыр дегиль де, ормангъа къачыи кетер де-меге...

Адамларнынъ нерваларыны пишкннлештирювде «шерфли» транспорт хадимлерининъ де дегерли иссеси бар. Месея, мен транспорт беклемеге меджбур олгъанымдан себеп, эки кунинъ биринде ишке кечикки барам. Тазе авада автобус беклемекнинъ ишсан сагълыгына не къадар айдалы олгъаныны эркес яхшы бильсе керек. Бутюн вуджудынъ раатлангъанда автобуснынъ кельгени кишининъ кейфини боза. Истер-истемез озюптин машинагъа урасынъ: не япаджакъсынъ, шунгъа алынкъансынъ да. Автобуста эр тарафтан сыкылыи, аягъи ерге тиймей кетсюткъан адам насыл кейфлене, тенн де, нервалары да не къадар пишкннлеше! Башкъаларыны бильмейим, мен ойле вакъытта озюмни тспренеюткъан бешикте сербест яткъан бала киби не этем. Шундан себеп кимерде бутюн вуджудым йиберилип ксте, сонъ юкъум келе. Шунгъа алышкъаным, иште!..

Ишке баргъан сонъ ёлбашчыларнынъ бир де бирн къолундаки саатине бакъып, «Раатсызов аркъадам!..» дегенини бираз бегсимейим. Яваш-яваш бунгъа да алышайтам. Ёлбашчы саатине бакъкъанда, мен ерге къарап тураберем. Нервалары пишкннлешкен адамгъа бойле уфакъ-тюфск лафлар тесир этерми?

Шеэримизде акъшамки саатлерде транспорт баягъы

эксилнп башлады. Бу транспорт хадимлерииниъ нев-
беттеки тешеббюси олмалы. Энди тек чабик ве къувет-
ли, бедени ве нервалары пишкинлешкен адамлар озъ
эвлерине вакътында етип бара билелер. Озь кучюне
ишанмагъан адамлар исе иштен ёлбашчыларыныъ рух-
сетинен бир саат-ярым саат эвель чыкъалар. Напсын-
лар, башкъа чаре ёкъ да! Эвлерине кеч барсалар акъай-
ларындан къадынлары, къадынлардан исе акъайлары
отчёт талап этселер. «Нечюн...» деген сёзнен башлан-
гъан суаллерге джевап бермек даа кучъ...

Мени транспорт месслеси ич де раатсызламай. Бу
пишкинлешювиниинъ файдасына. Тек бир муим ишим
чыкъкъанда ёлбашчыларыныъ рухсетинен иштен бир аз
эртедже чыкъам...

Олян, лаф-лафнен вакъытны кечиргенмиз де! Афу
этерсинъ, достум, ашыкъмакъ кереким. Шимди саат
бештен он беш дакъкъа кече, яни иш куню битмесине
даа къыркъ беш дакъкъа бар. Мен ёл устюндеки апте-
кагъа кириш... озюме... илядж... бромнен даа пасылдыр
иляджлар алып, сонъ поликлиникагъа барып, укол яп-
тырмагъа етишмек кереким...

...СЕН НЕ АЙТАСЫНЪ?

Футболның бпринджи таймы битти. Тенсфус. Лякин Селимов отургъан еринден турмадан фильджанда сувып къалгъан чайны ичти ве гъайрыдан толдурды. Телевизор янъылыкъларыны динъледиди...

Экинджи тайм башлагъанынен мусафирлер къатты уджюмге кечтилер. «Ой, къалпазанлар!— деди Селимов севген командасының оюнджыларына бакъып,— Бпринджи таймда бир топ биле кирсетип оламадыңыз, дза не ичюн бир кунъ аш ашамагъан адамлар киби сюй-реклепесиниз?! О, аферин Аким!.. Шай ойнамакъ керек... Ай-яй-яй! Насыл футболджы бу Аркадьев дегенлери, шойле аджайип вакъытта биле файдаланып оламады!.. Ксене мусафирлер. Бизимкилери не ичюн оларның уджюмине бакъып отуралар, бильсем. Юрий, кыбырда! Джанынъ бармы шу чапмагъа!...»

Янаша оада телефон чынъылдады. Орта къапуча ачыкъ олса да, Селимов телефонның сесини эшитмедиди. Трубканы ода ичинде ойнап отургъан огъланчыгы — Рустем алды.

— Баба сизин Ахтем Юсуфов деген адам телефонгъа чагъыра,— деди Рустем.

Баба эп кычырыкълай:— Ой, серсем!— деди о экрандан козун узьмей. Рустем оны: «Ой, серсем деп, айт», деген киби анълады ве Ахтем Юсуфовгъа да шуны айтты.

Ахтем Юсуфов: «Мен шакъа сепмейим, трубканы бабаңъа бер», деди.

— Адам семире берсе, ойле олур, ой, къалпазан! — деди Селимов мазаллы оюнджыгъа бакъып.

Рустем бабасынынъ агъызындан чыкъкъан бу сёзлерни де бирлей-бирлей Ахтем Юсуфовгъа айтты.

— Баба, бу адам сизге, дели, дей. Кельсенъиз озюнъиз телефонгъа, — деди Рустем.

— Бу къадар да чаман, айвандан да бетер экен! Агъызындаки отъмекни биле алдырып отура! — деди бабасы телевизордан козюни алмайып.

Рустем бабасынынъ бу сёзлерини де трубкада тек-рарлагъан сонъ, Ахтем Юсуфовдан бир даа сес-солукъ эшитилъмедн. Оюн битмеге бир къач дакъкъа къалгъанда: «Ур-ур, Къадыр!.. Гол! Аферин!..» деп Селимов котерильди ве тургъан ерине енгильдже къайтып отурды. Бир ютым чай ичти...

Оюн битти. Рустем бабасынынъ янына келип, телефона олгъан лакъырдыны йиппиден инесинедже сёйлемеге башлады. Селимов козьлерини фалташ киби керди. «Оян, я сен не айтасынъ?! Шаштынъмы сен... Уф...» Онынъ башы бир четке авды, козьлери юмулды... (Селимовнынъ бойла алгъа тюшкенининъ себеби бар эльбетте. О потребсоюзнынъ ренсн Ахтем Юсуфовнынъ озюне дегиль де, кольгесине тиз чёкип селям бере. Даа якъында шу адамнынъ бабалыгъынен универмагъа директор олды). Бираздан сонъ о козьлерини ачты. Бир Рустемге, бир де телевизоргъа козь ташлап, башына япышты...

РЕПЕТИЦИЯ

Мен театрде актёр олып чалыша эдим. Башта чешит персонажлар ролюнн мувафакъетнен беджердим. Сонъ маъна эсас роллерни берип башладылар. Бутюн кучъ-къуветимни, истидатымны ишке салып, темашаджылар ве театримизниъ ёлбашчыларынынъ урьмет-итибарыны къазанмагъа тырыштым.

Тезден мени макътап башладылар. Лякин мен, базы актёрлар киби, къопаймадым, эльде эткен мувафакъетлеримнен къанаатленмедим. Озь устюмде токътамадан ишледим. Уста актёрларнынъ мсаретини дикъкъатнен огрендим. Нетиджеде меним шуретим артаберди. Бунъа юреги янгъан актёрлар да олды. Мен исе итибар бермедим, озюмни сыкъмадым. Бир кунъ театримизниъ баш режиссёры мени озь кабинетине чагъырды. «Бир хайырсыз хабер олмагъайды», деп къоркъа-пыса онынъ кабинетине кирдим ве эдепнен селям бердим.

— Алейкум селям. Хощ кельдинъ, къардашым. Отур,— деди о тебссюмнен.

Онынъ самимий сёзлери юрегимни бираз тынчландырды.

— Сен къыскъа вакъытта энъ яхшы актёрларымызнынъ сырасындан ер алдынъ. Бойле кетсенъ, бир къач йылда бутюн мемлекетимизге тапылырсынъ. Энди санъа энъ мурсккеп роллерни де авале эте билемиз.

— Сагъ олунгъыз. Ишанчынгъызны ернише кетирмеге тырышырым.

— Пек яхшы. Озюнъе белли олмалы, биз янъы комедияны саналаштырмагъа азырланамыз. Аркъадашларнен меслеатлашып, спектакльдеки баш рольли санъа бермек къарарына кельдик.

— Сагъ олуиъыз. Лякин...

— Не «лякин»?

— Лякин, беджерип олурыммы?

— Сендекп истидатнен, билесипъми, дюньядаки буютюн роллерни беджермек мумкюн.

— Мен эсернен танышып чыкъкъан эдим...

— Пек яхшы...

— Ролюнн ойнамакъ ичюн манъа авале этильген къарамаи ракъыны сув киби иче ве сарушланып; эвинде бир къач кере шамата чыкъара. Мен исе бу вакъыткъа къадар агъызыма бир грамм ракъы я да шарап алгъаным ёкъ...

— Кошъяк ичесипъдир даа.

— Кошъяк да ичмейим. Сарушланмакъ не экенини билмейим. Насыл олур экен?

— Пек яхшы олур. Эписи репетициягъа багълы. Репетиция, къардашым, ярын башланаджакъ. Санъа мувафакънет тилейим...

Кабинеттен чыкъып, терен хаялгъа далдым. Мен саруш адамларны чокъ коръдим. Бу — меним ичюн назарие. Бир назариенен иш битмей. Буны эр кес биле. Мувафакънетке приשמек ичюн назариени амелияткъа багъламакъ керек. Бу мессле меним ичюн бир буюк проблема олды. Саруш адамнынъ ролюнн буюк усталыкънен беджермек ичюн бир кере яхшы этип саруш олмакъ ксерким. Башкъа ич бир чаре ёкъ. Шойле тюшонджелернен омюримде биринджи кере ресторангъа кирдим. Бош ерге отурдым. Лякин хаяллар башымдан кетмейлер.

— Мен сизни динълейим.

Башымны котерип бакътым. Қъаршымда дев киби официантка тура. Бою энъ аздаи эки метр келеджек.

Чскипс де меним чскипсден эки-эки бучукъ керс зияде олмалы. Тап сескенген киби олдым.

— Ичеджем,— дедим стол устюндеки менюге тикилип.

— Билем...

— Къайдан билесингыз?! Ёкъса...

— Мында чокъусы адамлар шу макъсаднен келестер.

— Мен исе сарушлаймакъ ичюн кельдим.

Официантка кулды:— Не ичеджексингыз?

— Эки юз грамм коньяк, эки юз ракъы ве закуска,— дедим.

Арадан беш дакъкъа кечер-кечмез о меним сымарышымы стол устуне кетирип къойды. Эвель коньяктан юз грамм ичтим. Шу дакъкъада мийиме бир шей урулган киби олды. Бир-эки къапынып, къалгъаныны да ичтим. Бу кересинде бир шей дуймадым. Бир къач дакъкъадан сонъ ракъыны бирден котердим. Козюмнинъ огюнде къаранлыкъ пейда олып кечти. Официантканы чагъырып, парасыны бердим ве еримден турдым. Юрем. Аякъларым арткъа чеке, башым-огге. Бойлеликнен, автобус токътагъан ерге еттим. Шу дакъкъада машина кельди. Керекли ерде тюштим. Эписи эсимде. Лякин энди аякъларымнен башым ич де анълашып оламадылар. Учю учъ тарафкъа кетеджек олалар. Мен исе оларны къолгъа алып, йыкъылмаздан эвель эвге етмеге тырыштым. Макъсадыма ириштим: эсен-аман барып къапумызгъа таяндым. (Кене яхшы квартираны биринджи къаттан берген экенлер. Эгер бешинджи къатта олгъан олса, меним алым не олур эди?) Чангънынъ кюпкасыны бастым. Апайымнынъ, «ки-им о?» деген сес и эшитилди.

— Ме-ен-им, мен. Ач!— дедим эмпр аэнкинен.

— Вай-ай, санъа не олды?!— деди апайым, къапуны ачкъанынен.— Бу мерафет къайдан чыкъты?

— Ре-пе-ти-ция, прак-тика,— дедим диваргъа таянып.

— Насыл репетиция?! Насыл практика?!

— Корип тур-гъанынъ киби,— деп эллеримни апай-
ымнынъ омузына къояджакъ олдым.

— Кет! Джоюл!— деп эллеримни сильтеп таш-
лады.

Пек ачувландым. Шейтанлар, шимди апайынъа бир
шамар яндыр дедилер. Яндырдым. О вайвалап телефон-
гъа япышты. Мен де телефонгъа таба бараджакъ ол-
дым. Лякин аякъларым эмпримни беджермедилер. Ба-
шым айланды...

Козюмни ачсам, бир къаранлыкъ одада ятам. Буюп
тепим агъыра. Башым къабакъ киби. Сагъ тарафыма
чевирильдим. Янымдаки кроватта да адам ята экен.
Уяныкъ.

— Бу насыл ер я, аркъадаш?— дедим онъа.

— Мусафирхане.

— Насыл мусафирхане?!

— Люкс!

— Шимди шакъанынъ вакъыты дегиль, аркъадаш.
Ачыкъ айтса!— дедим еримден турып.

— Сен мында биринджи кере тюшкенсинъ, гъалиба.
Ракъыны севген адамларыннъ мусафирханеси. Вытрез-
витель. Анъладынъмы?

Бирден беденим чымырдады, юрегим ойнап башла-
ды. Бу ерге не себептен, насыл тюшкенимни хатырлай-
джакъ олдым. Къадыным телефонгъа япышкъанына къа-
дар олгъан вакъияларыннъ эписи козюмнинъ огюнден
кечти. Ондаи сонъ не олгъаныны билмейим. Демек,
апайым телефон вастасынен милициягъа мураджаат эт-
кен. Мени мында алып кельгенлер. Мына санъа эпъ
якъын адамынъ — омюр аркъадашынынъ якъан иши.
Таныш-билишлер дуймагъайдылар, барем. Дуйсалар,
алем масхарасы оладжам... Я мен апайыма шамар ур-
гъан сонъ, даа башкъа мерафетлер косътермеген экен-
нимми? Не олса да, сонъу хайыр олсун... Башымда шой-
ле хаяллар долапгъанда, бирден къапу ачылды ве бир

узун бойлу, мазаллы милиционер кирди. Сескендим. Юрегим кене ойнады.

— Насыл юкъладынъыз, мусафирлер?— деди о кулюмспреп.

— Зарарсыз,— деди янымдаки адам первасызлыкълан.

— Шай олса, юрюнъиз, сизнен эсаплашайыкъ,— деди о...

Андан чыктып, догъру театрге бардым.

— Сени директор чагъырткъан. Янъычыкъ секретарь келип айтты,— деди актёр достум Исмаил.

Беденимден ток кечкен киби олды, кене юрегим ойнады. Башыма чешит тюрлю фикирлер келип кетти. «Директор» деген язы олгъан къапуны хырсыз мышыкъ киби ачтым. Бакъсам, директорнынъ къаршысында бизим режиссёрымыз ве баш режиссёр отуралар. Чырайларына бакъмакъ мумкюн дегиль. Қозюмни ерден узмай селям бердим.

— Алейкум селям. Отурынъыз,— деди директор.— Қлайдалардан келесинъыз я? Нелер коръдинъиз? Сёйленъиз. Биз иуны динълемек ичюн топлаштыкъ.

Менден сес-солукъ чыкмады. «Буларгъа шу арада стипендиргенлер. Апайым олмалы. Ёкъса милициядан айттыларымы?...»

— Биз беклеймиз,— деп хаялымны больди баш режиссёр.

— Теорияны, яни сарушланув акъкъындаки тасавурларымынъ амелиятта кореджек олдым.

— Пек яхшы. Шойле девам эттиринъиз. Бу ишинъиз ичюн сизге тешеккюр... выговор бермек ве сизни алты айгъа актёрлыкълан чыкъармакъ къарарына кельдик.

— Я... меним ролюм?

— Сиз ролюнъизни аля ишаретинен беджердинъиз. Бутюн театр коллективине, санъат хадими деген адгъа леке тюшюрдинъиз...

Атылып туруп, кабинеттен чыктым. Секретардан

бир кыгъыт алып, директорнынъ адына ариза яздым: «Мени озъ вазифемден...» Кирип, аризаны директорнынъ огюне къойдым.

— Екъ, бойле олмаз. Биз сизни алты ай девамында тербиелемек керекмиз. Эгер шу вакъытта бир даа шойле сарушлансанъыз я да низамны бозсанъыз, сонъ озюмиз джевап берирмиз,— деди о.— Сиз алты ай суфлёрлыкъ этеджексинъиз. Шу иште озюнъизни косътерсениз, кеше актёрлыккъа кечирирмиз.

«Бу масхаралыккъа даянып олурыммы?» дедим озюме. «Екъ, даянып олмам!» деп джевап къайтардым.

— Мен суфлёрлыкъта озюмни кимсеге косътерип оламам. Манъа сизниъ бойле тербиенъиз керекмей. Чыкъарынъыз мени иште!— дедим кестирип.

— Шай олса, къаршы дегиллим,— деп директор аризамнынъ устюне имза чекти.

Андан кимсенен сагълыкълашмай чыкъып, логъру эвге бардым. Чанънынъ кнопкасыны устю-устюне бир къач кере бастым. Къапу ачылмады. Шу арада къомшумыз Селме апте чыкъты.

— Къадынынъ анасынынъ эвине кетти,— деди о.

— Анахтарны къалдырмадымы?

— Къалдырмады.

— Не вакъыт къайтаджакъ экен?

— Бильмейим. Айтмады.

Апайымныпъ таш юрек адам экени меним пчюп ачыкъ-айдын олды. Шу куню акъшамгъа къадар шээрин доланып юрдим. Учъ кере киногъа кирдим. Акъшам таныш-билишлериниъ эвине бармагъа утанып, мусафирханеден (акъыкый мусафирханеден) ер алдым.

Вакъыт кечеберди. Эр кунъ эвге барам. Апайым ёкъ. Отпусказы битсе, (о мен чалышкъан театрде чалыша, кемане чала), келеджегини билем, лякин онынъ битмесине даа он кунъ бар. Мусафирханеде яшап башлагъаныма бир афта олды. Не япаджагъымны бильмейим. Ба-

зар куню кеше эвге бардым. Даа кельмеген. Къайтып кетейткъанда Селиме аптени расткетирдим.

— Санъа суддан повестка бар,— деди о селямлашканымыздан сонъ.— Къадынынъ развод берген.

Шаштым. Агъызымдан бир сёз биле чыкъмады. Селиме анте эвине кирип, повестканы чыкъарды ве манъа берди. Оны алаяткъанда, юрегим чапаланды, окъуяткъанда, козьлеримини огю къараплыкълашкъан киби олды. «Екъ, мен ондан айырым!» деп йибергеншмин сонъ абайладым...

Омюримде бир кере сарушланын, башыма шу къа-дар беля кельди. Даа келеджеги де бар... Дешет!.. Бир кере даа сарушлансам, бильмем даа иелерге огърар бу башым!.. Уф-ф!

ЯХШЫ КЕЙФ

Эвден эр куньки киби баягъы эрте чыккып, автобус токътагъан ерге ашыкътым. Тазе авадан бираз нефес арым деп тургъанда, бир автобус келип токътады. Эммеримне бакътым: манъа керек машина. Я онъа минмекнигъ чареси бармы экен? Бакъсам, ичинде адам чокъ дегиль: аякъ устюнде тургъан пассажир корюмсей. «Демек, бу сонъуна къадар кетмейдир», деген нетиджеге кельдим.

— Бу базагъа кетми? — сорадым эр итималгъа къаршы кондуктордан.

О манъа аякълашылмагъан бир манада бакъты. Суалымни эшитмедн, гъалиба, деп кене сорадым.

— Базагъа кетеджек олса, пассажир алгъапымыз не, — деди о.

— Машинаныз бозукъмы ёкъса? — дедим мен босагъадан юкъарыгъа котерилмейип.

— Бозукъ олса, базагъа кетер эдик. Умумен, граждандни, бу меселе сизни ничюн раатсызлай?

— Чюнки эр вакъыт сзба маршрутинигъ сонъуна къадар кеткен автобускъа минмекнигъ чареси олмай тургъан эди...

— Ойле олгъан. Энди мына бойле оладжакъ. Билет алмакны унутманъыз!

— Э, кене яхшы акъылыма тюшюрдинъиз, унутаязгъаным. Мына, — деп кондукторгъа беш капик узаттым. — Мен «Лермонтов»гъадже бармакъ кереким. Ашы-

къам. Автебуснынъ бир минн ёкъмы-я? Етип барса, яхшы амма...

— Сиз худжур адам эксисингъыз. Етип бармагъаны не!..

О мени ишандыраджакъ ола. Лякни мен къолайлыкъ-нен ишанаджакъ сойларындан дегилим. «Агъызы сюттен янгъан, къатыкълны да уфюрип ашар», дейлер...

Автобустан тюшип, саатиме бакътым: иш башланаджакъ вакъыткъа къадар даа къыркъ дакъкъа бар. Эр кунъ энъ аздап ярым саат кечике эдим. Бугунъ эрте. «Шимди идареге баргъанда не япаджам. Вакъыт алтындан да пазлы. Онынъ эр бир дакъкъасындан файдаланмакъ керек. Яхшысы ёл кенарындаки тюкянларгъа кирип бакъайым. Бельки, яхшы бир шейлер къысмет олур», деген хаялнен гастронимгъа кирдим. Догъру сют-къатыкъ сатылгъан болюкке таба адымладым. Бакъсам, сют махсулатларынынъ онгъа якъын чешити бар. Меним истегим де будыр. «Я булар сатыламы экен? Бельки бир де бир минн олгъаны ичюн оларны кимсе алмайдыр».

— Къатыкъ бармы?— сорадым сатыджы къадындан.

— Сизге насыл сою керек?

— Мессея... кефир.

— Кефир, простокваша, ацидофилин, ряженка — эписинден бар.

— Сатыламы?

— Не?

— Шу махсулатлар.

— Суалингъыз аңлашылмады. Тюкяндаки шейлер сатылмагъаны не!

— Ойле олса, нечюн муштери аз? Екъса булар кейфнетспизми?

— Муштери аз олгъанынынъ себебининъ бильмейим. олар биздеки денгъашмелерден хабердар дегильдирлер. Кейфнет меселесине кельгенде, бу махсулатларда бир пукъсанлыкъ ёкъ. Ашап, ичип бакъкъан муштерилер сют

комбинатындаки ишчилер ве мутехассысларнынъ адрес-
лерине тешекюрлерини язып къалдыралар.

— Ойле олса, эки шпше кефир алайым...

Гастрономдан чыкып, кене саатиме бакътым: даа
йигирми дакъкъа вакътым бар. Универмагъга кирдим.
Башта эв эшьялары сатылгъан болюкни козьден кечир-
меге тутундым. Чешит ренкли аджайип чиний сервислер-
ге козюм илишти. Бпри-биринден гузель. Памукъ гуллю
сервис эписинден дюльбер. «Булар сатыламы экен, адже-
ба? Екъса... Тюшюнп отурмакънынъ файдасы ёкъ. Со-
рамакъ керек».

— Булар сатыламы?— сорадым эшптилер-эшптиль-
мез сеснен сатыджыдан.

— Эбет,— деди о.— Аладжакъ оласынъызмы?

— Алыр эдим амма...

— «Амма»сы не?

— Акъчам етмез деп тюшюнем.

— Етмесе, ярын кетирп берирсинъиз...

«Бакъ сен онынъ лафына. Пек муляйим: бельки, о
менден бир шей къопараджакъ оладыр. Беш-он кумюш
зияде алса, алсын. Сатса олгъан. Къадынымнынъ бир
баш агърысы лафындан къуртулырым». Мен онъа яваш-
тан отуз беш кумюш узаттым. Алып сайды.

— Къайсы биринден аладжакъсынъыз?

— Къырмызы ренкли союздан... Башкъа парам ёкъ
экен. Яхшылыгъынъызны унутмам.

— Беш рубле зияде бергенсинъиз. Буны алынъыз.

— Япманъыз шуны. Чокътан сервис къыдыра эдик
Къалгъаныны ярын кетирп беририм. Инанынъыз!

Сатыджынынъ юзюндеки тебессюм ерпни джиддий-
лик алды.

— Манъа пшпмайсынъызмы?— дедим мен.— Мен
даа кимсеге ялап айткъан адам дегилм. Менде акъкъы-
нъыз къалмаз. Риджа этем...

— Манъа сизниъ паранъыз керекмей!..

— Нечюн шай дейсинъиз?! Меним парам пара де-

гильми ёкъса?! Елдаи тапкъаным ёкъ. Сизге риджа этем, нечюн анъламайсынъыз! Олгъаныны бердим. Акъкъынъыз къалса...

— Гражданин!.. Нечюн сёзюме къулакъ асмайсынъыз? Сиз манъа бени кумюш зияде бердинъыз. Буны керип алынъыз, дедим. Сиз аладжакъ олгъан сервисиниң фияты отуз рубле.

— Я сизинъ акъкъынъыз...

— Насыл акъ?! Сиз мени кимдир дейсинъыз! Мени акъаретлемеге не акъкъынъыз бар?!

— Тыпчланынъыз. Мен сизинъ джанынъызны агъыртмагъа истемедим. Дефицит шей олгъаны нечюн, эр вакъыттакини киби, бир къач кумюш берейим деген эдим. Афу этинъыз!

— Кене яхшы манъа раскельгенсинъыз. Мен кимсеге яманлыкъ истемейим. Башкъа сатыджи олса, бу сёзлеринъиз нечюн сизини судкъа бермек мумкюн эди.

— Сагъ олунъыз! Яхшылыгъынъызны унутмам.

Сатыджи сервисини алып, огюме къойды.

— Буны алып кетмек де ниш... Озюм де шимди ишке кетем.

— Эвинъизде адам бармы?

— Бар,— дедим.— Я не?

— Ойле олса, адресинъизни язып къалдырынъыз. Эвинъизге алып барып берирлер.

— Шакъаджы адамгъа ошайсынъыз. Лякин шимди шакъанынъ вакъты дегиль.

— Шакъа олгъаны не! Бу нишени огърашкъан махсус бригада тенкильт этилди.

Къуванчыма къуванч къошулды. Магазинден чыкъмакъ нечюн къапу бетке кетсаткъанда онынъ бир кошесиндеки аджайип макъатларгъа козюм илишти. Якъын бардым: пек гузель маллар. Эм уджуз. «Насыл олып да буларны алмайлар?.. Муштерилериниң хаберни олмаса керек. Ич олмадым бир данесини алмакъ керек. Къады-

ным эр кунь «макъат-макъат» деп мийимни ашай. Я шимди парам да ёкъ да...

— Сиз бир шей аладжакъ оласынъыз, гъалиба. Буюрнынъыз,— деди сатыджы къадын муляйим сеснен.

— Э, бир макъат... Эки юз элли рублеллик союндан. Лякин шимди янымда парам ёкъ. Озюм де ишке кетем.

— Эвинъызде адам бармы?

— Бар.

— Я телефонынъыз?

— Э.

— Ойле олса, телефоннен эвдекилерге айтынъыз. Биз малы эвинъызге ёллармыз. Алып баргъан адам парасыны алып келир...

Мен магазиндеки телефон вастасынен къадынмынен лакъырды эттим, онъа янъылыкъны анълаттым...

Аля кейфнен ишханама насыл сткенимни де сезмегеним. Къапудан киргенимнен, эр кунькиен киби, дивардаки саатке бакътым. О, гуя, манъа джиддий тикилип, «кене отуз дакъкъа кечиктинъ», деди. Итибар бермей кечтим. Коридорда идаремизини башы тура экен. Корюниши пек джиддий. Мен исе кулюмсиреп, самимий селям бердим. Къол тутып корюштим. Бир шей айтмай, элиндеки саатине бакъты. Онынъ фикирини анъладым.

— Мени тебрикленъиз!— дедим шенъликкен.

— Бу сизинъ ичюн янъылыкъ дегиль. Насыл мунассебетнен тебриклеим?

— Сзмейсинъизми? Яхшы кейфнен!

— Корем. Лякин анълап оламайым.

Мен онъа анълаттым. Истер-истемез о да кульди. Мен дёрт йылдан берли онынъ бойле самимий кульгениши, кейфи бойле яхшы олгъаныны корьмеген эдим.

— Яхшы кейф хайырлы олсун!— дедим къуванчен.

— Сагъ ол! Санъа да шай олсун!!

Мен бойлелликнен, озюмни де, оны да шенълендирдим, кульдирдим. Яшасын, яхшы кейф!

СЕРБЕСТ КЪУШ ЭДИМ...

Бекар вакытта бир сербест къуш эдим. Не олды, не олмады, кунълариниъ биринде мени бир къызнен та-
ныштырдылар. Ады Адиле. Онынъ сия къашлары, ал
янакълары, гульнинъ гъонджесини анъдыргъан дудакъ-
лары, янъгыравукъ, лякинъ пек муляйим сеси мени йип-
сиз багъладылар. Мен онъа севда олдым. Э, севда! О
да мени бегенди! Эвленмектен башкъа чарем ёкъ эди...
Эвлендим амма, гузелли меним джанымны якъты. Эв-
ленгениме биъ дегиль, миллион кере пешман олдым.
Тюшюнджеге далып, онынъ манъа якъанларыны ха-
тырласам, юрегим сызлай, чапалана, вуджудыма атеш
тюше. Миниме бир-биринден дешетли фикирлер келе.
Айгиди, меним сербест юрген йылларым! Бойле яша-
гъандже... Багыда бала киби, агълап, дертлеримни эк-
силътем...

Иштен чыкъкъан сонъ догъру эвге барам. Адалетсиз
Адилем мени чокъусы софада къаршылап ала.

— Кене меним сёзлеримни бир капикке алмадынъ?—
деп коче.— Бу не вакыткъа къадар тскрарланаджакъ?!
Иштен чакъкъанынъсен эвге ашыкъасынъ. Сенниъ дост-
акърабаларынъ ёкъмы ёкъса? Эвге келип, манъа кедер
бергендже, иштен сонъ, ич олмадым, бир-эки саат дост-
ларынънен шепъленсенъ, эм озюнге, эм манъа яхшы
олур эди. Къач кере айттым! Ишханенъизде шахмат,
домино деген оюнлар да ёкъмы?! Олса, сен де башкъа-
ларынънен барабер ойна, олмаса тешкиль эт! Бу озюнге

де, коллективизмъиз ичюн де, биз ичюн де, яни мен ве балаларынь ичюн де яхшы, файдалы оладжагыны билмейсинъми?!

— Я мен...

— Ашыкъма, санъа даа кимсе сёз бермедн. Шимди-чик айткъан лафларымны анъладыньмы?

— Э... Мен...

— «Мен, мен, мен...» Не сен! Барып доланып келн! Мен эв сипиреджем, пол юваджам.

— Шу ишлерни мен япайым да... сен...

— Меним ишме къарышма, деп къач керсе айттым. Я да сен меним сёзюмни бир капикке алмайсынъмы?! Я да мен бу ишенинь мусавий укъукълы азасы дегиллими? Манъа урьмет этмейджек олсанъ, мен... мен...

О агълап башлай. Мен оны тынчландырмакъ ичюн гульнинъ этрафында айлангъан кобелек киби, къады-чыгъым янында айланмагъа арскет этем. Эпъ назик, эпъ сыджакъ, эпъ гузель, эпъ маналы сёзлернен оны мураджаат этем. Лякин, языкълар олсун арекетлерин-нинъ берскетини коръмейм.

— Санъа кедерим тиймез. Озь одамда сес-солукъ чыкъармадан китап окъуп отуарым. Агъламасанъ олгъан,— деп ялварам.

— Манъа селлиниъ джанынь сыкълып... отургъа-нынъ керекмей. Сагълыгъынъ... керек...

Бакъынъыз айткъан лафына, эр кунъ омюримни пы-ча, юрегиме ише санча да, даа «сагълыгъынъ керек», деп озюнинъ мераметли этип косьтереджек ола. Мен де келишкен джевап къайтармагъа тырышып: «Достларым-нен отурсам, ракъы деген шей ортагъа чыкъа. «Ич», деп зыкъарлайлар. Ичмессеъ, олмай. Ичсеъ, сагълыккъы зарар», дейим.

— Бир шей... олмаз. Акъайлар базыда бир ичмек ке-реклер. Атта Ибн Сино биле аз-аз ичмекнинъ файдасы олгъаныны таныгъан.

— Я достлар, къадедешлер сырасында отургъанда «Аз-аз»нен сынъырланылмаи да!

— Ракъыны да такъатлы адам котере. Бутюн кунъ кабинетинъде башынъны ёруп отурсанъ, иштен сонъ нсе догъру эвге келин, ич бир якъкъа чыкъмасанъ, сенде къандан такъат оладжакъ!

— Я...

— «Я-я-я!» къадымлардай лафны созабергенниъ не! Санъа, барып доланып кель дедим, анъладыгъмы?

— Яхшы... Яхшы... Доланып келирим... Манъа джанынъ агъыртмаса олгъан...

Эвден чыкып, эвель о якъ-бу якъкъа доландым. Ич бир таныш-билиш расткельмеген сонъ, догъру достум Иззетнинъ эвине таба кеттим... Қъапуны онынъ къадыны ачты.

— Даа кельмей,— деди о.— Даа онынъ иштен вакътында къайтып кельгеннинъ коръмедим. Эр дам кеч келе. Богъазымдан аш кечмей. Раатсызланып отурам. Чокъусы яры геджеде келе. Адам-инсан киби кельсе, бу къадар янмаз эдим: ичип келе. Яхшы сёз айттым — файдасы олмады, аджджы сёз айттым — тесир этмеді. Якъты мені...

— Э, Иззет пек догъру иш япа... Денъишесек... насил олур экен...

— Нени?

— Апазы... Акъайынъызы мені... Ёкъ... Апазы... Менім къадынымны сизге... Ёкъ... Сизинъ акъайынъызы менім апайыма...

Достумнынъ къадыны манъа бир шей дейджек олды, лякин айталмады. Отургъан еринден яваш туруп къапуны ачты ве чапып чыкып кетти. Онынъ топнен ойнап тургъан огъланчыгъы, гуя, мені мыскыллап кулеяткъан киби, манъа бакъып кулюмсиреди. Кроватчыкъта яткъан бала агълады. Барып оны оюнджакъларнен тынчландыраджакъ олдым. Айланып биле бакъмады. Қъолума алдым... Шу арада къапу ачылып, Иззет,

онынъ артындан къадыны кирди. Изетиннъ кейфи ол-
гъаны сезилип тура.

— Сонъ, пасылсынъ, Азамат?!— деди о ве курсшме-
ге азырланаяткъан адам киби, курткасыны чезип, дп-
ваннынъ устуне атты.— Демек, шай э?— о беллидеки
солдат къушагъыны чыкъарды.

— Демек... Апайыма айткъан сёзлерингъни текрар-
лачы!..

Апълатаджакъ олаята эдим, къушакъ шартылдады.
Аркъамны бир шей тильген киби олды. «Вай!» деп, авур-
гъан еримни туттым. Къушакъ даа арды-сыра шартылда-
ды. «Вай! Вай! Вай!..» Достумнынъ эвиден пасыл чы-
кып кеткенини билмейим...

Мына, кене эвине таба кетем. Аякъларым арткъа че-
ке. Бутюн тенним-беденим сызлай. Эр алда, бу агърылар-
гъа чыдамакъ мумкюн. Я къадынымнынъ невбетий
уджюмлерине? Бу хусуста тюшюпсем, яраларыма туз се-
пильген киби ола. Юрегим сызлай, аркъама атеш тюш-
кенге ошай. Вай! Вай!..

ОЗЪ ЭВИНЪДЕ РААТЛЫКЪ ЕКЪ

Татлы юкъуда эдим. Чанъ сеси уянтты. Козюмни ачкъанымсен, эр вакъыттакиси стол устюндеки будильникке бакътым: алты ола-ята. Мени телефонныъ чанъы уянткъан экен. «Раатлыкъ кунюнде танъда кимге керек олгъан экеним?» деп трубканы алдым.

— Динълейим.

— Алло, сизни таксомотор паркындан раатсызлаймыз. Саба шерфинъиз хайырлы олсун!— деди къаба сесли адам.

— Сагъ олунъыз. Сизге де шай олсун.

— Огюнъизде эки раатлыкъ куню бар. Бойле вакъытта бир ерге мусафирликке бармакъ, я да шеърден тышта бала-чагъанен, достларнен раатланмакъ не къадар сефалы экенини озюнъиз яхшы анъласанъыз керек. Бир якъкъа бармагъа истеген адамгъа такси энъ онъайтлы транспорт. Къыскъасы, сизге такси керек олса, адреси-нъизни айтынъыз. Сиз истеген саатте машина къанунъызныъ огюнде олур.

— Ёкъ; манъа шимди такси керекмей. Озь эвимде раатланаджам.

— Эвде яхшы раатланмакъ мумкюн дегиль де. Тюшюнип бакъынъыз.

— Тюшюндим. Манъа юкъламакъ керек. Геджесип юкъмагъаным ёкъ. Тойда эдим.

— Зарымыз бар, зорумыз ёкъ. Афу этинъиз.

Трубканы къойып, ериме яттым. Козюм янъычыкъ

юкъяугъа кеткенде, кене телефон чынъялдады. Турмагъа меджбур олдым.

— Алло, квартираның саңби сизсинъизми?

— Э.

— Мерабаңыз. Эалиге турмуш хызмети косътерюв бюросындаң раатсызлаймыз. Эвинъиздеки радио, телевизор, саат я да электрик эшьяларындан бир де бирн бозулгъан олса, адресинъизни айтынъыз. Биз уста ёллармыз. Тюзетип берип.

— Бозулгъан шейим ёкъ. Маңгъа уста керекмей. Ратланмакъ, юкъламакъ кереким.

— О сизинъ ишинъиз...— деди къадын мулайим сеснен.

Кене тёшегиме созулдым. Лякин юкълап оламадым. Арадан ярым саат къадар вакъыт кечти. Саям: бир, эки... докъсан эки... Юкълап оламайым. Азбарда торгъайларың чыркылдагъаны биле нервама тесир этти башлады. Турып иш столуның чекмеджесинден бир парча памукъ алып, къулакъларыма тыкъадым. Кене телефон... Ачувнен атылып турып, трубкагъа багъырдым:

— Динълейим! Не керек?!

— Алло, сизни юкъудан уянттым, гъалиба. Багъышланъыз. Бу — гастронмдан. Газетадаки иялны окъудыңызмы-ёкъмы, раатлыкъ кунълеринде эмекчилер къыйметли вакъытларыны шаматалы базарларда, тюкянларда кечирмесинлер деген макъсаднен махсус хызмет косътериджи бригадалар тешкиль эттик. Сизге эт, сют, къатыкъ, йымырта, себзе умумен насыл эрзакъ маллары керек олса, не къадар аладжагъынъызны ве адресинъизни айтынъыз. Бир саатте эвинъизге еткизип берирмиз.

— Маңгъа шимди валерьянканен бром керек! Башкъа бир шей керекмей!

— Хастасынъызмы? Ойле олса, мен аптекагъа бильдирейим. Адресинъизни айтынъыз...

Трубкины тасырдатып ерине кыйдым. Соң оны алып стол устуне ташладым. Бир дане валидол тапып, тилимниң тубуне кыйып яттым... Кене чань! Ачувнен телефонга узандым. Я трубка столның устунде ята да... Бу даа насыл чань? Кыануның чаньы экен. Ачтым.

— Селям алейкум,— деди кувурчык сачлы эсмери йигит.

— Алейкум...

— Мен «Химчистка» даным. Темизлетеджек урбала-рыпъыз олса, беринъиз. Акъшамгадже темизлетип кетиририм.

— Телефонны темизлемек... узмек керек,— дедим ачувнен.— Темизлетеджек шейим ёкь.

— Телсфонны?!— о бирден айланып, басамакълардан ашагы чапты...

Энди юкъламакънынъ чареси ёкь. Ашханеге кирип, газны якътым. Чайникни кыйдым. Юзюмни салкын сувнен ювдым. Пычакънен отъмек кесмеге тутундым. Кене чань!.. Беденимден электрик току кечкен киби олды. Юрегим юрек кыафесимни тешип чыкмагъа ынтылаяткъан киби чапаланды. Санчып да алды. Яваш туруп, кыапу таба адымлады. Ачтым.

— Мерабанъыз. Телефонны узмек керек, дегенспиз. Яхшы чалышмаймы ёкьса? Мини олса, тюзетейим...

— Телефонмы?! Шимди,— дедим ве барып телсфонны алдым. Ачувнен телини уздым.— Мына тюзет!

Кельген адам тааджипнен кыатып кяалды. Телсфонны ерге ураджакъ олаяткъанда юрегим пек яман санчты...

Козюмни ачасам, тёпемде без халатлы бир гузель кыыз тура. Онынъ янында банаки огълан. Мен козюмни ачкыанымнен огълан кыапу таба адымлады.

— Мерабанъыз, Аблас аркыдаш!.. Сизге валерьянканен бром керек экен. Шуну кетирген эдим... Мына... Шимди текаранчыкъ ичинъиз,— деп кыыз кыолундаки кыашыккъа илядж кыйып, маңа узатты.

Ичтим. Қозюмининъ оғюндеки туман эксильген киби олды.

— Я меним адресимни къайдан бильдинъиз?

— Справка бюросындан сорадыкъ... Энди мен къайтайым. Сагълыкънен къалынъыз! Хасталанманъыз!..

Шундан сонъ бир афта чалышып оламадым: бюлестеньде юрдим. Ондан берли бир ай кечейта. Раатлыкъ кунълеринде эвде отурмайым. Қъоркъам. Нерваларым аля даа тынчланмайлар. Менн бойле вазнетке кетирген адамлар, олар чалышкъан тешкиятларнынъ месулетсиз месуль хадимлери хусусында чокъ идарслерге шикъетлер яздым. Лякин шимдиге къадар ич бир истидже чыкъмады. Не япаджагъымны бильмейим. Раатлыкъ кунълеринде истегенинъ киби раатланмакънынъ имкяны ёкъ. Бу пасыл шейдир я, аркъадашлар?!

ГАРАЖ

— Қыадыр, бакъ,— деди пенджеренинъ янында турып, алма ашыаткъан Анифе,— эвимизиниң алдында кене бир гараж пейда олгъан. Эр кес машина ала. Экинджи подъезддеки Акиме аптенинъ акъайы биле машина аладжакъ олып юре. Шофёрлыкъ правасыны алгъан. Адий ишчи. Сен не вакъыт аладжакъсынъ?

— Не?

— Машина.

— Башта гараж керек. Сонъ шеадетнаме алмакъ керек. Оларны алмакъ исе пек къолай дегиль. Бойле меселелернен огърашмагъа вакътым ёкъ.

— Вакътың бар. Истек ёкъ, десе. Санъа машина керекмей. Сен башкъа акъайлар киби шахсий машинагъа апайыңны, бала-чагъаңны миндирип, кезиндирмеге истемейсинъ. Башкъа акъайларны корип, сукъланам кимерде...

— Эбет, санъа...

— Сёзюмни больмс, сонъунадже динъле!— деди Анифе агъызындаки алманы ашыкъаракъ ютып, къочаныны кониедеки къопкъагъа аткъан сонъ.— Сукълангъанымның себеби бар. Олар сен киби къурсагъыны тойдурып, эки кружка пиво ичип, баджагъыны узатып ятмайлар. Чапкъалайлар. Эр бир ишни ялмагъа вакъыт тапалар. Чалышмагъа да, медений раатланмагъа да билелер.

— Я сен...

— Ашыкъма, сабыр эт! Къапа айт, секиз йылдан берли сен мени къач шеэрге алып бардынъ? Олгъаны-оладжагъы бир кере Навонийге бардым. О да командировкагъа. Я сиджакъ яз куньлеринде адамлар раатлангъан дюльбер, салкъын срлсрге алып бардынъмы? Ёкъ! Сексен учюнджи квартирадаки Санненниъ акъайы былтыр язда бутюн къорантасыны Иссыкъ гольге алып барын раатландырды. Озьлеринниъ «Жигули»синен бу йыл да «етеджек ола экенлер...

— Сёзюнъ битими?

— Ёкъ! Башкъа шеэрлердеки сой-сопларымызны тойдююнде коръмесе, эвлерине махсус баралмаймыз. Бала-чагъа деймиз, о деймиз-бу деймиз. Вакъыт исе кечеберс. Апанны-бабамны биле айда-йылда бир кере корем. Сен, пакътым ёкъ, дейсинъ, озюпъни сыкъмайсынъ. Меним сёзлерим бир къулагъынъдан кирип, екпиджисинден чыккып кете. Дюнья янса, къасыры ёкъ, деген сёз сенниъ кибилер хусусында олмалы... Мен сенден чокъ шей умют эткен эдим. Бир вакъытлар, коктеки йылдызларны, айны алып беририм, дей эдинъ. Энди исе меним истеклеримни беджермеге акъыллыгъа биле кетирмейсинъ. Чюнки мени саймайсынъ... севмейсинъ...

Къадыр: «Етер!» деп багъыраджакъ олды, амма бакъса, апаы агълаята. Лячарс, озюни тынчландырып, онъа яхшы сёзлер айтмагъа тырышты.

— Етер айды, агълама. Эбет, къабаат менде... Истеклеринниъ ерине кетирим. Ярындан ёл аркетинниъ къанделерини огренмеге башларым, гараж меселесинен де огърашырым. Агълама, айды...

Эртеси куню Къадыр бир танышындан «Ёл аркетинниъ къанделери» деген kitapчыкны алып, оны окъумагъа башлады. Шеэр совети иджраи комитетине кирип, машина алмакъ ичюн язгъан аризасыны берди.

— Гаражынъыз бармы?— дедилер онъа.

— Ёкъ,— деди Къадыр.

— Я машинаны къайда къояджакъсынъыз?

— Гаражгъа.
— Ёкъ, дейсинъиз де.
— Алырым даа.
— Гараж алмакъ ичюн башта оны къоймагъа ер азырламакъ керексинъиз.
— Ер бар.
— Къайда?
— Къайда оладжакъ, эвимизинъиз алдында.
— Шай мумкюн дегилъ!
— Нечюн? Эр кес къоя да!
— Олар къандени бозалар. Энди шай олмайджакъ. Буныъ ичюн шеэр Советининъ рухсети олмакъ керек. Бу меселенен махсус комиссия огъраша. Машина аладжакъ олсанъыз, гараж ичюн де, ер ичюн де ариза язып къалдырынъыз. Комиссия барып бакъар. Имкяны олса, рухсет берир. Гараж аладжакъ адам чокъ. Сиз бинъ эки юз отуз бешинджи оладжакъсынъыз.

Къадыр тюшюнип отурмай, аризаларны язып берди. Джумаэртеси куню Къадыр автоинспекциянынъ шофёрлыкъ шеадетнамесини алмакъ ичюн имтиан къабул этильген нуиктына барды. Махсус документ-бланк толдургъан адам бар экен. Акъкыны берип, бир бланк толдуртты.

— Энди бирде-бир кирюв кассасына бир рубле төлеп, квитанция алынъыз ве медкомиссиядан кечинъиз. Сонъ эки рубле имтиан ичюн ве беш рубле шофёрлыкъ шеадетнамеси ичюн төлеп, квитанцияларыны алып, имтиангъа келе билесинъиз,— деди онъа бланкны толдургъан адам.

Эртеси куню бир рубле төлеп, медкомиссиягъа барды. Юзге якъын адам невбет беклей экен. О да бекледи. Нпаает, комиссиядан да кечти. Озюни баягъы снгилъ, ис этин, эвине къайтты.

Имтиангъа азырланды. Эр кунъ иштен сонъ ве раатлыкъ купълеринде апайынынъ табиринси айткъанда. «баджагъыны котерип ятып, телевизор бакъмакъ» ери-

не ёл арекети къандслерини дикъкъатнен текрар-текрар окъуды.

* * *

Арадан эки афта кечти. Базар кушо досту Қямильнен берабер имтиан бермеге барды. Имтианны адамлар дегиль де, «Вятка» деп адландырылган акъыллы машиналар ала экенлер. «Бу ихшы. Бильген адам — кечер», деп тюшюнди Қядыр.

— Сизге он беш дакъкъа вакъыт бериле. Шу вакъытта машинанынъ таблосындаки секиз суальге джевап тапсанъыз, машинадаки «теслим этти», деген язы олган ешилъ табличка, янъылсанъыз, «теслим этмедим», деген язы олган кырмызы сою январ, — деди ГАИ хадими. — Таблогъа бакъынъыз: эр бир суальнинъ учъ джевабы бар. Олардан бири догъру. Сизинъ макъсадынъыз шу догъру джевапны тапып, кнопканы басмакътан ибарет...

Қядыр суаллерни дикъкъатнен окъуп, джевап кнопкаларыны арды-сыра басты. Машина онынъ ильки суаллерге догъру джевап къайтаргъаныны билдирди. Алтынды суальге кельгенде, Қядыр баягъы тюшюнип отурды. Дивардаки электрик саатке бакъты: учъ дакъкъа вакъыт къалган. Сонъ эли къалтырап джевап кнопкаларындан бирини басты. Джевабы догъру экен. Қалган эки суальге де джевапланмагъа етиштирди. «Теслим этти», деген язы парылдагъанда куванчтан онынъ козьлеринде де атеш янды. Қямиль де имтиандан мувафакъиятлен кечти.

— Бу вакъианы ювмасакъ олмаз, — деди Қямиль имтиан одасындан чыкъкъанынен. — Вождение къалды. Машина олган сонъ, оны да теслим этермиз.

— Догъру айтасынъ. О якъы къолай. Эпъ муимни деп кечтик. Ювмакъ мумкюн...

Олар догъру «Зарафшан» ресторанына бардылар...
— Гараж меселеси пек кучъ, гъалиба,— деди Къадыр экинджи къадени бошаткъан сонъ.

— Неси кучъ. Истесенъ мен санъа бугунъ гараж тапып беририм.

— Керчек айтасынъмы?!

— Мен санъа не вакъыт ялан айткъан эдим. Танышым бар... Фияты беш юз кумюш...

— Танышынънымы?

— Э... Токъта, насыл танышым?

— Къайдан билейим. Озюнъ, фияты беш юз кумюш, дединъ де.

— Сен меним банымны айландырасынъ. Сёз гараж акъкъында кете де. Санъа гъараж керек. Шай дегилъми?— деди Кямилъ къаденинъ тюбюнде къалгъан ракъыны ютып.

— Шай.

— Истесенъ, мен санъа бугунъ тапып беририм.

— Не?

— Гараж. Анъладынъмы? Къадени бошат!.. Танышым бар...

— Танышынъ олса, не олгъан. Меним опынънен алып-береджегим ёкъ. Истесем — бошатырым, истемесем — бошатмам...

— Санъа гараж керекми?

— Эбет... керек.

— Ойле олса, сен манъа алты юз кумюш берирсинъ. Беш юз кумюш гараж ичюн, юз кумюш шу айткъан танышыма.

— Янъычыкъ беш юз дединъ де... Энди... Онынъ фиятыны бирден юз кумюш котергенинъ не?!

— Ненинъ фиятыны?

— Танышынънынъ.

— Насыл танышым?

— Мен къайдан билейим. Айтасынъ да.

— Меним... танышым ёкъ, анъладынъмы?! Бошат

къадени! Турмасакъ олмайджакъкъа ошай. Кейфлединъ, гъалиба.

— Демек, сенинъ... танышынъ ёкъ. Шаймы?

— Шай.

— Ойле олса, ичем... Я сенинъ гаражынъ бармы?

— Бар.

— Сен меним... достумсынъмы?

— Эбет.

— Сен меним достумсынъ? Сенинъ гаражынъ бар, достунъ ёкъ. Меним... достум бар, гаражым... ёкъ.

— Нечюн меним достум олмасын?! Достум бар. Сен достумсынъ да!

— Сен меним... достум олсанъ, манъа да гараж тапып бермек керексинъ.

— Айттым да, алты юз кумюш берсенъ, истесенъ бугунъ тапып беририм.

— Беш юз деген эдинъ де.

— Гаражнынъ фияты беш юз кумюш. Гаражны алып береджск танышыма юз кумюш...

— Танышым... ёкъ деген эдинъ де.

— Нечюн олмасын?! Бар!

— Яхшы... Сен багъырма! Сенинъ танышынъа мен не ничюн юз кумюш бермек кереким? Меним опытынен алып-береджегим ёкъ.

— Ойле олса, гараж да ёкъ, анъладынъмы?! Тур айды, кетейик.

— Токъта... Отур... Нечюн гараж ёкъ? Сен бар дединъ де.

— Уф-ф! Не кучъ олды санъа анълатмакъ. Гараж бар! Беш юз кумюш берсенъ олгъан. Юз кумюшнинъ озюмнинъ джесбимден беририм. Тур, айды, кетейик.

— Демек... танышынъ ёкъ, гараж бар.

— Э! Тур, айды...

— Ойле олса, юзер грамм даа ичмек мумкюн... Меним эсабымдан. Сен... отур... Офицнант!..

...Аппфе яткъан еринде раатсызланып башлады: «Са-ат бир олаята. Не олды бу адамгъа? Кечиккен адети

ёкъ эди де... Қъайдан мараздан чыкъардым машина ме-
селесини... Иштен чыкъкъанынен эвге келе эди. Раат-
лыкъ кунълеринде къувсанъ да эвден чыкъмай эди. Энди
серсем адамдай чапкъалай юре. Саба саат едиде кеткен
эди... Не япайым экен?...»

Шу вакъытта къапушынъ чанъы чынъылдады. О аты-
лып, турып къапу бетке ашыкъты:

— Ким о?

— А-а-акъай-ынъ. А-ач!

Ачты.

— Ва-ай! Қъайдан келесинъ?!

— Имтиан... теслим эттик. Ювдыкъ.

— Ювмагъа етишмегейдинъ. Устюнъ-башынъны
бакъ! Қъайда баттынъ?!

— Бат-къаным ёкъ... Я Қямиль... къайда?

— Насыл Қямиль?

— Қямильни биль-мейсинъми? Меним достум...
Манъа гараж тап-ып береджек. О къайда?

— Бильмейим.

— Нечюн бильмейсинъ? Биз бера-бер кельдик де.
Сен онъа беш юз кумюш бер. Гараж ичюн. Башкъа...
бир капик берме! Анъладынъмы? Дост... танышым
ичюн, десе берме...

— Яхшы, яхшы мен онъа бир капик бермем.
Сенинънен исе саба лакъырды этерим. Бир даа шай-
кельсенъ, эвге кирсетмем, бакъ! Емни этем, эвге кир-
сетмем!

— Кирсетмесенъ... гаражъа кирип... ятакъоярым.

— Насыл гараж?!

— Насыл гараж оладжакъ. Тенеке... гараж.

— О къайда?

— Қямиль биле... Я Қямиль... къайда?

— Бильмейим! Бир шейни бильмейим! Тур, къол-
бетинъни ювайым да, барып еринъе ят. Саба лакъырды
этермиз.

— Яхшы... Қямильге... беш юз кумюш бер. Гараж

ичюн... Танышы ичюн... бир капик... берме. Озю берсин.
Анъ-ладынъмы?

— Анъладым, анъладым! Ят да, юкъла энди.

— Яхшы... Ятам... Беш юз... Гараж ичюн... Бир капик... Хур-р-р-р, хур-р-р-р...

* * *

Джумаэртеси куню Къадыр джебине беш юз кумюш пара къойып, Қамильнинъ эвине барды. О эвде экен.

— Гаражнынъ парасыны кетирдим. Мына,— деп столнынъ устюне къойды.

— Не къадар?

— Не къадар оладжакъ? Беш юз.

— Кеченлерде санъа анълатып оламадым. Саруш эдинъ, гъалиба...

— Эписи акъылымда. Беш юз кумюшке гараж бермеге сѣз бердинъ. Шай дегильми?

— Шай. Лякин...

— «Лякин»и ёкъ. Йигит сѣзюнден, арслан изинден къайтмаз, дейлер. Сен йигитсинъ де, гъалиба.

— Яхшы. Мен йигитим!.. Лякин гаражны сенинъ эсабынъдан ювмакъ керекмиз. Ресторангъа гараж алып береджек адамны да теклиф этермиз.

— Бу башкъа меселе! Мен разыйым...

Олар гаражны кетирип, эвнинъ алдындаки мейданчыкънынъ бир кошесине ерлештирдилер.

— Сарушланма, бакъ! Эм вакътында кель. Кечиксенъ, эвге кирсетмем. Унутма!— деди Анифе гаражнынъ анахтарыны берип, эвден чыкъаяткъан Къадыргъа.

— Нени унутмайым?

— Маразны! Айткъан сѣзлеримни.

— Сенинъ сѣзлеринъ маразмы ёкъса? Шай олса, унутырым.

— Кульме. Чокъ кульген адам агълай, дей тургъанлар...

ИНАТЛЫҚЪ

Мааллемиздеки чайханеде аркъадаш суды олгъаныны эшитип, мен де бардым. Бираз кечиккеним. Мен киргенде суднынъ реиси, пенсионер Къадыр агъа:

— Аркъадашлар, энди Джелиловнынъ омюр аркъадашы Селименинъ сѣзюни динълейик,— деди.

Ог сырада отургъан орта бойлу, ал янакълы, къара козьлери парылдап тургъан дюльбер бир яш къадын еринден турды, бираз тюшюнди, сонъ яваштан:

— Бизим айрылмамызгъа, Ахтем айткъан киби, табиатымызнынъ уймагъаны себеп олды. Ахтемнинъ табиаты пек агъыр. Шай олса да, бир йылдан зияде даянып отурдым. Баламыз олды, лякин, не къадар тырышсам да, онынъ табиатыны денъиштирип оламадым. Эр вакъыт ишиме къарыша бере. Бутюн къавгъа-шаматамыз шундан келип чыкъа. Бир иш япаджакъ олсам, меселя, чиберек пиширеджек олсам, аман янымда пейда ола ве:

— Селиме ярдым этейим де, иш тезлешсин. Чиберек пек эль туткъан шей. Сен хамыр бас, мен эт чекейим,— деп башыма беля ола.

— Сен апай ишине къарышма. Барып газета, журнал окъу, телевизор бакъ, дейим. О исе, акъай апайына эр бир иште ярдым этмели,— деп этке япыша. Мен оны ашханеден къувам. О кене келе. Бойлеликнен, дава чыкъа, аш да пиширильмей. Чиберек ерине чайнен отъмек, консерва кетирип ашаймыз.

— Къопкъаларны элиме алып, сувгъа кеткенимни корьсе, чапып келип къопкъаларгъа япыша.

— Бер сувны мен кетирейим, сен башкъа ишинъни бакъ,— дей.

— Озюнъизге белли, сувны сокъакътакл чешмеден аламыз. О сувгъа барса, ким бильсин насыл апайларнынъ ошегини эшитеджек. Бундан да башкъа корьген къомшу, таныш-билишлер «бакъса, фелянча акъайыны сувгъа ёллагъан. Шойле интеллигент акъайыны саймай экен, анъсыз апай», дейджеклерине ич де шубе этмейим. Сонъ мен онъа къопкъаларны берейимми? Ишимиз кене шаматагъа барып чата. О меним эр бир ишиме шойле къарышаджакъ олып, мени нерваландыра. Сонъ, джемаат, бунъа не къадар даянмакъ мумкюн? Булардан да башкъа даа да чиркин адетлери бар. Бундан беш-алты ай эвельси иштен пек шенъ кельди. Себебини сорайджакъ олдым. Лякин о менден эвель сёйлемеге башлады: «Козъайдын, Селимечигим, козъайдын! Профсоюз комитети манъа раатлыкъ эвине эки ёлланма берди. Давран, отпусканъны ал, берабер раатланмагъа кетермиз,— деди.

— Сен шаштынъмы не мараз?! Манъа халкънынъ, фелянча пек кунджю экен, раатлыкъ эвине акъайынынъ бир озюни ёлламагъа къоркъуп, онъа къуйрукъ олгъан, дегенлери керекмей,— дедим,— догъру даа. Лякин о дегенинден къайтмады, сен бармайджакъ олсанъ, мен де бармам,— деди.

Сизге. Ахтемнинъ агъыр табиятыны тасдыкълайджакъ даа бир вакъианы айтайым. Кеченлерде киногъа бараджакъ олдыкъ. Сокъакъкъа чыкъкъанымызнен:

— Селиме, берчи баланы манъа,— деп элимдеки баланы аладжакъ алды.

— Олян, шашма, сен акъайсынымы, ёкъса апайсынымы?— дедим.

— Акъайым,— деди ырджайып.

— Шай олса, акъайлар киби юр. Анасы тургъанда-

баланы бабасына бермеге не аджет бар?— дедим серт-ликнен.— Корьген таныш-билишлер: «Бу апай акъайыны бир капикке алмай экен. Бакъ сен оны, баласыны акъайына туттургъан, озю онынъ янында къатайып юре, халкътан гизленеджек ола, текмиль шашыргъан», демезлерми?! Манъа халкънынъ лафы керекмей. Озюмнинъ дердим де етеджек,— дедим.

— Манъа да халкънынъ лафы керекмей,— деди о.

— Насыл лаф?— дедим.

— Сапъа айтмакънынъ файдасы ёкъ, эп бир апъла-майсынъ. Баланы манъа бермесенъ, киногъа бармай-джам,— деди.

Сабырым тюкенди.

— Бармасанъ барма! Озюм барырым. Бер билетни!— дедим.

— Бермем. Бир озюмъ бармазсынъ,— деди.

— Барырым!— дедим.

— Бармазсынъ,— деди.

Дегенимден къайтмадым, кеттим.

Кассада билет биткен экен. Пахылдай къолдан да тапылмады. Ачувнен автобускъа миндим ве анамнынъ эвине кеттим. Ахтем озь сёзюнде бу вакъпаларнынъ ич бирини айтмады. Озюнинъ къабаатыны гизлейджек ол-ды. О купъ-бу кунъ, эвге даа бармадым. Ахтемининъ менн алып кетмек ичюн эвимизге эки кере кельгени, меним ра-зы олмагъаным догъру. Анамлар да, бар деп, сыкъар-лайлар. Лякин, эписи бир бармам. Барсам да, шейле-римни алмагъа барырым. Лякин... Лякин Ахтем шимди мында халкънынъ огюнде хаталарыны тюзетмеге сёз берсе, бельки барышмагъа разылыкъ беририм...

Ахтем акъикъатен де ишат адам экен. О Селимсининъ бу шартына разы олмады...

ТАБИАТЫМ ОЙЛЕ...

Тензиле тойда, сагъ тарафында отургъан къадыннен биринджи къадени бошаткъан сонъ, таныш олды. Ады Февзиэ экен.

— Биз беш къатлы янъы эвнинъ экинджи къатында яшаймыз,— деди Тензиле, экинджи къадени котерек.— Бир огълумыз бар. Ады — Азиз. Учюнджи сыныфта окъуй. Бабасы, яни меним акъайым, эки афта огюне нерваларыны тедавийлемек ичюн санаториягъа кетти. О кеткенден берли къомшуларымыз джанымны якътылар. Акъайым Мидат кельгендже, мен де нерва хасталыгъына огърайджагъым, гъалиба. Бу къадар да анъсылыкъ олурмы? Екяне огълумыз оларгъа чокъ корюне. Эльбет, башкъа бир шей дегиль. Ойле олмаса, Азизимни яманлай бермез эдилер. Кеченлерде эв джыйыштыра эдим. Биринджи къатта яшагъан доктор Николай Акимовичнинъ къадыны чапып кельди:

— Огълунъ пенджеремизнинъ бир джамыны ташинен урып сындырды. Бу насыл шей? Онъа тербие бермегеннинъиз не?! — деди.

— Сындырса не олгъан? Махсус япмагъандыр, эльбетте. Ойнагъанда къазанен олгъан шей. Оны, чапып келип, манъа айтмагъа не аджет бар? — дедим.

Шу арада янымда учюнджи къатта отургъан Фатма пейда олды. Къызчыгъыны да джетип келген.

— Бакъ, огълунъ къызымнынъ янъы антерини папирасынен якъкъан,— деп онынъ антериндеки беш капик

буюклигинде тешикни косътерди. Тап куледжегим кельди.

— Огълунъыз сигар ичеми ёкъса?

— Э, олгъан шейми шу, бала иште, базада бабасындан алып ойнай. Папиростан анълагъан шейи бардыр дейсинъизми? Бала дегильми санъа, ойнай иште. Дейджегим, оны манъа косътергенинъ не? Ёкъса, аселет якъкъандыр деп тюшюнесинъми? Онынъ акъкъында лаф этмеси... Подумаешь, балабан иш япкъан,— деп дарылдым Фатмагъа.

— Мен сеннен огълунънынъ тербиесин акъкъында лаф этеджек эдим. Лякинъ эвеля озюнънинъ тербиенъ хусусында лаф этмек керек экен,— деди арсыз.

Онынъ бу сёзлери зытыма тийди. Эгер кучюм еткен олса, бир юмрукънен тишлерини урып сындырыр эдим.

— Сен мени тербиесиз дейсинъми? Мына санъа тербиесиз, мына санъа!— деп къувурчыкъ сачларына япышып, юлкъаята эдим. Докторнынъ апайы арамызгъа кирип, бизлерни айырды. Коръдинъизми, олмайджакъ шейлер ичюм мени нерваландырдылар. Шу куню акъшамгъадаже озюме келип оламадым. Озюмни бираз тынчлатмакъ ичюм Азизимни алып киногъа кеттим. Билет касасынынъ огюнде бир таныш адам невбет беклеп тура экен. Мен онъа пара узаттым.

— Шай этмек яхшы дегиль. Текаран невбетте турсанъыз да олур,— деди бир чалбаш акъай.

Онынъ бу сёзлери нерваларымны гъайрыдан къозгъалады.

— Керексиз ерге бурнуунъны сокъма! — дедим онъа. Догъру даа, онынъ не иши бар. Бу адамларгъа шаша къалам, эр шейге къарышалар.

— Медениетсиз, алчакъ къадынъ экенсинъ,— деди о.

Алчакъ, дегенине ачувлангъаным ёкъ. Чюнки мен узун бойлу дегилим. Медениетсиз дегени ичюм бир къач мунасибли сёзчиклер айткъан сонъ тынды, догърусы, теслим олды. Индемсенъ, башынъа минеджеклер.

Догърусыны айткъанда онынъ озю меденнетсиз. Меденнетли адамлар инсаннынъ хусуры акъкъында лаф этмейлер.

Эртеси куню энди уйлелик ашкъа отургъан эдим. Азиним чапып эвге кирди.

— Не олды?— дедим.

— Абляким акъай артыдан чапты... Мени ураджакъ ола,— деди.

Чапып чыкътым. Айткъаны догъру экен.

— Не олды? Не ичюн огъланчыгъымны къувалап юресиз?— дедим.

— Огълунъ балаларнынъ бирини котеклей экен. Айырдым. Мени энъ ашагъы сёзлернен акъаретлеп, сёгюнди,— деди.

— Я оларнынъ араларына киргеннинъиз не? Сиз бала дегильсинъиз де. Котеклесе, о бала бир къабаат якъандыр,— дедим.— Догъру даа.

— Я сенинъ огълунъны котеклеген олсалар насыл олур эди?!— деди о къызарып.

— Оны котеклейджек адам даа догъмады, эм догъмаз да,— дедим озюмни сыкъмай.

— Шай олса мен дёге билем,— деп эвге киреджек олды. Мен оны кирсетиришим! Итеклеп йибердим.

— Токъта сен, акъайынъ кельсин де, сеннен лаф этерим. Баланъыз олса, онъа тербие бермек керексинъиз. Тербиелеп оламасанъыз, тербие берильген ерге теслим этинъиз,— деп басамакълардан ашагъы тюшип башлады.

Бу акъсыз сёзлери ичюн юзюне тюкюреджегим кельди. Кене озюмни бастым. Джаны агъырмасын, дедим. Табиатым шойле — кимсенинъ джаныны агъыртмакъ истемейим. Ана, достчыгъым,— деди о мамюр козьчиклерини сюзип, бизим ойле олмайджакъ къомшуларымыз бар. Олардан насыл къуртуладжагъымны бильмейим. Мидат кельсе, башыма ягъаяткъан беля, бсльки, эксиллр эди. Бир озюм не япадажагъымны бильмейим.

КИНОНЫ ЭВДЕ КОРЕРИМ

Фабриканынъ къапусы огюндеки скемледе отурам. Гузелим, меним тюшонджем, эгленджем, акъылданем шимди иштеп чыкъаджакъ. Оны беклейим. Элимдеки «Советский спорт» газетасыны козьден кечирем. Лякин мийиме бир шей кирмей. Фикрим-хаялым онда. Къа-пугъа, къа газетагъа бакъам. Тюшюнем. Бугунъ меннен киногъа бармагъа разы олса эди. Бу меним ичюн не къадар севинч оладжагъыны кимсе тасавур эталмаз.

Мына о келе. Алтын киби сачларыны джайдырып келе ве мапъа бакъып куле. Мен севинчнен онъа таба адымлайым. Ишчилер чокъ. Лякин козюм гузелимден гъайры кимсени коръмей. Мен, кечкен кунълердеки киби, бу кере де онынъ сумкасыны элиме алдым ве памукъдай йымшакъ къолуны туттым. Эм къуванам, эм нечюндир эеджанлангъан киби олам. Кимнинъдир: «Мераба, Нури», дегенини эшиттим. О якъ-бу ягъыма бакъындым. Корип оламадым. Демек, о кечип кеткен. Абайламагъаным. Эльбет шай. Я айтам да, козюм янымдаки гузельден гъайры бир кимсени, бир шейни коръмей.

Биз троллейбускъа миндик. Онынъ къолуны йибермейим. Бош срге барып отурдыкъ.

— Къолумны йиберсе. Адамлардан утанмайсынъмы?!— дей о.

— Утанмагъа не бар. Мен сени севем. Шимди козюме сенден гъайры адам корюнемей. Корюшип таныш олгъанымызгъа он кунъден зияде олды. Лякин экимиз

даа киногъа я да театрге баргъанымыз ёкъ. Теклиф этсем, мытлакъ маначыкъ тапасынъ. Мени кыйнайсынъ, юрегимни, эзесинъ, текаран аджымайсынъ!..

— Яваш! Этрафымызда адамлар бар. Бизге бакъалар!

— Олсунлар! Бакъсынлар! Мен джииает этеяткъаным ёкъ. Севгимни кимседен гизлемем!..

Шу арада огюмде отургъан къадыннынъ юксек причёскасына козюм илишти. Бу вакъыткъа къадар абайламагъан экеним. Таныш сачкъа ошай. Эльбет, пек таныш! Бу ким экен, аджеба? Таныгъан-бильген къадындарымны бирлей-берлей козь огюмден кечирмеге тырыштым. Лякин бойле причёскасы олгъан союны хатырлап оламадым. Токъта, токъта, антери де таныш да!.. Бирден юрегиме къоркъу тюшкен киби олды. Гузелимнинъ къолуны йибергенимни де абайламай къалгъаным. Къол-аякъларымнынъ такъаты кесильди.

Причёскадан козь узьмейим. Гузелим бетиме тебесюмнен бакъты да, къолуны манъа узатты. Джаны агъыргандыр белледи, гъалиба? Мен исе къолумны чектим.

— Не олды я санъа, неге джанынъ агъырды?— деди о муляйим сеснен.

Меним сес-солугъым чыкъмай. Причёскагъа бакъам. О кыбырдады. Мына шимди айланыр! Ким олгъаныны корерим. Я о да мени кореджек де! Бельки, о бизни троллейбускъа мннеяткъанда корьгендир. Бельки, абайламагъандыр. Мына шимди айланып бакъар! Бакъмагъайды барем. Янымдаки гузелим элини яваш меним къолумнынъ устюне къойды. Бирден сескендим. Онынъ эр даим араретли къолу манъа йыландай сувукъ олып дуолды. Къолумны бирден чекип алдым.

— Неге джанынъ агъырды я? Нечюн манъа айланып биле бакъмайсынъ?!

Бу сёзлерни эшитсем де, джевап къайтармагъа вакътым ёкъ. Козьлерим огде. О къадыннынъ сыргаларына

козюм илишти. Булар да таныш! Эльбет!.. Къадыным-нынъ сырғаларына ошай. Секиз мартта озюм такъдим эткен эдим... Энди не япмакъ керек!

— Манъа джанынъ агъырмасын. Бугунъ киногъа бармагъа мумкюн. «Ракета»да яхшы картина кете экен... Барырмызмы?

— Эльбет.

Бу сѣз агъызымдан чыкъып къачкъаныны сонъ сездим. Гузелиме бир шейлер айтаджакъ олдым. Лякин вакъты дегиль. О шимди меним вазиятимни анъламай. «Эчки джан дердинде, къасап ягъ дердинде» деген аталар сѣзю акъылыма тюшти. Троллейбус токътай-къойса, яваштан чыкъып къачар эдим. Шукюрлер олсун, остановкагъа якъынлаштыкъ. Хырсыз мышыкъ кибиримден туруп, арттаки къапу таба джылышмагъа азырландым.

— Нечюн турдынъ я, Нури, даа тюшмейджекмиз де?!

— Сен отурабер. Манъа тюшмек керек...

— Я киногъа бармайджакъмызмы?

— Кино?.. Киноны эвде корерим... Умумен, сен... нечюн меним башымны кутесинъ я?..

Бизим бу лакъырдымызны эшитти, гъалиба, причѣска къыбырданды. Мына о айланды! Шаштым. О къаш-кирпиклери, дудакълары боялангъан, юзю бурюшкен эсли-башлы къадын экен. Сачыны да боялаткъан, эльбетте. Аман эсимни топлап, гузелиме япышаджакъ онъа эр шейни анълатаджакъ эдим. Бакъсам о ёкъ: троллейбустан тюшкен. Мен абдыракълап тюшеджек олгъанда, машина кочип кетти..

АКЪИБЕТИ БЕЛЛИ

Аким меним энъ якъын достум. Экимиз бир азбарда отурамыз, бир ишханеде чалышамыз. Иште де, уйлелик аш вакътында да, раатланув саатлеринде де, умумен, эр данм экимиз берабер оламыз. Бундан бир къач кунъ эвель саба эвден бираз кеч чыкътым. О да кеч чыкъкъан.

— Автобусны беклесек, ишке кечикеджекмиз. Къайдан тапасыпъ бир таксичик,— деди Аким. Автобус токътагъан ерге баргъанда мавы ренкли «Волга» янымызгъа келип токъталды ве айдавджы:

— Ашыкъасынъыз, гъалиба, йигитлер. Буюрынъыз,— деди кулюмсиреп.

Севинчиси машинагъа миндик. Арадан бир къач дакъкъа кечер-кечмез мензильге еттик. Счётчик «78» ракъамыны косътере. Биз шофёргъа бир кумюш берген сонъ, тешеккюр билъдирдик ве ишханемизге тараф ашыкътыкъ.

— Арткъачыны алынъыз,— деп къычырды айдавджы артымыздан.

— Эй, онынъ лафыны эткеппинъиз де не. Разымыз,— деди Аким.

Айдавджы машинадан тюшип, артымыздан чапты.

— Паранъызнынъ арткъачыны не ичюн алмайсыз?! Мына,— о элиндеки капиклерни манъа узатты.

— Быракъынъыз шуны. Разымыз дедик де,— деди Аким.

— Шаймы?! Ойле олса, фамилияларыңызыны айтынъыз,— деди айдавджы джебинден блокнот ве къалем чыкъарып.— Сиз ичюн шикъет этеджем. Не ичюн мени акъаретлсйсиз?

Биз айдавджы шакъа этедир, деп кулюштик.

— Не ичюн кулесниъыз? Мен маймун ойнатаммы ёкъса!— деди о ачувнен.

Шаштыкъ. Фамилиямызны ве адымызны айтмагъа меджбур олдыкъ...

Иштен чыкъкъан сонъ, саба олгъан вакъианы башымыздан бираз узакълаштырмакъ ичюн, ресторангъа бардыкъ. Бир афтадан берли бир грамм биле ичмеген эдик. Қъапунынъ огюнде тургъан адам бизге урьмет иле беяз ортюнен ортюли столны косътерип, отурмагъа теклиф этти. Йымшакъ стулларгъа отурдыкъ. Шу арада къокъла киби кийинген официантка пейда олды ве:

— Қъана, йигитлер, джанынъыз не истей я?— деди о муляйим бир сеснен.

— Шимди,— деп менионы козьден кечирмеге тутундыкъ.— Ана сангъа меню, алынъыз, шинген ашларнынъ сайысы йигирмиден зияде. Қъою ашларнынъ сайысыны исе тапмакъ даа кучъ. Насыл аш ашайджагъымызны билъмеймиз.

— Тавукъ шорбасы бар экен. Мен шундан... Сеп не истейсиниъ?— деди Аким.

— Мен де тавукъ шорбасы аладжакъ эдим.

— Экинджииси пляв олсун, — деди. Аким де разы олды.

— Не ичеджексиниъыз?— сорады официантка буюк бир несакетнен.

— Учъ йылдызлысындан юз эллишер грамм,— деди Аким.

— Справканъыз бармы?

— О да насыл справка?

— Сизге спиртли шейлер ичмек мумкюнми?

Тааджипнен бир-биримизге бакътыкъ.

— Анъламадыкъ!— дедик экимиз бирден.

— Шай олса, къулагъынъызны тиклеп динъленъыз. Тюневинден башлап, справкасы олмагъан кишилерге спиртли ичимликлер сатмакъ ясакъ этильдди. Справкасы олгъан кишиге эр кунъ аштан эвель ракъы, шарап я да коньяктан юз грамм, пиводаи эки кружка ичмек мумкюн. О да эсапнен бериле. Бир ресторандаи озъ пайыны ичкен киши дигер ресторангъа бармагъа акъкъы ёкъ. Чюнки о ерде справка ве дефтер талап этиле. Энди анъладынынъызмы, йигитлер?

— Шакъа этмесенъыз,— дедим мен.

— Шакъа этеджек олсам, башкъа адамгъа этер эдим!— деди официантка чырайыны сытып.

Аким мангъа мукъайт ол, сабаки киби бир дубаргъа даа огърамайыкъ, деген манада тикильдди.

— Яхшы, эки шише лимонад берекъойынъыз,— дедим...

Ресторандан чыкъып, гастрономгъа кирдик. Мында да ракъы-шарап корюнмей. Эр ерде лимонад, минераль сувлар толу. Бакъса сен, пиво биле ёкъ.

Мен яш сатыджыгъа якъылаштым ве эшитилир-эшитилмез, явашчыкътан:

— Бир шише ракъы тапып бералмазсынъызмы?— дедим.

— Документинъыз бармы?

— Насыл документ?!

— Той я да джыйын япаджагъынъыз акъкъында.

— Той, джыйын...— Тааджиплениледжек шей, достумнен экимиз бир-биримизге бакътыкъ. Экимиз де хаберимиз олмагъаны киби омузларымызны сыкътыкъ...

— Шай олса, ресторангъа барынъыз. Бизден спиртли шейлерни алмакъ ичюн маалле комитетинден справканъыз олмакъ керек. Справкада не вакъыт той япаджагъынъыз ве онда не къадар адам иштирак этеджеги

(джан башына юзер граммдан ракъы я да шарап ве бир мешребе пиво бергенде не къадар ичимлик сарф этиледжеги) косътерильмек керек. Оны милиция болюгинде тасдыкълаткъан сонъ, бизге кетире билесиз.

— Документтен оладжакъ шей ёкъ. Бир чаре япынъыз,— Аким авучы ичинде эзилип томарлангъан 5 кумюшни сатыджыгъа узатты:

— Мынавыны алып, бир шишечик беязындан...— деп этрафына бакъынды.

Сатыджы параны алды ве джиддий бир бакъышнен: — Ялынъыз бир шишечикми?— деп сорады.

— Э-э, шимдилик бири етер,— деди Аким сеvingеннинден. Сатыджы параны без халатынынъ джебине къояракъ, къолуна къалем алып, Акимге якъынлашты:

— Къана, йигит, фамилиянъыз ве чалышкъан еринъизни айтынъыз, бакъайым.

— Фамилиям... О да сизге не керек?

Саба таксининъ айдавджысы айткъан лафларыны бу да текрарлай. Не ола шу бу адамларгъа. Акимге бакъып сагъ козюмни къымдым.

— Сонъу ямангъа чатаджакъкъа ошай. Зувайыкъ,— дедим.

— Ашыкъманъыз. Фамилиянъызны ве ишлеген еринъизни эписи бир билирим. Сонъундан озюнъызге яман олур.

Къоркъудан олса керек, Акимнинъ козьлери фалташ киби олды... Яваштан артына къайтты.

— Паранъызны алынъыз да, арткъач пара бергенинъизни имзанен тасдыкъланъыз, — деп, сатыджы Акимнинъ алдына дефтер къойып, къолуна къалем тутырды. Не чаре экимиз де косътерильген ерге имзамызы къойдыкъ.

— Энди не япаджакъмыз!— дедим гастрономдан чыкъкъан сонъ достума.

— Олды-оладжакъ...энди поликлиникагъа барып,

справка алайыкъ. Сонъ, кеч олса да, зарар этмез. «Зарафшан»-гъа кирермиз.

— Я поликлиника бешкедже чалыша да. Шимди саат алты.

— Адамларнынъ айткъанына коре, поликлиникалар тюневинден башлап. акъшам саат онъгадже чалышаджакъ экенлер.

Автобускъа отурып, поликлиникагъа кеттик. Акъпкъатен де поликлиника чалыша экен. Ондан зияде адам экимге кирмек ичюн невбет беклеп отура. Арааларында якъын достумыз Азиз де бар эди.

— Хастасынъмы ёкъса?— дедим онъа селямлашкъан сонъ.

— Ёкъ,— деди, о.— Ишлер къартоп, справкагъа кельген эдим, бермейлер. Текаранчыкъ хаста олсанъ биле, справка бермей экенлер. Менде ревматизм бар эди. Шай олса да умят дюньясы, бир даа кирмеге язылдым.

Арадан чокъ кечмей, онынъ невбети кельди. О одагъа севинчен чапып кирди. Лякин андан чыкъкъанда пек кедерли эди.

— Ана санъа справка. Манъа ракъы ичмекни бир тамам ясакъ эттилер,— деди тебен саркъкъан башыны котермей.

Достумнынъ вазиятини корип, юректен аджындым. Мен оны яхшы билем, юз грамм ичмегендже агъызына отъмек уфагъы биле алмай эди. Сонъ бу эрифиниъ иши насыл оладжакъ? Экимлернинъ таш юрек адам олгъанларыны шимди бильдим. Бир справкачыкъ язып берселер не ола экен, бу къадар нефисхорлыкъ олурмы? Кельгенимизге ярым саат олса да, ичерицен даа кулип чыкъкъан адам коръмедим. Бизден сонъ... баягъы адам кельди ве эп келелер... Оларнынъ эксериети справка ичюн... Мен оларны чырайларындан таныйым. Ниает, меним невбетим де кельди. Экимиз бирден кирдик.

— Бирер-бирер кириныз,— деди эким. Аким огде

олгъаны ичюн, мен артыма къайттым. Чокъкъа бар-
мадан Аким де чыкъты.

— Сонъ, алдынъмы?

— Алдым.— О элиндеки кягъытны манъа узатты.
Буклю кягъытны ачтым. Рецепт. Мен тааджипленип
достума тикильдим.

— Манъа справка дегиль де, бу керек экен. юрегинъ
зайыф, сен агъызынъа бир ютум ракъы алма...— деди-
лер.

О бу сёзлерни пек аджыныкълы этип айтты. Дрстнъ.
бойле вазнетте корьмек къолай шей дегиль... Козьле-
рим яшланды. Башкъа сёз айтып оламадым.

Невбетнен мен де ичери кирдим, язаяткъан яш къа-
дын токътап, манъа тикильди ве:

— Кечинъыз, отурынъыз, не вакъыт хасталанды-
нъыз?...— деди.

Мен къапу янындан къыбырданмай:

— Мен хаста дегилим. Справкагъа кельдим.— де-
дим озюмни тендюрист косътермек ичюн къаба сес-
нен.

— Справка... Шимди бакъармыз, сиз бу справкагъа
разы олурмы экенсинъыз. О стол устюнден бир аппарат
алып, манъа отурмакъны риджа этти. Қъан басымымны
ольчегеге азырланды. Эеджаным артты, юрегим сыкъ-
сыкъ урып башлады. Эким аппаратны манъа якъын-
лаштыргъанда, озюмни бираз тутмагъа тырыштым...
Эким башыны котерди ве:

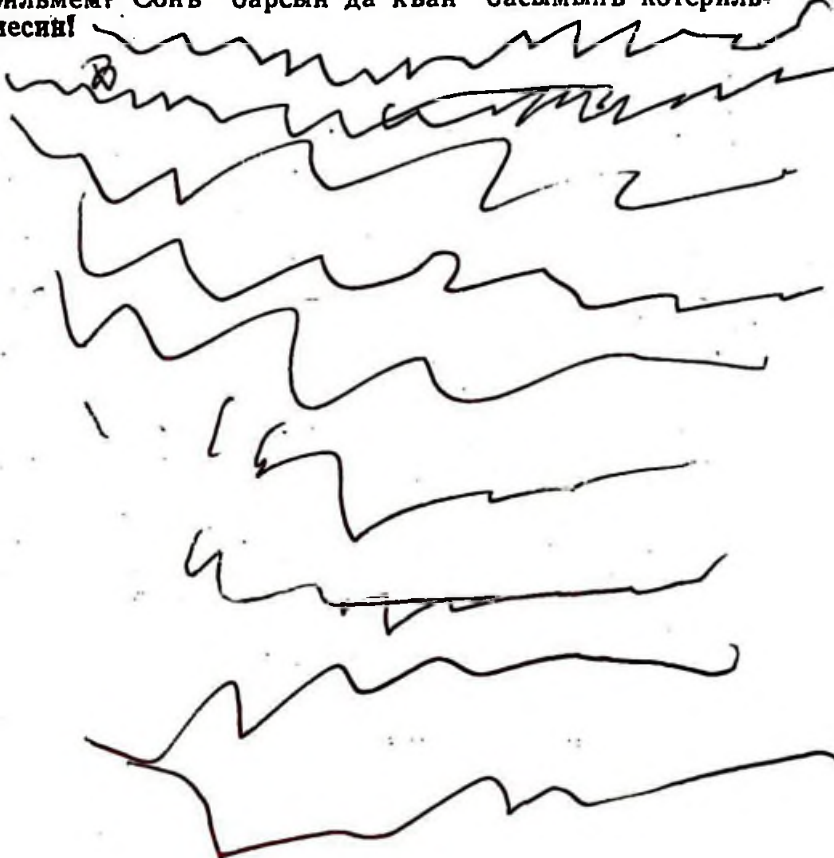
— Қъан басымынъыз къарардан зияде. Оны озюнъыз
де дуйгъандырсыз. Башынъыз агъырамы?

— Ана санъа бир шей даа. Ракъы ичкен сонъ эрте-
си куню башым агъыра. Бу эркесте олгъан шей.

Эким башкъа сёз айтмады. Стол башына кечип,
буюк дефтерлерге бир шейлер язгъан сонъ, къолума бир
кягъытчыкъ туттырды. Бакъсам, не корейим, манъа да
рецепт язгъан. Аякъларымны зар-зорнен сюйреклеп
одадан чыкътым. Вазнетим пек агъыр эди. Ойле вакъыт-

лар ола ки, адамгъа бахтсызлыкъ усть-устюне келе бере. О куню эвге насыл баргъанымны бильмейим.

Эртеси куню ишханемизнинъ директоры. Акимнен экимизни чагъыртып, такси меселеси ичюн екпмизге де бирер выговор берди. Бу куньлерде алымыз пек мушкюль. Чюнки даа магазинде олып кечкен иш ичюн де джевап бермек керек оладжакъ. Акъибети не олур бильмем? Сонъ барсын да къан басымынъ котерильмесин!

ОНЪА КУЧЬ ОЛДЫ...

Машина сигналы эшитилъди. Пульверизаторнен юзюне одеколон пускюртеяткъан Абибулла дивардаки саатке бакъты: докъузгъа он беш дакъкъа даа бар. «Бизим машина олмалы», деп урбаларыны киймеге тутунды. Шу арада къапунынъ чанъы чынъылдады.

— Акиме, барып аччы,— деди о къадынына мураджаат этип.— Шофёр олса керек.

Акиме къапуны ачты: алякъаджылар урбасындаки эсмери йигит.

— Кемалов мында яшаймы?

— Э, мында.

— Онъа телеграмма кетирдим.

— Абибулла, санъа телеграмма,— деп кычырды Акиме.

Галстугыны тюзетейткъан Абибулла къапугъа таба ашыкъты. Телеграмманы алып, сабырсызлыкънен окъуды. Бирден чырайы агъарды, козьлерининъ нуру эксильген киби олды.

— Не олды я санъа, хайырма шу,— деди къадыны абдырап.

— Фаджиа... дешет!.. Энди напар экеним!..

— Не олгъан шу, анълатса?!

Абибулла телеграмманы къадынына узатты.

— Алла рахмет эйлесин!.. Аджайип адам эди...

— Аджайип адам!.. О меним бабам эди. Анълайсынъмы, бабам!— Абибулланынъ козьлеринден яш ты-

гъырды.— Энди напайым экен? Бу насыл дешет! Бу насыл фаджиа! Энди не ишлейим экен?!

— Не ишлейдженъ. Бармакъ керексинъ, эльбетте. Эм тездже. Самолётнен. Чалт ол! Яныкълап отурмакътан файда ёкъ. Андижан якъын ер дегиль.

— Бармакъ... Учмакъ... Лякин насыл?

— Насыл оладжакъ... Эпъ муимн билет. Сомолёткъа билет тапсанъ, олгъан.

— Билет тапылмай...

— Тапылмагъаны не. Сораштырысынъ даа. Балабан идаренинъ башы олып, бир билет тапалмагъанынъ не?!

— Санъа бир шейни анълатмакъ кучъ... Сачынъ узун... Энди напайым экен? Не мушкюль вазнетте къалдым. Я раббим!.. Бу не демек!..

— Тез олса! Санъа кимсе билет кетирип бермес. Сораштыр, араштыр! Эвинъде — телефон, сокъакъта машина беклей.

— Сораштырмакътан, араштырмакътан файда ёкъ. Сен бир шейни анъламайсынъ...

Къапунынъ чанъы чынъылдады. Акиме ачты. Шофёр экен.

— Абибулла агъа, сизге не олды я?! Хастасынъызмы ёкъеа?.. Чырайынъыз ап-акъ?— деди о киргенинен.

— Дешет! Козюм бир шей коръмей. Этрафым зиндан. Энди напарым!

Шофёр бир шей анъламай, Акимеге суаль назарынен бакъты.

— Андижанда эпъ якъын адамы бар эди. Бельки, сизге айткъандыр. Фамилиясы Султанов... Вефат эткен.

— Языкъ... Эр вакъыт манъа о адамы макътай эди,— сонъ шофёр Абибуллагъа юзьленди,— тазнемни къабул этинъиз... Яныгъынъызны пай. этмеге азырым!

— Энди напайым экен! Вазнетимни кимсе анъламай!..

— Сиз кетеджектирсинъиз, эльбет. Ярдым керск ол-

са, айтыңыз. Бельки, самолётка билет керектир. Исте-
сенъиз шимди тапып келейим...

— Екъ. Билет тапылмайт. Сен де аныламадың...
Напмакъ керек энди!

— Алла-алла, Абибулла! Санъа не олды шу?! Гъа-
фар билет тапып келейим, дей... Сен не ишлейджек
оласынъ, я?!

Абибулла къадынынъ бу сёзлерини эшитмеген адам
киби, о бир одагъа кирди. Онъайтсыз вазиятте къал-
гъан шофёр сигар якъып, тышарыгъа чыкъты.

— Таптым таптым!

— Нени таптынъ?!— деди тааджиппен Акиме.—
Апълатса!

— Командировка! Аныладынымъ, командировка!

Акиме, акъайыма бир шей олды, гъалиба, деп тю-
шюнди. Юрегине къоркъу тюшти.

— Насыл командировка я? Анылатса, Абибулла!—
деп ялваргъан киби мураджаат этти о ашыкъып пальто-
сыны киймекте олгъан акъайына.

— Аля даа аныладынымъ? Сачынъ узун... Коман-
дировка алып кетеджем. Бойлеликнен, йигирми-отуз
кумюш параны икътисад этерим. Энди аныладынымъ?!
Кеттим.

Акиме бир шей айтаджакъ олды. Лякин сёзлери ти-
лининъ уджунда къалды...

Абибулла Андижангъа вакътында етип барды. Аэро-
портта автобуска минди. Машинада танышы Аметин
расткетирди. Корюшип, сораштылар. Сонъ лакъырды
мерум Султанов акъкъында кетти.

— Аджайип адам эди,— деди Абибулла.— О мени
тербиеледи, окъутты. Онынъ бабалыгынен мен — бир
оксюз бала, институтны битирдим... Месулиетли ишке
ерлешкен сонъ, эр даим манъа ярдым этти. Сюрюнгенде
онъа таяндым... Йыкъылгъанда, о мени котерди — Аби-
булла явлыгынен козълерини силъди.— Пек кучь
олды...

Мерумнынъ эвниде о, эр кестен зияде, козьяш тѣк-
ти. Башыны къайда ураджагъыны бильмедн.

Мевтаны сонъки ѳлгъа озгъардылар. О ерде олгъан
эр бир адамнынъ юрегинде бир агъыр дертнинъ изи
къалды. Абибулла исе яныкълай: «Энди напайым экен!
Насыл агъыр вазияте къалдым! Пек кучъ олды! Бу на-
сыл дешет! Напайым экен! Юрегим аза. Атеш... Я, раб-
бим! Мен напайым!.. Вай, юрецигим!.. Эр даим коман-
дировка кягъытына о печать басып бере эди. Энди о
ѳкъ! Кимге мураджаат этейим экен!? Кучъ олды, кучъ!»
Сонъ о азбардан чыкъып кетяаткъан Ахтемни токътат-
ты. (Ахтем мерум чалышкъан идареде месуль вазифе-
де ишлей).

— Пек кучъ олды. Нападажгъымны бильмейим,—
деди Абибулла.— Юрегиме атеш тюшти. Бу меним нчюн
фаджна, дешет!..

— Не япадажакъсынъ. Догъмакъ олгъан ерде, оль-
мек де бар. Эпимизге агъыр олды.

— Сен меним вазиятимни анъламайсынъ, Ахтем...
Бу—меним ичюн пек агъыр къааръ. Юрегим куль олаята!
Шимди башым да еринде дегиль, анълайсынъмы?!
Озюмни джансыз киби ис этем!— о козьяшыны сильди.
Сонъ явлыгъыны джебине къойып, бир кягъыт чыкъар-
ды.— Энди эвге къайтмакъ кереким... Лячаре... Пек
кучъ, пек агъыр олды. Санки омузымда бир тонна бар...
Сеннен барып, мына бу документни тасдыкълатайым...

Ахтем командировка кягъытыны корьгенинен козь-
лери атешленди:

— Акъикъатен де юкюнъ агъыр экен. Юрегинъ куль
олаяткъаны да, озюнтни джансыз киби ис этяаткъа-
нынъ да догъру экен. Инандым!.. Языкы! Чокъ языкы!..

КЕЛИРЛИ АДАМ

Завод капусындан къара козлю, ал янакълы бир яш къадын чыкып автобус токътагъан ерге ашыкъты. Онынъ артындан вызлы кельген «Волга» гыйкъылдынен чаналап, токъталып къалды.

— Мераба, Зылха!— деди машинада башыны чыкъаргъан сарышын йигит.

— Бекир сенсинъми?— деп тааджиplenди яш къадын.— Къайдан кельдинъ? Дипломлы шофёр олдынъмы, не?

— Сен ашыкъасынъ, гъалиба. Мин машинагъа, ёлда лаф этермиз.

— Сагъ ол, автобуснен кете де билем.

— Худжур экенсинъ, Зылха! «Волга» тургъанда автобуста не ишинъ бар? Мен де о тарафкъа кетем. Елума ёлджу олурсынъ.

Къадын минди. Машина огге тараф чапты.

— Шофёр да олдым,— деди сарышын йигит.— Кишиге етмиш зенаат аз. Университетни битирген сонъ бир къач зенаат авуштырдым. Велиша эмджем себепчи олды. Мен сагъ олгъанда огренип къал, деди. Джёремеси ондан, огренмеси менден! Университет битиргенде, мени койге ёллайджакъ олгъан эдилер. Эмджем разы олмады:

— Алнй малюматлы адамнынъ койде не иши бар?— деди.— Ишни санъа озюм тапарым.

Айткъанындан къайтмады, тапты. Озю тиджарет

ишинде олгъанындан, мени завмаг оларакъ ерлештирди. Эр шей ёлунда эди. Келир джесбиме акъа берди. Бельки, аля бугунъ акъар эди, лякин анавы ревизорлар бармы... Эки бинъ рублем етмеди. Эмджем олмагъан олса, белли я, кимсин къайда айдар эдилер. Баягъы вакъыт салланып юрдим. Сонъ-сонъунда кене еримни таптым; эмджемнинъ ярдымынен район заготконторасына сокъулдым. Айлыгъым буюк олмаса да, келирим профессорларнынъкинден артта къалмады. Джебим къабара берди.

— Энди эвленмек керексинъ,— дедилер эвдекилер.— Келиринъ яхшы, санъа коре къадын бакъмасы не?— деп юрсклендирдилер.

Къызны да озълери таптылар. Мединститутны битирген. Къара кунъде бельки, онынъ да файдасы токъуныр, деп эвлене къойдым.

Эвленгенимизнинъ экинджи куню бу ёсма келинчек:

— Ишке кирмек истейим,— деди,— мени нафиле окъутмадылар, оны анъламакъ керек...

— Отур эвде,— дедим,— сенинъ тападжагъынъны да озюм тапарым.

Той махаричи алып, эмджемнен къошулып, мына бу «Волга»ны алдым. Бакъсам, «арам паранен машина алды», деп ариза язгъанлар. Кунъджю адамлар азмы? Кене эмджем тапылды, не япты не япмады, фелякетинъ огюни алды.

Манъа эрте-ярыкъ иштен зуммакъ керек олды. Шофёрлар курсына кирдим. Мына энди ярым йылдан берли машинамынъ рулюни ташламайым. Маршрутым Самаркъанд — Бухара, Самаркъанд — Къаршы, Ташкент, Джизакъ... Шукюрлер олсун, келирим эксильмеди. Бугунъ Ташкентке бир танышымны ондан кетирдим. Гизли-яшырын машина алышвериншинен огъраша. Мен де озь машинамы алдым. Ярын къайтаджакъмыз. Самолётта учамай экен, юреги ярамаса керек? Э, не япаджакъсынъ, иши ойле; хавфсырап яшай...

Зылха, бугунь акъшам Ташкентин бир айланып чыкъмайкъмы? Навонийде янъы балет кете экен. Билетни озюм алырым... Не ичюн индемейсинъ я? Екъса студентлик йылларымызны хатырладынкъмы? Зевкълы вакытлар эди, тек пара гъариплиги бар эди. Беш йыл насыл ве къайда чалышырым, деп чекиштим. Албу, иссе, аркъа таямагъа адамынкъ олса, яшайыш къурмакъ пек къолай экен.

Софрамда тек къуш сютю олмай. Лякин бизим тотай бунгъа бойсунмады, «чалышаджам» демектен вазгесмедди. Не япайым, айырып йибермек керек олды. Огълу-мыз бар эди, оны да алып кетти. Демек, кене бекарым, шаирлер айткъаны киби, сербест учкъан бир къушым. Асла о мангъа ляйыкъ бир къадын дегиль эди. Мангъа сенинкъ киби акъыллы ве атик бир къадын керек. Қыдырам...

Узун лафпынкъ къыскъасы мына бундан ибарет. Зылха. Ишим ёлунда. Университетте гъайып эткен беш йылыма янам. Диплом ичюн о къадар замет не керек эди? Дипломсыз да яшамакъ мумкюн экен...

— Етти, токътат!— деди козьлерини машинанынкъ саатинден алмагъан Зылха ве сумкасындан бир рубле пара чыкъарып, Бекирге узатты:— Алынъ, замет акъкъы!

— Екъ, ёкъ, керекмей,— Бекир элинен параны кериптеди.— Насыл, акъшам чыкъарсынъмы?

— Екъ, чыкъмам, сен меним ичюн ят бир адамсынъ, замет акъкъынъны ал!

Зылха машинадан тюшип, къаршыдаки дёрт къатлы бинагъа догъру адымлады. Неге огърагъаныны билъмеген Бекир кене хавфсырады. Акъылындан бир-биринден къоркъунчлы фикирлер келип-кетти. Хавфсыравыны аз бучукъ ятыштырмакъ ичюн, Зылханынъ пешинден кетти, о кирген къапу устюндеки языларны окъуды. Чырайы ап-акъ кесильди...

— Шимди къапудан кечкен къадын бу ерде чалы-

шамы?— деп сорады кьалтыравукъ давушнен нев-
бетчиден.

— Эльбет, мында чалыша.

Арадан бир афта кечти. Акъшам устю эди. Бекир-
нинъ эмджеси элиндеки газетаны саллап-саллап, азбар-
гъа келип кирди. Ачувындан чукюндир киби къызар-
гъан.

— Сени тап бу кьадар бош-богъаз беллемей эдим,
«келирли адам»,— деп океленди.— Ал, окъу!

Окъуды. «Келирли адам» фельетоны озю акъкъында
эди...

МИНИАТЮРАЛАР

Энди мен де кетем

— Отур яныма, джанчыгъым, санъа айтаджакъ бир къач сѣзюм бар. Догърусыны айтсам, мен сени севмегъ эдим, къара къашлым. Лякин севмеге меджбур олдым. Санъа ич де урьмет этмей эдим, эркем, лякин, озюнье белли олгъаны киби, энди урьмет этем. Сенинъ бу гримли юзюньни, боялы дудакъларыньны ич де корьмеге истемей эдим, гузелим, лякин озюнье белли ки, эр кунъ... Бу, эр афта яньы ренкке боялангъан сачларыньны сыйпамагъа истемей эдим, назлым, лякин сыйпадым, атта опьтим. Сенинъ инатлыкъларынъ джанымны якъа эди, лякин бунъа да къатланып кельдим. Сенинъ зеэрли сѣзлеринъни динълемеге менде такъат ёкъ эди, тотайым, амма динъледим. Мени сѣгмеге сенинъ акъкъынъ ёкъ эди, мелянкем, лякин кечкен эки йылда сен мени истегенинъ къадар сѣгдинъ, атта бир кере юзюме шамар яндырдынъ. Мен исе къатландым, юмгъан агъызымны ахмадым. Догърумы сѣзлерим?

Индемейсинъ, э? Эй, яхшы. Индемесенъ, индеме. Эписине бабанъ, онынъ бизге багъышлагъан «Волга» автомобили ве истегенимиз къадар берген паралары себеп олды. Бабанъны иштен алдылар, бизни бир-биримизге багълап тургъан «Волга»ны да алдылар. Энди, джанчыгъым, мен де кетем... Энди пычакъ барып суюкке токъунды, ич бирине даянып оламайджагъым. Айды, сагълыкънен къал, къара козьлюм,

Ачув ве юрек

Қадырси Селимейинъ шаматасы чокъкъа созулмады. Оларнынъ экиси де бирден атешлендилер.

— Шимдиден башлап сен меним қаадынм дегилсинъ, мен де сенинъ кимсенъ дегилм. Сен мен ичюн ёкъсынъ! Мен де сен ичюн! Истесенъ, чыкъып кет, истесепъ, эвде отур, эп бир мен сени коръмейм. Янчыгъымда отурсанъ биле, отурмагъанынъ киби санаджам. Сен бар сессинънен къулагъымнынъ тюбюнде багъырсанъ биле, мен эшитмейджем. Чюнки, кене текрарлайым, шимдиден сонъ сен мен ичюн ёкъсынъ. Саба развоымыз хусусында газетагъа илян береджегим. Етер! Анъладынъмы?!— деди Қаадыр къырмызы юзю даа бетер къызарып.

— Сенинъ айткъан сёзлеринъни мен де санъа текрарлая билем. Шимдиден башлап сен де мен ичюн...— Селиме даянамай агълады ве эвден азбаргъа чыкъты.

Қаадыр чыдап оламай, атылып еринден турды. Азбаргъа бакъты. Ягъмур копкъадан къуйгъан киби ягъа. Селиме устюндеки бир антеринен, башына явлыкъ биле багъламай, азбар къапудан чыкъып кетти. «Кетсе кетеберсин. Анасынынъ эвинден гъайры бир ерге бармаз», деп хаялындан кечирди Қаадыр агъзындаки сгарны ютып йибереджек киби чекип. Лякин арадан бир дакъкъа биле кечмей, Селименинъ плащы ве зонтыны алып, эвнинъ къапусыны биле япмай, чапа-чапа сокъакъкъа чыкъты...

Мен энди башладым...

— Баба, манъа учъ кумюш берсенъиз?..

— О да неге керек олды? Эр кунъ алгъан бир кумюшинъни алабер даа.

— Киногъа бараджам. Бермесенъиз анама айтырым...

— Ма,— деди Султан кулюмсиреп,— лякин эр кунъ истей берме. Озюнъ билесинъ...

Эвге киргенинен стол устюндеки кузьгюнинъ кошесине кыстырылгъан кягъытчыкыны корьди. Апайы бир якъкъа кетеджекте эр данм бараджакъ ерини кягъыткъа язып къалдыра тургъан. Султан эр вакъыттакиси киби, первасызлыкынен кягъытны алып, козьден кечиргенинде, бирден козьлеринден атеш чыккъан киби олды, чырайы ап-акъ кесильди. Чюнки кягъытта шойле сёзлер язылгъан эди: «Султан! Бундан бир къач саат огюне «Спутник» кинотеатрининъ янында бир къадыннен лаф этип тургъаныны корип къалдым. Янымда Зоре де бар эди. Билет алып, киногъа кирдинъиз. Биз де артынъыздан кирдик. Кино башлангъан сонъ, янынъдаки къадынны къучакълап отургъаныны да озь козьлеримнен корьдим. Сен эр данм: «Кишилернинъ айткъанына инанма, озь козьлеринънен корь де...» дей эдинъ. Лякин буны бугунъ ялынъыз мен дегиль де, огълунъ да корьген экен. Энди меним небетим. Зекие».

Зекие гедже саат он экини кечкен сонъ къайтты.

— Къайда юрдинъ? — деди Султан къаба сеснен.

— Сиз юрген ерлерде...

Султаннынъ сси бирден денъишти ве:

— Мени багъышла Зекие, мен энди ойле шейлерден вазгечмеге ант эттим,— деди.

— Мен энди башладым...— деп джевапланды къадынны.

Илядж

— Селям алейкум, Аким!

— Алейкум селям... Решат! Янълышмадыммы шу?

— Янълышкъанынъ ёкъ.

— Танымадым. Семиргенсинъ. Курорткъа бардынъ-мы ёкъса?

— Курорткъа баргъаным ёкъ. Менде юкъусызлыкъ хасталыгъы бар эди. Ондан къуртулгъанымдан сонъ, семирип башладым.

— О хасталыкъ менде де бар. Сен ондаи насыл къуртулдынъ я?

— Онынъ иляджы —мына шу къалын китап.

— Аньламайым.

— Бу китапны алсанъ, сонъ анъларсынъ. Тюкяндарда чокъ.

— Шимди айтса, неси бар бу китапнынъ? Пек зевкълымы ёкъса?

— Пек... Окъумагъа башлагъанымнен юкъум келе.

Дава

— Кене меним сёзюме къулакъ асмайсынъ, шаймы?

— Шай, чюнки сен меним айткъанымны бир капикке алмайсынъ. Селлиме алгъан аякъкъаплардан манъа да бир чифт тапып кетир дегениме бир афта олды. Аля даа сес-солукъсыз юресинъ. Унутты беллейсинъ, гъалиба.

— Айлыкъ алайым, сонъ кетиририм, деген эдим де.

— Айлыкъ-майлыкъ деп отурмай, таныш-билишинъден алып турсанъ, олмаймы?

— Шимди аджеле керекми, ёкъса? Ана, кроватнынъ тюбюнде он чифттен зияде чешит подворлы аякъкъапынъ тизилип тура!

— Мен модадан чыкъкъан аякъкъапны аякъкъап саймайым, анълайсынъмы?

— Мен де миллионер дегилим, анълайсынъмы?

— Мен бир шейни анъламайым, акъай олсанъ, меним истегимни ерине кетир. Анъламайджакъ олсанъ, развонымны бер. Анъладынъмы?! Ярындан кечи ёкъ...

Шу вакъыт къадын ролюни (эльбет, озъ анасынынъ

ролюни олмалы) ойпаяткъан Зулсйханы мектептен кельген аптеси Фериде (о биринджи сыныфта окъуй) чагъырды. О кетти. Къоджа ролюни (озь бабасынынъ ролюни олмалы) ойпаяткъан Аким онынъ артындан бакъып кулюмсиреди.

Ярдымджи

- О-о, Нусрет! Селям, селям. Къайдан келесинъ, я?
- Иштен.
- Я сен ишке кирдинъми ёкъса?!
- Мен дегиль, къадыным кирди.
- Не ерге я?
- Янъы ашханенинъ буфетинде чалыша.
- Сонъ?
- Сонъу не я, онъа ярдым этем даа.
- Пивоны копюртмегеми?
- Сонъ?
- Сонъу не я? Бакъ, озюнъ де копюкке чевирильме!

Тербиелемек керекмиз

Мен энди дёрт йылдан берли ашайт маллары тюкянынъ кондитер болюгинде сатыджи олып чалышам. Муштерилерден озюме къалгъан чай парасыны, уфакъ-тюфекни тюкянда сакъламайым. Базы кишилернинъ учъ-беш капиги къалса, уфагъым олмагъаныны айткъанымнен, бир шей демей кете берелер. Лякин базылары бир капиги къалса биле, алмагъандже башымдан кетмейлер.

Коресинъизми насыл адамлар бар дюпьяда?! Бир-эки капик ичюн меним джанымны агъырталар. Э, шай. Эки-учъ капик бир адам ичюн бир шей дегиль Меним ичюн исе, онынъ эмнети бар... Тюшюнип бакъмайлар олар. Тюшюнселер, белъки шай этмез эдилер. Оларда

анъ деген шей стпшмесе керек. Анъы олмагъан бойле адамларнен, айтынъыз, илерилемек мумкюнми? Мумкюн дегиль, эльбетте. Инсан-инсангъа дост, дейлер. Догъру, лякин душманлар да бар. Меним киби адамларнынъ бирн — эки олмасын деп, бир капигини биле эсап эткен адамларгъа дост демеге мумкюнми? Мумкюн дегиль, эльбетте. Зан этсем, сиз де меним фикрине къошулурсынъыз. Бойле адамларны тербислемек керекмиз, апъладынынъызмы, тербиелемек!

Биринджи севги

- Сен мени севесинъми?
- Эльбет.
- Насыл севесинъ?
- Пек севем.
- Языкъ...
- Не языкъ?!
- Сен бу йыл мектепке бараджакъсынъ. Мен исе даа бир йыл багъчагъа къатнайджакъым. Мектепке берабер баргъан олсакъ, берабер битирир эдик...
- Зарары ёкъ. Кедерленме. Мен сыныфта бир йыл къалырым. сонъ берабер окъурмыз.

Тюкяндаки лакъырды

- Сизде тоз шскер бармы?
- Бар.
- Я кесек шекер?
- О да бар.
- Печенье бармы?
- Эр вакъыт ола.
- Килосы эки кумюшлик конфет бармы?
- Истеген союнда, истеген фиятынъда конфет бар.
- Я... пряник?

— Ангисинден берейим?

— Вафли бармы?

— Бар.

— Пек яхшы... Манъа бир къуту серник беринтиз.

— Серник ёкъ.

— Муштеринниъ чырайы денъишти:

— Бу тюкянда керек шейлер бир вакъыт тапылмаз. Сизлерни газетагъа язып, бир акъыл къоймакъ керек. Эм ойле де япарым.

Догъру сёз

— Эдем, айтчы, сен кимниъ огълусынъ? — деп сорады эр кунъки киби, кене кейфли къайтып кельген баба, къувурчыкъ сачлы огълуны къучагъына алып. Бала, бабасынынъ агъзындак кельген ракъы сасыгъына даянамайып, башыны кенаргъа чевирди.

— Мен адам баласым, — деди о индже сесинен.

— Адам? Насыл адамнынъ?

— Яхшы адамнынъ.

— О да насыл лафтыр?

— Тюневинн эвминизге Айдер эмджем кельген эди. О анамнен лаф эткенде, сёз арасы, «баба баласы олма, адам баласы ол», деп айтты. Анам онъа: «Пек догъру айтасынъ, Айдер», деди.

Мен де адам баласы олмакъ истейим.

Меним енишим

Къадыным, сой-сопун, достларым ве таныш-билишлеримнинъ : «Ракъы ичмектен вазгеч. Коресинъ де,

сагълыгъынъ кунъ-кунъден бетер оаята. Ичме, ичме...». деген сѣзлеринден безип, ракъы ичмей башлады. Бугунъ шу ичмеген кунълеримни эсап эттим. Эгер янълышмасам, бир айда он кунъ ичмегеним! Э, он кунъ! Анълайсынъызмы? Бу — меним буюк енъншим! Мен ракъыны енъем! Э, достлар, енъем! Бу — меним къавий ирадели адам олгъанымны косьтере. Шай дегильми? Шу енъишим ичюн бир ичмесем олмаз.

Пассажир ве контролёр

- Сизинъ билетинъиз бармы?
- Билетим... Эвден чыкъаяткъанда, джебиме беш капик къойгъан эдим...
- Сонъ?
- Бу беш капикке билет аладжакъ эдим.
- Алмадынъыз, ойлеми?
- Екъ, джаным, автобускъа мингенден берли оны къыдырам... Озюм тюшюргенимни, ёкъса джебиме далгъанлармы, бильмейим.
- Я башкъа паранъыз ёкъмы?
- Бир кумюшим бар. Лякинъ бозып отурмайым да шуны... Шимди тюшеджем.
- Лафазанлыкъ япманъыз. Вакъытым ёкъ...
- Аладжагъынъыз беш капикни шу, мына алынъыз,— о контролёргъа бир кумюш узатты...
- Мына сизге йигирми капик, мына бусы да квинтанция...
- Я къалгъаны?!
- Элли капик штраф, отуз капикни исе ресиминъизни чыкъартмакъ ичюн алдыкъ.
- Насыл штраф?! Насыл ресим?!..

Тазир

Рефат балаларнен топ ойнай эди. Шу арада онынъ козюне Гульсюмнен Фатма илишти. Даа тюневин Фатма Рефаткѡа:

— Юзюньнинъ кирине бакъ, шамекке ошайсынъ,— деген эди.

Рефат онынъ артындан къуваласа да, Фатма азбарларына чапып кирди ве къапунынъ мандаыны кечирди. Шимди Рефат Фатманы корьгенинен, юрегинде тюневинки ачувы къозгъалды ве оюндан чыккып юмрукъларыны сыккып, догъру Фатмагъа кетти. «Токъта сен, мына шамекнинъ ким олгъаныны хатырлатырым», деп ойланды.

— Не олды, козьлеринъден атеш фышкыра?— деди онынъ янына келип токъталгъан Фатма.

Рефат къаз киби узун бойнуны Фатмагъа узатып:

— Не олсун, тюневин айткъан сёзлеринъни унутынымъ?— деп сорады.

— Ойле тез унуткъанлардан дегилм: шамек деген эдим. Бугунъ юзюнь тер-темиз. Сени корип, Гульсюмнен экимиз де къувандыкъ.

Бу сёзлерни эшиткен Рефатнынъ юмрукълары бошалды, сытыкъ чырайы ачылды ве о, буюклерни такълид этип:

— Бир даа сенден шамек сёзюни эшитмейм, анъладынымъ?— деди.

— Анъладым,— деди Фатма.— Бир даа мен де сени тюневинки киби корьмейм, анъладынымъ?

Гульсюм бирден шакъылдап кульди. Оны корип, истер-истемез, Рефат да кулип йиберди.

Истидат ве шиир

Шаир бир танышына шай дей:

— Бир тенъкыдчи макъалесинде, «шиир сув ко-

термей», деп яза. Бу — яңлыш фикир. Пирнич киби, шириниң де сув котерген ве сув котермеген сойлары ола. Бу шаириниң истидатына багълы. Истидатлы шаириниң эр бир шири сувны синъдире биле. Эбет, сюжетли ширлер эпсиндеп зияде сув синъдирелер. Буны меним эсерлерим мисалинде корьмек мумкюн...

— Ширлериниңниң чий къарпыз киби дамсыз олгъанының себеби шу экен де?

«Эр шейнинъ тазеси яхшы»

Бир шаир достум бар. Язгъан (белки, битирмегендир) эсерини тезликнен конвертке къоя да, редакциягъа ёллай...

— Не ичюн шай ашыкъасынъ?— деп сорадым ондан бир кунъ.

— Эр шейнинъ тазеси яхшы. Эсерим эскирмесин дейим,— деп джевапланды.

Дембельнинъ арзусы

Бир дембель саатини устагъа алып баргъан.

— Саатиниңиз яхшы чалыша,— дей уста саатни козьден кечирген сонъ.

— Чалыша, амма догъру юрмей. Мен чалышкъанда — пек яваш, бош вакъытларымда исс пек тез юре. Оны шай тюзетиниңиз ки, иш вакътымда тез, аш ве ратлыкъ вакътымда яваш юрсин.

Сыджакълыкъ

— Шевкет! Селям...

— Э, э... Сенсинъми, алейкум селям...

— Хайыр ола, къайдан я? Пек къызаргъансынъ, топлашувдан келесинъ, гъалиба?

— Екъ-ёкъ, достум. Эвден кслем. Апайым ичкининъ зарары акъкъында даа бир кере лекция окъуды.

Кениш тасавурлы тикиджи

Муштери:

— Екъ, бу костюм манъа келишмей. Пек тар...

Тикиджи:

— Не ичюн шай дейсиэ? Инсан бир тери ичинде эм семире, эм де аза. Бугунъ семиз экенсиэ... Ярын азарсыз, биз бу тарафыны тюшюнип, бойле тиктик.

Истек

— Айтчы, Кязим, сенинъ энъ буюк истегинъ не?

— Меним энъ буюк истегим афтада алты кунъ чалышмамакъ ве бир кунъ яхшы этип раатланмакъ. Я сенинъ истегинъ?

— Сенинъ истегинъ шу олса, меним истегим сен кибилерге афтада алты кунъ аш-сув бермемек ве оларны афтада бир кунъ ач тутмакъ.

Сокъур

— Баба, анавы адам санъа не ичюн юзьсюэ деди я?

— О... Онынъ... козю яхшы корьмейдир даа, огълум

Къашыкъ давасы

— Бу меним къашыгъым!

— Екъ, менимки! Бер...

— Бакъ сен оларгъа, олмайджакъ бир къашыкъкъа талашалар,— деди ашханеден келип кирген аналары.— Огюнъизде бир топ къашыкъ бар да, неге дава котердинъиз?

— Бу къашыкънен тюневин мен ашагъан эдим,— деди Февзи.— Ремзи башкъасыны алсын.

— Екъ, мен ашагъан эдим...

— Февзи, шу къашыкъны манъа берчи,— деди анасы.

Февзи, истер-истемез, къашыкъны анасына узатты.

— Эки агъызгъа бир къашыкъ ярашмаз,— деди аналары оларгъа,— ашамакъ истесенъиз, софрадаки къашыкълардан алынъыз.

Февзинен Ремзи бир-бирине козь тюбюнден бакъып, эллерини софра устюндеки къашыкъларгъа узаттылар.

«ДЕРТЛЕРИМНИ ТАПЫНЪЫЗ!»

— Къана, сйленъыз, Весвесседжнев, даа къаеринъыз авурды? Чырайынъыз пек сытыкъ...

— Аксинне, доктор къардашым, бир ерим авурмай.

— Ойле олса, пек яхшы! Эр данм кельгенде о ерим авура-бу ерим авура, дей эдинъыз.

— Авура эди. Бир афтадан бсрли бир ерим авурмай. Онынъ ичюн кельдим.

— Апъламайым...

— Апъламасапъыз, шимди анълатырым... Сиз манъа сонъки керс бир илядж язып берген эдинъыз. Бир ай девамында ич, деген эдинъыз. Акъылынъыздамы?

— Эльбет. Акъылымда олмагъаны не!

— Акъылынъыздан чыкъмагъан олса, пек яхшы. Мен о иляджны тапып, бир ай девамында ичтим.

— Яхшы япкъансыпъыз. Сонъ?

— Е-ёкъ, мен янъылдым. Сизге инапып, янъылдым.

— Не олды я, хайырмы?!

— Хайыр олса, мен сизге келир эдимми? Иляджны бир ай девамында ичкен сонъ бутюн авурувларым ёкъ олды кетти...

— Сонъ, бунынъ неси хайыр дегиль?

— Ашыкъманъыз, къардашым. Авурувлар олгъанда, дерт къаеримде олгъаныны биле эдим. Энди бир шей анълашылмай. Бир ерим авурмай. Лякин мен билем, дертлерден шай къолайлыкъисеи къуртулмакъ мумкюн

дегиль. Демек, меним дертлерим даа мени... быракъып кеткенлери ёкъ. Лякин сиз язып берген иляджларны ичеберген сонъ, олар гизлендилер. гъалиба... Сизге насыл анълатайым экен... Дертлерим бар, лякин организм авурувларны сезмей башлады. Бу мени пек раат-сызлай. Қим бильсин, бельки, ашкъазанымда язва пейда олгъандыр. Лякин мен онынъ авургъаныны сезмейим. Барып да шу язва ракъа чевирильсе!.. Ё-ёкъ, мукъайт олып юрдим-юрдим де, ахыр сонъу янъылдым. Энди тешкерип, насыл дертлерим олгъаныны тайип этипъиз. Мен билейим ве онъа бакъып иш тутайым.

— Сизде джиддий дерт ёкъ, Весеседжиев. Чешит тюшюнджелерни башынъыздан чыкъарып ташласанъыз эписи яхшы олур.

— Айтмакъ къолай. Мен насыл башымдан чыкъарып ташлайджам?! Озь дертлерим акъкъында мен тюшюн-месем, ким тюшюнеджек?! Эвдекилер кимерде меним хаста экениме, бир сыра дертлерим олгъанына инанакъоймайлар. Сиз де инанмайсынъызмы ёкъса?! Сиз экимсинъиз де!

— Мен инанам. Лякин сиз де манъа инанмакъ керексинъиз. Дертлер акъкъында чокъ тюшюнменъиз. Озюнъизни къолгъа алынъыз...

— Не?! Нечюн шай дейсинъиз!? Демек, меним вазнетим ярамай, шаймы?! Сиз исе ачыкъ айтмайсынъыз. Менден гизлейсинъиз. Энди анъладым, сиз манъа махсус авурувларны токътаткъан илядж язып берген олсанъыз керек? Дертлерини сезмесин деп. Анълашылды...

— Сиз бир шей анъламадынъыз! Мен сизге пек яхшы илядж язып берген эдим. Авурувларынъыз ёкъ олгъанына къуванмакъ ерине... Анълап оламайым! Шимди менден не истейсинъиз?

— Меним вазнетимни капитал тешкеринъиз. Башта къан басымымны ольченъиз.

— Яхшы, ольчедим!... Қъан басымынъыз пек яхшы. Юз йигирмиге — сексен.

— Ана, корьдинъизми, арткъан! Кечкен сефер юз онгъа — стмиш эди. Бир дакъкъа... Блокнотыма язып къояйым. Менде склероз да олса керек, унутам. Дердинъ чокъ олса, кучъ экен. Кеченлерде тюшюнджеге далып кстяткъанда утю акъылыма тюштю. Чыкъаяткъанда штанымны утюлеген эдим. Розеткадан чыкъармагъандырым, деп къоркътым. Қозюмнинъ алдында бирден ялын пейда олды: эвимиз яна... Эвге чаптым... Кирип бакътым. Бир шей ёкъ. Утюни чыкъарып къойгъан экеним... Шу куню ишке де кечиктим... Демек, къан басымым котерильген. Яздым. Энди юрегимни ве акъджигеримни динълеп бакъынъыз.

— Яхшы, Весвеседжиев. Союнынъыз... Чукъур нефес алынъыз... Нефес алманъыз... Юрегинъиз яш йигитлерининъки киби дюкюльдей.

— Дикъкъатнен динъленъиз. Геджелери кимерде динъленип яткъанда «дюк-дюк-дюк» этмек ерине «тыкъ-тыкъ-тыкъ» эткен киби ола. Демек, бир нукъсаны бар.

— Юрегинъизде ич бир нукъсан сезильмей. Акъджигеринъиз де темиз.

— Сезильмей, дейсинъиз. Демек, бир шей бар. Сиз сезмейсинъиз. Эльбет, шай. Мен сезген шейни сиз сезмегенпинъиз не?! Анъламайым. Сиз экимсинъиз де! Теджрибенъиз етишмей, гъалиба. Вакъты келир, сиз де сезерсинъиз.

— Бельки, шайдыр. Шимди исе сезмейим... сонъ, олдумы?

— Не олды? Даа олгъан шей ёкъ. Тек къан басымымны тайин эттинъиз. Анализлер бермек, рентгенден кечмек кереким. Қардиограмма...

— Сиз анъласанъыз, Весвеседжиев, бир шей керекмей...

— Нечюн керекмей?! Ёкъса сиз мени энди адамлар сырасындап чыкъараджакъ оласынъызмы?! Дердим чокъ олса да даа мен яшамагъа истейим! Бунынъ ичюн мен тедавийленмек кереким. Тедавийленмек ичюн исе сиз

меним дертлеримни тапынъыз, диагнозларымны тайни этипъыз. Авурувларым ёкъ олгъандан берли не ашайджагъымны да, насыл плядж ичеджегнимни де билъмейим. Башта башым авурса — анализни я да пирамидон, джигерим авурса — аллахол я да башкъа бир плядж иче эдим. Белним авурса, эвдекилерге камфора я да башкъа плядж сюрттирип, окъалата эдим. Чешит уколлар яптырта эдим. Энди не япаджагъымны билъмейим. Акъшам юрегим санчса, кардиамни я да карвалол ичип, ята юкълай эдим. Энди тёшегиме яткъап сонъ дикъкъатнен динъленип турам. Бир ерим авурмай. Юрегим де санчмай. Тюшюнджеге далам. «Я дертлерим къайда?» дейим озъ-озюме. Суальге джевап тапалмайым... Ачувлапам... Илядж ичмек керек. Лякин насыл плядж ичеджем? Бир ерим авурмай да!.. Илядж ичмейип, юкълап къалсам, бельки юрегим яры геджеде токътап къаладжакъ. Я да бир къоркъунчлы тюш корьгенде инфаркт олур. Чюнки мен билем, о сагълам юрек дегиль. Шундан себеп, бираз тюшюнип яткъап сонъ, джаным сыкъыла. Еримден турып, эв ичинде о якъ-бу якъкъа юрем. Медицинагъа аит китапларны къарыштырам я да «Здоровье» журналында басылгъан базы бир макъалелерни текрар окъуйым. Сонъ иляджлар тургъан рафнынъ янына барам. Илядж ичеджек олам. Лякин къайсы биринден ичеджегимни билъмейим... Коресинъизми, насыл агъыр вазнетте мени къалдырдынъыз.

— Уф-ф!.. Апълашылды!.. Вакъыт кете. Мени хасталар беклейлер...

— Беклсинлер. Меним дертлерим эр кеснинъ дердинден зняде.

— Яхшы!.. Сизге менден даа не керек?

— Айттым да, анализлер, рентген, кардиограмма...

— Яхшы Весвеседжиев, яхшы!.. Мына сизге умумий къан анализи бермек ичюн кягъыт... Мына бу бир рентгенге, бусы исе электрокардиограмма яптырмагъа... Олдумы?

— Умумий кѳан анализи... Я ревматизм ичюн кѳан бермек керекмейим? Кимерде аякѳаларым-кѳоолларым сызлагѳан киби ола эди. Демек, менде ревматизм я да бруцеллѳез хасталыгѳы да олмалы.

— Анѳлашылды... Мына сизге ревматизмни тешкерт-тирмеге кѳан теслим этмек ичюн кягѳыт. Мына бу бири бруцеллѳезни тешкертмек ичюн... Олдумы?

— Шимди... Керек шейлернинѳ эписини блокнотыма язѳан эдим... Рентгенге берген кягѳытынѳыз акѳджи-геримни ве юрегимни бакѳтырмакѳ ичюн, шаймы?

— Э!

— Мен ашкѳазанымни ве ичеклеримни де бакѳтырмакѳ кереким. Айры-айры язынѳыз. Кѳараджигеримде де дерт бар. Анализге отѳ теслим этсем, бельки, насыл дерт олгѳаны белли олур. Э, кѳардашым, менде дерт чокѳ. Аппендицит, яни кѳр ичек хасталыгѳы да бар. Былтыр язда приступ олгѳан эди. Кѳурсагѳымнынѳ сол тарафында бир авурув кѳопты. Кѳр ичегим патлагѳандыр деп лек кѳоркѳтым. Бир вайваладым, эвдекилернинѳ эписи аякѳкѳа турдылар. «Аджеле ярдым»ны чагѳырдылар. Кельген доктор бир шей анѳлап оламады. Машинагѳа кѳойып, хастаханеге алып кеттилер. Барѳанымнен доцентни чагѳырдылар. О о якѳ-бу якѳ бакѳкѳан сонѳ: «Сизде аппендицит ѳкѳ. Бельки, ичегинѳыз авургѳандыр», деди. «Аппендицит олмагѳаны не! Яхшы бакѳынѳыз. Озюнѳыз анѳламасанѳыз, профессорны чагѳырынѳыз!» дедим эсджаннен. Профессорны да чагѳырдылар. Кѳурсагѳымны басып-басып бакѳты. Манѳа суаллер берди. Мен джевап бердим. «Сизде аппендицит ѳкѳ» деди о да. Мен онынѳ шай дейджегини биле эдим. Чюнки о доцентнинѳ фикирини тасдыкѳламакѳ керек эди. «Яхшы тешкеринѳыз. Менде аппендицит бар. Операция этинѳыз! Операция этмесенѳыз, мен мындан кет-мен!» деп багѳырдым. Лякин кѳулакѳ асмадылар. Бир рецепт язып берип, хастаханеден чыкѳардылар. Коре-синѳизми, профессор биле меним дердиме бойле сувукѳ

мунасебетте олды. Ким бильсин, бельки о доцентнинъ хастасыны, яни озь зенаатдашынынъ янълышыны юзюпс айтып, онынъ джаныны агъыртмагъа истемегсндир. Иште, шай да юрем. Ондап сонъ авурмады. Бу мени даа зияде раатсызлай. Барып да авурмай-авурмай, бир кунъ кѣр ичегим патласа... Дешет!.. Не агъыр вазнетте къалдым!.. Е-ѣкъ, энди текаранчыкъ авурса, операция эттиририм. Мытлакъ!..

— Яхшы!.. Бу меселеде хирургъа мураджаат этерсинъыз... Мына, айткъанларынынъ эписи ичюн рентген ве лабораториягъа айры-айры кягъыт... Энди олдумы?

— Олды, гъалиба, доктор къардашым... Керчек, унутаязгъаным... Кимерде пек чокъ сувсайым. Бельки, менде диабет хасталыгъы да бардыр...

— Яхшы, оны да тешкерттиринъыз!.. Мына лабораториягъа даа бир кягъыт... Олдумы?

— Шимдилек оладжакътыр даа, къардашым... Энди юрегим текаран тынчланды... Даа козь, къулакъ докторларына да киреждем. Тишлеримни де косътермесем олмайджакъ. Бир тишим сувукъ я да сыджакъ шей тесир этсе, сызлагъан киби ола... Сагълыкънен къалып турунъыз, доктор къардашым. Нетиджелер белли олгъан сонъ келирим...

— Сагълыкънен барынъыз, Всевеседжисев. Невропаталогъа да кирмеге унутманъыз!..

КИМГЕ БОРДЖУМ БАР?

Айлыкъ алдым. Кейфим ойле бозукъ ки, ким манъа бир келишпексиз сѣз айтса, патларым деп къоркъам. Апайым, айлыкъ алгъан олсанъ, параны манъа бер, де-мегейди барем. Тюшюнджеге далып кетем, аякъларым арткъа чеккен киби ола. Алты къатлы эвнинъ экинджи къатында яшаймыз. Басамакълардан яваш-яваш коте-рилип, къапумызынынъ алдында токътадым. «Не япайым экен: киреберейимми, ёкъса...»

— Не нчюн бу ерде турасынъ я?

Бирден сескендим. Чевирилип бакъсам, янчыгъымда апайым тура. Къолунда сумка. Тюкяндан келе, гъалиба!

— Озюм... Шай... Тюкянгъа кирип, балаларгъа бир шейлер алайыммы экен, деп тюшюнип тура эдим.

— Шай олса, бар айды. Бугунъ айлыкъ алгъандыр-сынъ?

— Озюнъ... уфакъ-тюфек алгъансынъ да, гъалиба...

— Мен сют-къатыкътан гъайры бир шей алмадым. Бар айды. Балалар севинирлер.

— Ёкъ...

— Не ёкъ?..

Бу суаль дос-догъру юрегиме къадалгъан киби олды. «Битти, энди патлайджам, гъалиба. Мсраметсиз апай!..»

— Нечюн индемейсинъ?— деп хаялымны больди о.

— Пара... ёкъ,— дедим озюмни тынчландырмагъа тырышып.

— Айлыкъ бермедилерми?

— Бердилер, бердилер! Пара исе ёкъ. Апъладыңмы?

— Бир шей апъламадым. Сонъ апълатырсынъ. Тынчлан да, магазинге барып кель. Мына пара,— деп о кисесинден беш кумюш алып манъа узатты.

Мен башта, апайым атешиниъ устуне бензин сепджек олаята, гъалиба, деп тюшондим. Мен бала дегилим де! Анлеиниъ башы олып да, апайым менн бойле пазнетте къалдырса!.. Бакъсам, апайымнынъ юзюнде тебессюм. Бирден фикирим денъишти. Энди апайым вуджудымдаки атешке сув сепмеге истегенинн сездим. О козьлериме ойле дюльбер олып корюнди ки, шимди оны къучакълап, парылдап тургъан козьлеринден опеджегим кельди. Лякин севингенимни сездирмей, элиндеки параны чабикликнен алып, ашагъы таба ашыкътым.

Маршрутны текаран денъиштирдим. Эвмизиниъ янындаки кафеге кирип, буфеттен юз элли грамм ракъы алып ичтим. Кейфим 'аля олмаса да, баягъы котерилди. Сонъ эки огълум ве къызчыгъыма бирер дане шоколад алып, эвге къайттым...

— Шукюр, чырайың ачылгъан. Энди сеннен лакъырды этмек мумкюн,— деди апайым къапуны ачкъанынен.

Къадынлар пек айнеджи олалар, деселер, мен итибар бермей эдим. Энди озь козюмнен корип ве сезип турам. Бана кейфим бозукъ олгъаныны корьди. Себебин билди. «Бунъа пара береймчи, кейфи ерине кельсин», дегендир. Ах, сени...

— Яхшы, лакъырды этсек этеберейик,— дедим мен онынъ сёзлерине эмнет бермеген киби,— лякин башта къурсагъымны тойдурайым.

Энимиз стол этрафына отурып 'аш ашадыкъ. Сонъ мен янъы газета-журналларны алып, о бир одагъа кечтим. Апайым азырланып тургъан экен, гъалиба, шу лакъкъада артымдап кирди.

— Къана, айтчы, бугунъ санъа не олды?

— «Эй, огълан, эй, огълан, бугунъ санъа не олгъан?»— деп йырлады.

— Кульме! Шимди манъа сенинъ йырынъ керекмей. Пара къайда?

— Юз элли грамм патлаттым, къалгъанына балаларгъа шоколад алдым,— дедим озюмни сыкъмай.

— Нечюн лакъырдыны бурасынъ?! Мен айлыгъынъны сорайым.

— Айлыкъ?.. Борджларымны бердим.

— О даа насыл бордж?

— Насыл бордж оладжакъ? Бордж иште. Оны алайым, буны алайым, деп расткельген адамдан борджлана берген экеним. Йылбаш арфесинде телемек керек олды. Эписинден къуртулайым, деген эдим,amma олмады. Бир адамгъа кене борджлы къалдым.

— Сёзлеринъни аля даа анълагъаным ёкъ...

— Эвге къыт маллары котерип келеберсем, параны къайдан алгъанымны сорамайсынъ-э? Шимди нсе сёзлериме тааджипленип отурасынъ... Эписине озюм къабаатлым. Қъайдан мараздан профсоюз топлашувунда сёзге чыкътым! Қъайдан да эвельки местком ренсини тенкъид эттим! «Бизге ойле шей кетирильмей, бойле шей кетирильмей. Местком ренси адамлар акъкъында етерлик къайгъырмай», деген сёзлерни айтмакъ керек эдим манъа?! Тынч отургъан олсам, башкъа адамлар да индемез эдилер. Местком ренси ве азалары дентишмез эдилер... Анджа да иш олды. Эки куннинъ биринде тиджарет, базар! Қыт шейлерни козюнънни огюне тизип къойгъан сонъ алмамакъ мумкюнми? Лячаре, алмагъа арекет этесинъ. Кимерде тиджарет башлагъанда, джебинъде паранъ олмай. Борджланмагъа меджбур оласынъ. Сонъ кимлерден пара алгъанынъны да унутасынъ...

— Унутмамакъ ичюн бир блокноткъа язып алмакъ керек. Мен эр данм шойле япам,— деди апайым.— Шимди блокнотыма бакъып, кимге не къадар борджум ол-

гъаныны вс манъа ким борджлы олгъаныны айтырым... Мына, Ферузеге дѣрт кумюш кыркъ эки капик, Адилеге бир кумюш он сскиз капик, Селимеге исс эки кумюш борджум бар... Манъа кимсенинъ борджу ёкъ экен...

— Сенинъки бир шей дегиль экен. Элиси уфакъ-тюфек. Капиклернин биле язгъансынъ.

— Не олгъан, капик пара дегильми ёкъса? Бордж олгъан сонъ онынъ буюги-уфагъы олмай. Эп бир телемек керек.

— Догъру айтасынъ... бугунъ уйледен сонъ айлыкъ алмакъ ичюн касса тарафкъа кечтим. Бакъсам, онынъ янындаки оданынъ алдында учъ-дѣрт адам тура. Кене тиджарет! Кейфим бозулды. Артыма къайтаджакъ олдым. Лякин айлыгъымны кимсе алып бермейджек де. Лячаре, коръмейим де, янмайым да, деп терс тарафкъа бакъып кассагъа кечтим. Параны алгъанымнен ашыкып къайтаяткъанда янъы местком реисимиз Базарованынъ: «Алимов!» деген сеси эшитилди. Токътамагъа меджбур олдым. «Атлас кетирген эдик. Сиз алмайджакъсынъызмы?» деди о. «Атлас керекмей. Даа кечкен айда эки антерлик алгъан эдим», дедим. «Тюшюнип бакъынъыз. Олгъанда алып къойсанъыз, зарар этмез», деди. «Борджум чокъ. Оларны телемек кереким», дедим. «Ойле олса, бир шей айтып оламайым. Кечкен сефер килим алгъанда менден кыркъ кумюш борджлангъан эдинъиз. Шуны беринъиз», деди. Бир сѣзсиз сайып бердим.

— Я атлас? Алмадынъмы?

— Ёкъ. Эки антерлик атлас эвде тура да! Даа не япаджакъсынъ оны?

— «Не япаджакъсынъ», дейсинъ. Атлас олып да, оны алмагъан адам олурмы?! Не худжур адамсынъ сен. Я балаларынъ оселер, керек олур!

— Манъа бакъ, я олар даа бала да! Не айткъанынъны озюнъ билесинъми-ёкъмы? Бундан да гъайры эр

шейни алаберип, борджкѡ баткѡнымны айтып отурам! Эчки джан дердинде, кѡсап ягъ дердинде, дегенлери шу олса керек... Базаровагѡ борджумын берген сонъ, озъ одама кирип, даа кимлерге борджум олгѡны хусусында тюшюндим. Тек бир адамны хатырладым. Санѡ платформалы чызма алгѡанда Азиз агѡагѡ он беш кумюш борджлангѡан эдим. Оны дерѡал алып барып бердим. Башкѡ кимсени хатырлап оламадым. Сонъ ода-одадан юрип, «Меним кимге борджум бар?» деген суальни текрарламагѡа меджбур олдым. «Манѡа» деген адам баягѡ тапылды.

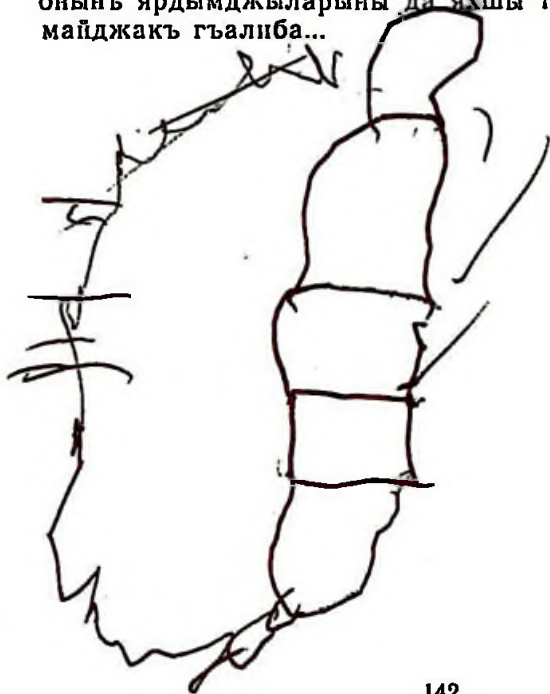
Бакъсам, юз кѡыркъ беш кумюштен кѡолумда секиз кумюш кѡалгѡан. «Бунѡа да шукюр. Не олса да, борджларым келеджек йылгѡа кѡалмады», деп отура эдим, машинисткамыз Гульнар апте кирди. «Не, Гульнар апте, сизге де борджум бармы?» дедим басыкъ сеснен. «Екъ, аксине, меним сизге он кумюш борджум бар экен. Акѡылынъыздамы, парчагѡа ошагѡан аджайип басма кетирген эдилер де. О вакъытта алгѡан эдим», деди. «Не яхшы!» дегенимни озюм сонъ абайладым. О, параны берип, мен не ичюн кѡувангѡанымны апѡламай чыкѡып кетти.

Эр айлыкъ кунюндеки киби, учъ-дѡрт адам олып иштен эртедже чыкѡмакъ ниетинен турѡ эдик, шу арада одада идаремизини кѡаравулы Хайбулла эмдже пейда олды. Текаран сескендим. «Отурынъыз, Хайбулла эмдже... Сонъ, насыл янѡылыкѡлар бар?» дедим не айтаджагѡымны бильмей. «Пек оригиналь... дюльбер атлас кетиргенлер. Алдынъмы?» деп сорады.

— Не языкъ, ойле атластан алмагѡансынъ!

— Сѡзюмни больмесе!.. «Керек олмагѡанындан себеп алмадым», дедим. «Ойле олса манѡа дѡрт метр алып берсе. Озюм бир отрез алдым. Башкѡа бермедилер», деди. Алмайджам, деген олсам да, лѡчаре, кѡартнынъ сѡзюни кѡайтаралмадым. Мен пара береджек деп бакѡып турам, о исе: «Хрусталь ве чиний савутлар бе-

рильгенде, сси менден отуз кумюш пара алгъан эдинъ.
Шу парагъа алакъой,» дей. Шу вакъытта онъа насыл:
«Джебимде эписи олып он секиз кумюш пара къалды»,
дейджегим! Лячаре одамдан яваш чыкъып, янаша ода-
гъа кирдим. Азиз агъа янъгъыз отура экен. Оидан, керек
олып къалды, сизге о бир айлыкътан беририм, деп ба-
наки он беш кумюшимни къайтарып алдым. Хайбулла
эмджеге дёрт метр атлас алып берген сонъ, джебимде
эписи олып бир кумюш парам къалды. Кейфим ойле
бозулды ки... Энди, лячаре, ярын эманет кассасына ба-
рып, «Жигули»нинъ парасындан аладжагъымдыр даа...
Невбеттеки профсоюз топлашувында шу Базарованы да,
онынъ ярдымджыларыны да яхшы тенкъид этмесем ол-
майджакъ гъалиба...

ПАРА

Мен балалыкътан параны севдим. Джебимде капик олмаса, кейфим бозула, пара тапмакыныъ ёлуны кыдыра эдим. Параны севмекни бабам огретти. О бир ида-реде къаравул олып чалыша, афтада эки кунъ постта турып, къалгъан кунълерде алышверишнен огъраша эди. Меселя, о язда койге барып, бостандан бир машина къавун я да къарпыз кетире ве базарда, кимерде ёл кенарында отурып сата эди. Мен исе дерстен сонъ, татил кунълеринде онъа ярдым эте эдим. Эльбетте, пара меним джебимс де тюшип тура эди.

Кунълерден бир кунъ эвимизге бир топ мусафир кельди. О вакъытта мен алтынджы сыныфта окъуй эдим. Бабамнынъ теклифинен мен де оларнынъ сырасына отурдым. Мусафирлерден бири, «сырадан къалма», деп ма-нъа бир къаде шампан шарабы узатты. Бабама бакъ-тым.

— Ал, айды ал. Бунынъ зарары олмаз,— деди о. Алып ичтим. Догрусы, пек бегендим. Бираздан сонъ: «Ана, энди эр ким озюнинъ истидадыны косьтерсин», деген лакъырды чыкъты. Баягъы кейфленген бабам юреклерни эзиджи йырны бар сесинен созды. Ондан сонъ эвимиз той азбарына чевирильди. Пластинка чалдырып ойнадылар, йырладылар. Мен сейир этип отурдым. Лякин догърусы, меним де ойнайджакъым, йыр-лайджакъым кельди. Ойна, деселер—ойнайджам, йырла, деселер — йырлайджам. Шу арада мусафирлерден бири:

— Бельки, бу йигит де йырлайджакътыр,— деди мени косьтерип.— Къана насыл йырны билесинъ? Йыр бильмесенъ, шипр айт.

— Меним кенджем, Сеттарым чокъ шейни биле,— деди бабам.— Къана огълум, «Чакъыджы»ны я да... «Айшем»ни йырлачы.

Мен «Чакъыджы»ны йырладым. Насыл йырлагъанымны бильмейим, лякин эль чырпмагъан адам къалмады. «Чифт олсун, чифт олсун!» деп багъырдылар. «Айшем»ни де йырладым....

— Джафер,— деди мусафирлерден бириси,— сенинъ огълунъда истидат бар. Онъа музыка чалмакъны огретмек керск. Анъладынымъ? Сонъ эм чалар, эм йырлар. Чалмакъ ве йырламакъ не экенини билесинъми? Бу — той демек, десте-десте пара демек. Анъладынымъ?

— Анъладым, анъладым!— деди бабам къуванып.— Ярыннынъ озюнде мен онъа аккордеон алып беририм. Музыка мектебине кирсетирим.

Шундан сонъ арадан чокъ вакъыт кечмей аккордеонимны омузума урып, музыка мектебине де къатнап башладым.

Онунджыны битирген базы бир йигитлер, къызлар не япаджакъларыны бильмейлер. Меним планым белли эди. Зенаатим олгъанындан себеп институтны акъылыма да кетирмедим. Бабам мени бир чалгъыджылар группасына къошты. Эки йыл девамында тек чалмакъ ве йырламакънен огъраштым. Тойгъа баргъан кунюм джебим толу, кейфим аля олды. Той олмагъан кунълерде эски чалгъыджылардан эвельден чалынып кельген аваларны, йырларны огрендим. Ордуда да ишим беш олды: баргъанымнен ансамблеге алдылар.

Хызметсен кузьде къайттым. Озюмизнинъ группамызгъа къошуладжакъ эдим, лякин ериме башкъасыны алгъанлар. Текаран кейфим бозулды. Ишке киреджек олдым. Бабам, «ашыкъма!» деди. Арадан учъ кунъ кеч-

сад этеджем. Бу не ичюн баштаи акъылыма кельмегени-
не тааджиПЛендим.

— Чалыш, чалыш, Селиме! Тек агълама, меним кей-
фимни бозма,— дедим.

Шундан сонъ яшайшымыз кене изге тиюшкен киби олды. Мен апайымдан пара сорамай эдим, о — менден. Кунълерден бир кунь мен багъчадан къайтып келип, энди аш ашамагъа азырланаяткъанда апайым:

— Сеттар, маиња отуз кумюш акъча берчи. Чызма аладжам. Озюмнишъки етмейята,— деди.

Бу сөзләрнн эшитип, тап маддем кѳапалды.

— Я чызмаларынь бар да. Яп-янъы,— дедим.

— Эвленигимизге къач йыл олды? — деди о.

— Еди йыл. Сонъ?

— Демск, шу сен янты деген чызмаларның алынганна да едй йыл олган. Бириндждисен, олар чокътан молдан чыктылар. Экинждиден, дым кечирелер,— деп джевапланды апайым.

— Моддан чыккыян олса, бираз вакыт кечкен сонъ кене мод олурлар. Мода айланып келе бере. Дым кечирсе, сувлу-чамурлы ерден дегиль де, къуруу ёлдан юр. Ботен ерде масраф иеге керек?!— дедим.

Шу догъру сѣзлерин айткъан сонъ, апайым ойле кочъти ки, оны токътатмакънынъ чареси ёкъ эди. Мен еримден яваш туруп, къомшумыз Рефатнынъ эвине бардым. Аш вакытына расткельдим. Рефат юз грамм ра-кы скойды. Ичтим.

Эвге кайтып кельсем, кяпу килити. Кене яхшы джебимде анаhtar бар экен, ачып кирдим. Кимсе ёкъ. Апайым кеткен. Анасыны сагъынгандыр даа. Зарары ёкъ, мени де сагъыныр. Сонъ озъ аякъларынен чапып келир. Артындан бармам. Анасынынъ эвинде не къадар чокъ турса, о къадар чокъ пара икътисад олур. Лякин огълумыз Кямилын алып кеткени мени бироз тюшюнлжеге далдырды. Мен огълума аккордсон чалмакны ве йырламакны огретип башлагъан эдим...

МЕНИМ МЫҢЫКЪЛЫ ҚЪОМШУМ

Қъомшунъызны таныйснъызмы? Танысанъыз — яхшы. Танымасанъыз — мытлакъ таныш олмакъ керек-снъыз. Нечюн, дейснъызми? Себебини шимди анълар-сынъыз...

Биз чокътан квартира беклей эдик. Ниает, янъы эвге кочътпк. Дёртунджи къат, он бешинджи квартира.. Эски таныш-биллшлеримиз келип, бизни янъы эвнен хайыр-ладылар. Биринджи кунъ оюн-кулькюннен кечти. Ондан сонъки кунълер ич токътамагъан конвейсердеки опера-циялар киби текрарлана бердилер. Саба мен ве апайым ишке кетемиз, балаларымыз мектепке баралар. Акъшам мен о якъ-бу якъкъа бурулмай, догъру эвге келем. Къа-пудан киргенимнен бурнума янъы пишкен я да пишеят-къан аш къокъусы урула. Насыл ашпынъ къокъусы ол-гъаныны къапу янында олгъанда дуям.

Чокъусы вакъыт мен кельгенде балалар эвде олалар. Олмасалар, апайым верандадан башыны чыкъарып оларны чагъырмагъа баилай. Олар шу дакъкъада стип келселер. Стол этрафында тизилип аш ашаймыз. Сонъ телевизор къаршысына кечемиз. Кимерде креслогъа я-сланып юкълап къалам...

Саба кене иш... Бойлеликнен, беш ай кечти.

Бизим подъездде он эки къоранта яшай. Мен исе тек он докъузынджи квартирадаки Кемалдан гъайры ким-сени яхшы танымай эдим. Атта ашагъымыздаки кварти-рада ким яшагъаныны билмей эдим.

На крымско-татарском языке

АБДУРАМАНОВ ИСА

ЭТО ЕСТЬ МУЖЕСТВО

Юмористические рассказы

Редактор *А. Селимова*
Рисамлар *С. Хунтеева, Ю. Габзалилов*
Ресимлер редакторы *В. Немировский*
Техникий редактор *Е. Потапова*
Қорректор *Л. Дерменджи*

ИБ 1588

Басмаханеге берильди 05. 12. 80. Басмагъа рухсет этильди 18. 03. 81. Р 03728.
Форматы 70X108^{1/32}. Басмахане кягъаты № 1. Эдебий гариптура. Юкъары
басма. Шартлы басма л 7,87. Нешир л. 7,11. Тиражи 3000. Сымарыш № 47.
Фияты 60 к.

Гъафур Гъулам адына эдебият ве санъат нешрияты.
700129, Ташкент, Навоий сокъагъы, 30.

Озъбекистан ССР нешриятлар, полиграфия ве китап тиджарети ишлери боюн-
джа Девлет комитетининъ Ташкент «Матбуат» полиграф истисал бирлеш-
месинде № 2 басмаханеде басылды. Янъыёл шеэри, Самаркъанд сокъагъы, 44.

Абдураман, Иса.

Пигитлик: Юмористик икяелер.— Т.: Адына эдебият не саньат нешрияты, 1981.— 180 б.

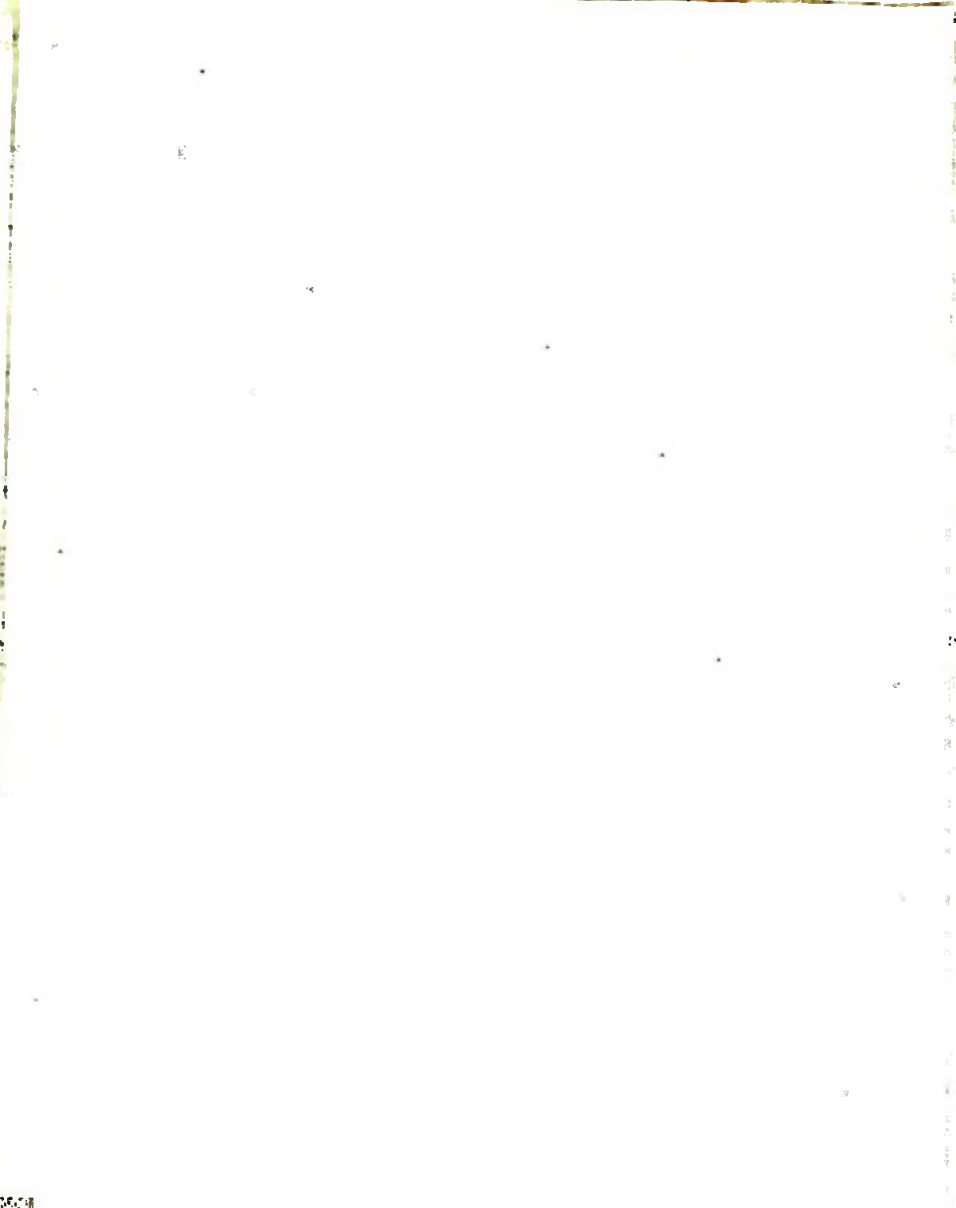
Китап акъкъында фикир язъан А. Эмиров

Окъуыджыларымыз Иса Абдураманпынъ уяъ шиприй джылынтыгъынен («Чыракъ» 1972 с, «Танъ шавлеси» 1976 с, «Над» 1979 с.) таныш олгъан эдилер.

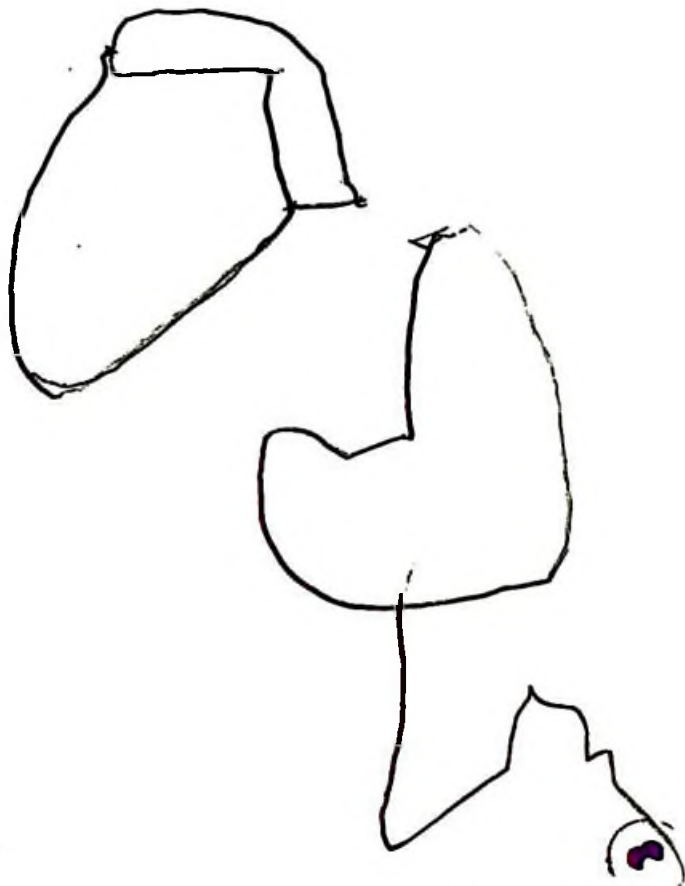
Къолунъыздаки «Пигитлик» китабы исе авторнынъ сонъки йылларда язъан юмористик икяелеринден тертин этильди. Оларда омюрде аля бугунъге къадар расткелинген нукъсанлыкълар: арамтамакълыкъ, дембеллик, ички-джиллик, урдумдуймозлыкъ киби чиркин адетлер автор тарафындан усталыкъ иле тенкъид этиле.

Абдураманов, Иса.

Это есть мужество. Юмористические рассказы.
С (Крым-Тат.)

60 K.

